

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Магістерська робота

**на тему «Фінансове забезпечення економічної безпеки малого бізнесу
в Україні»**

Виконав: студент 6-го курсу, групи 601-УФБ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньо-професійною програмою «Управління
фінансово-економічною безпекою»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Тарас В.В.
Керівник: д.е.н., професор Онищенко В.О.
Рецензент: директор ТОВ «НВП «Термотех»,
Горпинченко М.В.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Тарас В.В.

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі
Тарас В.В.

Полтава, 2022 року

АНОТАЦІЯ

Тарас В.В. Фінансове забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні. Рукопис. Магістерська робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-економічною безпекою», Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2022.

Робота містить 113 сторінок, 10 таблиць, 31 рисунок, список літератури з 70 джерел та 4 додатки.

Ключові слова: малий бізнес, економічна безпека, виклики, загрози, фінансове забезпечення, фінансування, кредитування, цільове фінансування.

Мета роботи – дослідження теоретичних та прикладних аспектів фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні й обґрунтування напрямів підвищення її рівня.

Об'єктом дослідження є економічна безпека малого бізнесу.

Предметом дослідження є процес фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні.

У теоретичній частині роботи розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека». Охарактеризовано передумови формування та загрози економічній безпеці малого бізнесу. Досліджено сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. Розглянуто програми підтримки малого бізнесу та міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. У розрахунково-аналітичній частині роботи проведено оцінювання рівня фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні. Визначено пріоритетні напрями фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні в умовах кризи.

Практична цінність магістерської роботи полягає у можливості використання запропонованих напрямів фінансування й трансформації малого бізнесу в Україні з метою підвищення рівня його економічної безпеки у кризових умовах.

SUMMARY

Taras V.V. Financial provision of economic security of small businesses in Ukraine. Manuscript. Master's work on obtaining a second (master's) level of higher education from the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance" under the educational-professional program "Financial and economic security management", National University Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic, Poltava, 2022.

The work contains 113 pages, 10 tables, 31 figures, a list of literature from 70 sources and 4 applications.

Key words: small business, economic security, challenges, threats, financial provision, financing, lending, targeted financing.

The purpose of the work is to study the theoretical and applied aspects of financial support for the economic security of small businesses in Ukraine and substantiation of ways to increase its level.

The object of research is the economic security of small businesses.

The subject of the study is the financial provision process of small businesses economic security in Ukraine.

In the theoretical part of the paper the scientific approaches to the essence definition of "economic security" are considered. The prerequisites for the formation and threats to the economic security of small businesses are characterized. The essence and types of financial support for the economic security of small businesses are studied. The small business support programs and international experience of financial support for the small businesses economic security are considered. In the calculation and analytical part of the work the assessment of the financial support level of the small businesses economic security in Ukraine was carried out. The priority areas of financial support for the small businesses economic security in Ukraine during the crisis are determined.

The practical value of the master's work is the possibility of using the proposed directions of small business financing and transformation in Ukraine in order to increase the level of its economic security in crisis conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	7
1.1. Зміст та складові економічної безпеки малого бізнесу.....	7
1.2. Передумови формування економічної безпеки бізнесу.....	17
1.3. Загрози економічній безпеці малого бізнесу в сучасних умовах	22
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ОСНОВА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	29
2.1. Сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.....	29
2.2. Програми підтримки малого бізнесу	36
2.3. Міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.....	44
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	61
3.1. Методичні засади оцінювання економічної безпеки бізнесу	61
3.2. Загальна характеристика економічної безпеки малих підприємств в Україні	73
3.3. Аналіз показників кредитування малого бізнесу як основи його економічної безпеки.....	77
Висновки до розділу 3.....	88

				МР 601-УФБ 9770138
	П. І. Б.	Підпис	Дата	
<i>Розроб.</i>	<i>Тарас В.В.</i>			Літ.
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко В.О.</i>			Арк.
				Акрушів
				3
				113
<i>Н. Контр.</i>	<i>Глушко А.Д.</i>			<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>			

Фінансове забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ У КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	89
4.1. Цифрова трансформація бізнес-процесів малих підприємств.....	89
4.2. Бюджетування діяльності суб'єктів малого бізнесу як пріоритетний напрям фінансового забезпечення його економічної безпеки.....	97
Висновки до розділу 4.....	101
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	113

				MP 601-УФБ 9770138			
	П. І. Б.	Підпис	Дата	Фінансове забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні	Літ.	Арк.	Акрушів
Розроб.	Тарас В.В.					4	113
Перевір.	Онищенко В.О.				Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування		
Н. Контр.	Глушко А.Д.						
Затверд.	Птащенко Л.О.						

ВСТУП

В умовах ринкової економіки малий бізнес виконує надзвичайно важливу роль в економічному розвитку будь-якої країни, визначаючи темпи економічного зростання, структуру і якість валового внутрішнього продукту. Крім цього малий бізнес сприяє збільшенню кількості робочих місць, впровадженню нових технологій, створенню конкурентного середовища, виконуючи таким чином важливу соціальну функцію в суспільстві. Саме тому в кризових умовах забезпечення економічної безпеки малого бізнесу є одним із пріоритетних завдань державної політики.

Будучи драйвером економічного зростання в умовах невизначеності саме малий бізнес є найбільш вразливим до викликів і загроз. Тому проблема фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в умовах кризи є надзвичайно актуальною.

Питання розвитку та фінансування суб'єктів підприємництва розглядаються у працях А. Поддєрьогіна, М. Білика, А. Бланка, О. Терещенка, Л. Птащенко, В. Воротіна та ін. Проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії розкриваються у дослідженнях З. Варналія, О. Власюка, О. Барановського, С. Онищенко, Т. Васильціва, О. Маслій, Б. Іванюка та ін. Але питанням формування економічної безпеки малого бізнесу та її фінансового забезпечення в умовах кризи приділено мало уваги та потребує більш ґрунтовних досліджень у цьому напрямі.

Метою випускної роботи є дослідження теоретичних та прикладних аспектів фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні й обґрунтування напрямів підвищення її рівня.

Для досягнення поставленої мети було поставлено наступні завдання:

- дослідити зміст та складові економічної безпеки малого бізнесу;
- розглянути передумови формування та загрози економічній безпеці малого бізнесу в сучасних умовах;

- розкрити сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу;
- систематизувати міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу;
- узагальнити методичні засади оцінювання економічної безпеки бізнесу;
- оцінити економічну безпеку малих підприємств в Україні;
- проаналізувати показники кредитування та цільового фінансування малого бізнесу як основи його економічної безпеки;
- обґрунтувати напрями фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні у кризових умовах.

Об'єктом дослідження є економічна безпека малого бізнесу.

Предмет дослідження – процес фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні.

Робота складається зі вступу, 4 розділів та висновків, списку використаних джерел та додатків. У теоретичній частині роботи розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека». Охарактеризовано передумови формування та загрози економічній безпеці малого бізнесу. Досліджено сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. Розглянуто програми підтримки малого бізнесу та міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. У розрахунково-аналітичній частині роботи проведено оцінювання рівня фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні. Визначено пріоритетні напрями фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в Україні в умовах кризи.

Практична цінність магістерської роботи полягає у можливості використання запропонованих напрямів фінансування й трансформації малого бізнесу в Україні з метою підвищення рівня його економічної безпеки у кризових умовах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ

1.1. Зміст та складові економічної безпеки малого бізнесу

У сучасних умовах успіх бізнесу значною мірою залежить від ступеня його захищеності. Забезпечення належного рівня безпеки бізнесу є однією із фундаментальних засад підтримання його життєздатності в умовах динамічного економічного середовища та численних викликів і загроз. Особливо це стосується малого бізнесу, який є найбільш чутливим та вразливим до змін ринкової кон'юнктури під впливом глобальних загроз.

В Господарському кодексі України на законодавчому рівні визначено поняття підприємств малого та середнього бізнесу. Основними критеріями для віднесення підприємства до певної категорії є кількість працюючих та обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Критерії віднесення суб'єктів підприємництва до малого, середнього або великого бізнесу в Україні

Економічна одиниця	Чисельність персоналу	Обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік
Мале підприємство	<50	<500 тис. євро
Середнє	50-1000	500 тис.-5млн. євро
Велике	>1000	>5 млн. євро

* Складено за даними Господарського Кодексу [1]

Розвиток малого бізнесу є важливим для збереження економічної стабільності в Україні в умовах війни. Ця частина підприємницької діяльності створює попит на робочу силу, збільшує самозайнятність, створює конкурентне середовище, сприяє розвитку регіонів та насиченню ринку товарами і послугами

тому є важливою частиною ринкової економіки та може вирішити економічні проблеми країни.

Хоча сфера діяльності малих та середніх підприємств (МСП) обмежена з точки зору їхнього внеску у зайнятість та ВВП, ці компанії є значною частиною світової економіки. Згідно з останніми дослідженнями, малі та середні підприємства забезпечують дві третини світових робочих місць, вносять 35-50% світового ВВП та створюють понад дві третини нових робочих місць.

В умовах воєнного стану проблема забезпечення економічної безпеки малого бізнесу набуває особливої ваги. Систематичне усвідомлення проблем розвитку економічної безпеки бізнесу здійснювалось у кілька етапів, на кожному з яких реформувалось та роз'яснювалось її значення, пріоритетні завдання та процеси забезпечення. Категорія «економічна безпека бізнесу» є порівняно новою й розгляд її сутності в економічній літературі України розпочався у дев'яності роки ХХ ст., коли було зростання кризових явищ у економіці країни, формування ринкових відносин, для яких властива висока інтенсивність конкуренції динамічність і непередбачуваність змін [3].

Базові концепції економічної безпеки закладено в працях таких науковців, як В. Геєць, З. Варналій, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Мунтіян, М. Єрмошенко, О. Власюк, С. Онищенко, В. Шлемко та ін. На мікрорівні сутність, складові та особливості оцінювання й забезпечення економічної безпеки розглядаються в дослідженнях Т. Васильціва, О. Мельникова, Г. Козаченко, О. Ляшенко, Н. Паліги, В. Ортинського, В. Пономарьова, Б. Іванюка та інших науковців. Проте проблематика забезпечення економічної безпеки саме малого бізнесу залишається малодослідженою, а питання фінансового забезпечення економічної безпеки малих підприємств у кризових умовах є майже невисвітленою.

У найбільш широкому та найчастіше вживаному трактуванні економічна безпека бізнесу – це стан захищеності його економічних інтересів. Проте існує ряд інших підходів до визначення сутності цього поняття. Так, В. Поно-

марьов виділяє три підходи щодо визначення та дослідження економічної безпеки бізнесу: інформаційний, зовнішній та ресурсно-функціональний, особливості яких представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Підходи до трактування сутності поняття «економічна безпека бізнесу»

Одним із центральних підходів економічної безпеки бізнесу є інформаційний, який насамперед, полягає у бажанні будь-якого бізнесу отримати найвищий економічний ефект завдяки новітнім технологіям, запровадження інноваційних процесів, які у свою чергу, передбачені на зменшення витрат діяльності, зростання конкурентоспроможності продукції, створення довготривалих зв'язків у конкурентному середовищі.

Кожна бізнесова структура докладает зусиль у захисті конфіденційної інформації, комерційних даних, інтелектуальної власності та у цілому інформації як найбільш важливого ресурсу. Питання щодо економічної безпеки бізнесу у зазначеному середовищі повинно було вирішуватись, з огляду на передумови, що рівень надійності усієї системи захисту інформації обумовлюється рівнем безпеки найгіршої її ланки, якою є співробітники.

Формування економічної безпеки передбачало дворівневу систему захисту інформації. Перший рівень спрямований на підтримку таємниць силами служби безпеки бізнесу, а другий – це формування психологічних обставин «уважності та відповідальності» співробітників за допомоги керівників бізнесових структур.

Наступним ключовим підходом є зовнішній підхід економічної безпеки бізнесу, який включає фактори посилення конкуренції, збільшення кризових

явищ у економіці країни, зміна економічних призначень держави, яка уже не була головним інвестором та споживачем продукції, спонукали переглянути більш ширше на проблему економічної безпеки бізнесу.

Таким чином згідно вищеописаного, захист інформації є тільки одним з аспектів економічної безпеки бізнесу, вагомим, але не провідним. Її ступінь пояснюється загальним впливом великої кількості деструктивних факторів, основні джерела які пов'язуються із зовнішнім середовищем. У цьому разі економічна безпека суб'єктів бізнесу стала досліджувати на багато ширше – це як змога забезпечення їх витримки у різноманітних, а також і у незадовільних умовах, які визначаються в зовнішньому середовищі.

Ресурсно-функціональний підхід до визначення економічної безпеки бізнесу ґрунтується на розгляді її сутності як наслідку ефективного використання внутрішніх ресурсів, потенціалу суб'єктів господарювання з метою запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам [5].

Ресурси в цьому контексті розглядають як фактори економічної безпеки бізнесу, що використовуються власниками підприємства для досягнення бізнес-цілей. Структура бізнес-ресурсів включає:

- ресурс капіталу, що включає власний капітал підприємства у поєднанні з позиковими фінансовими ресурсами, дає змогу придбавати й підтримувати інші бізнес-ресурси;
- ресурс персоналу, що включає менеджерів підприємства, робітників і службовців з їхніми знаннями, навичками і практичним досвідом є ключовою ланкою, що об'єднує всі бізнес-ресурси й забезпечує досягнення поставленої мети;
- ресурс інформації та технології, що стосується всіх сторін діяльності підприємства, сьогодні є найціннішим і найдорожчим з усіх ресурсів підприємства, адже саме науково-технічна і технологічна інформація про ноу-хау, що стосуються певних аспектів цього бізнесу, про нові методи організації й управління бізнесом дають змогу підприємству своєчасно

реагувати на зміни зовнішнього середовища, ефективно планувати і здійснювати свою господарську діяльність;

- ресурс техніки та обладнання реалізується виходячи із існуючих фінансових, інтелектуальних ресурсів, технологічного оснащення;
- ресурс прав бізнесу впливає на підвищення цінностей для нематеріальних ресурсів, а також включає повноваження на використання ліцензії, права на користування землею. Він надає дозвіл бізнесу приєднуватися до застосування новітніх технологічних розробок, не впроваджуючи особистих наукових досліджень, а також одержати доступ до виключних перспектив розвитку бізнесу [6].

Таким чином, згідно з ресурсно-функціональним підходом, економічна безпека суб'єктів малого бізнесу пов'язується з ефективністю використання їх внутрішнього потенціалу. З цією метою розглядаються сукупність взаємопов'язаних між собою процесів, які протікають всередині підприємства і складають єдине ціле з точки зору їх функціональної ролі в забезпеченні його економічної безпеки.

Це дозволяє виділяти найважливіші фактори, що впливають на стан економічної безпеки бізнесу, проводити аналіз розподілу і використання ресурсів, конструювати економічні індикатори, що відбивають рівень забезпечення функціональних складових економічної безпеки бізнесу, розробляти заходи для забезпечення максимально високого їх рівня.

Разом з тим, при такому досить широкому підході втрачається чіткість розуміння суті економічної безпеки, вона ототожнюється з самою діяльністю бізнесу, його ефективністю. Створюється уявлення, що рівень економічної безпеки малого бізнесу є безпосереднім наслідком лише високої ефективності його діяльності. Насправді ж, причинно-наслідковий зв'язок між цими поняттями набагато складніший. З одного боку, завдання забезпечення достатньо високого рівня безпеки суб'єкта господарської діяльності покликано створю-

вати передумови для успішного і ефективного його функціонування, формувати необхідні «безпечні умови» для реалізації корпоративних інтересів, захищати їх від внутрішніх і зовнішніх загроз. В цьому плані безпеку слід розглядати як забезпечуючий процес, що підпорядкований завданням ефективного функціонування і розвитку бізнесу.

Чітко окреслені властивості системи економічної безпеки залежать від певних рис самого бізнесу: галузі діяльності, розміру, етапу розвитку, фінансово-економічного стану, виробничої структури, виду системи управління (у тому числі організаційної структури, методів прийняття управлінських рішень, рівня мікроменеджменту), ефективності використання потенціалу тощо.

Таким чином, у сучасних дослідженнях трактування суті поняття «економічна безпека бізнесу» поки що залишається дискусійним, що зумовлено його складністю і багатоаспектністю. Основні сучасні підходи до трактування цього поняття наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні сучасні підходи до трактування змісту поняття
«економічна безпека бізнесу»

№	Автор	Визначення
1	2	3
1	Т. Васильців	Економічна безпека бізнесу – це забезпечення найефективнішого використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів
2	Т. Б. Кузенко та С. І. Ілляшенко	Економічна безпека бізнесу – це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє бізнесу уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує йому тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
3	О. А. Грунін	Економічна безпека бізнесу - це стан господарюючого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику

Продовження табл. 1.2

1	2	3
4	А. Берлач	Економічна безпека бізнесу – стан стабільної діяльності, за допомогою якого реалізується його програма, забезпечується прибуток і захист від зовнішніх і внутрішніх загроз
5	Н.О. Підлужна	Економічна безпека бізнесу є характеристикою системи, що самоорганізується та саморозвивається, тобто це стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз
6	Б. Корецький	Економічна безпека бізнесу – це такий стан його потенціалу, який передбачає збалансований і безупинний розвиток та найефективніше використання усіх видів наявних ресурсів та можливостей за своєчасного запобігання можливим внутрішнім і зовнішнім негативним проявам чи загрозам
7	М. Зацеркляний, О.Мельников	Економічна безпека бізнесу – захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, наприклад, пов'язаних із неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища

Економічна безпека малого бізнесу трактується по аналогії з економічною безпекою бізнесу в цілому. Розглянувши, описані підходи щодо розкриття сутності аналізованого поняття, можна стверджувати, що економічна безпека малого бізнесу є багатоаспектною категорією, яка передбачає захист суб'єкта бізнесу від зовнішніх і внутрішніх загроз задля забезпечення його економічного розвитку та високого потенціалу у майбутньому.

Зважаючи на те, що система економічної безпеки малого бізнесу є багатоаспектним поняттям, доцільно виділити її основні складові (рис. 1.2). Фінансова складова вважається провідною і вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінансові ресурси є одним з головних чинників розвитку будь-якої економічної системи. В таких умовах важливими стають завдання забезпечення високої ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, оптимізація кредиторської та дебіторської заборгованості, прогнозування ймовірності та недопущення банкрутства бізнесу, оптимальне планування, розподіл і використання фінансових ресурсів.

Рис. 1.2. Складові економічної безпеки малого бізнесу

Інтелектуальна та кадрова складові забезпечують належний рівень економічної безпеки бізнесу значною мірою, це залежить від складу, структури, динаміки, рівня кваліфікації, професіоналізму та інтелектуальної активності працюючих осіб. Досягнення інтелектуальної і кадрової безпеки бізнесу відбувається через виявлення, прогнозування та оцінювання негативних процесів у цій сфері та розроблення превентивних або активних заходів, спрямованих на їх попередження або усунення.

Забезпечення інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки бізнесу охоплює два взаємопов'язані напрями діяльності:

- перший – зорієнтований на роботу з персоналом, підвищення ефективності його діяльності;
- другий – спрямований на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання та на поповнення знань і професійного досвіду працівників.

Техніко-технологічна складова характеризується певним складом техніки та технологій, що використовується в процесі виробництва. Їх якість і ві-

дповідність сучасним світовим стандартам дуже суттєво впливають на ефективність діяльності будь-якого бізнесу та на перспективи його подальшого розвитку, а також, на рівень його економічної безпеки. Основна мета техніко-технологічної безпеки бізнесу полягає в забезпеченні відповідності застосування новітніх технік та технологій сучасним світовим аналогам.

Значення політико-правової складової економічної безпеки бізнесу полягає в ефективному і всебічному правовому забезпеченні його діяльності, чіткому дотриманні певних вимог та правил його працівниками, всіх норм чинного законодавства. Система забезпечення цієї складової економічної безпеки передбачає попередження збитків від негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх загроз.

Інформаційна складова спрямована на створення й підтримання такого стану інформаційних ресурсів і пов'язаних з ними засобів та систем інформатизації, який би гарантував якісне і безперебійне забезпечення менеджерів, актуальною інформацією та необхідний рівень її захищеності від незаконного втручання, розкриття чи розголошення.

Забезпечення силової складової економічної безпеки бізнесу відбувається за такими основними напрямками:

- 1) забезпечення фізичної безпеки персоналу фірми (передусім керівників). Відбувається як за рахунок виявлення, усунення або попередження прямої фізичної небезпеки життю і здоров'ю працівників, так і недопущення морального тиску на них (загрози життю працівникам і членам їх родин, шантаж тощо) ;

- 2) збереження майна бізнесу від негативних впливів, що загрожують втраті цього майна або зниженню його вартості. Проводиться захист майна від зловмисників, а також від форсмажорних обставин (стихійне лихо, військовий конфлікт, пожежа тощо);

- 3) силовий захист інформації будь-якого бізнесу (охорона приміщень, сейфів, інформаційних систем тощо від проникнення зловмисників і викрадення, спотворення або ушкодження інформації);

4) проведення превентивної або активної роботи із зовнішніми контрагентами та конкурентами. Ці заходи мають на меті виявляти і попереджувати негативний вплив або усувати джерела небезпек бізнесу, що знаходяться в його зовнішньому середовищі (конкуренти, кримінальні структури, терористичні організації тощо).

Ринкова складова економічної безпеки характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем, відображає надійність і захищеність ринкової позиції будь-якого бізнесу. Про ослаблення ринкової безпеки свідчать: зменшення частки ринку, яку займає бізнес; ослаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску; зниження адаптаційних можливостей бізнесу до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку; непередбачені зміни умов взаємодії з основними контрагентами: постачальниками, посередниками, інвесторами, споживачами і т. п.

Для деяких малих в залежності від специфіки їх діяльності виділяють також екологічну складову, яка полягає в оптимізації фінансових витрат бізнесу у такий спосіб, щоб за мінімальних витрат на дотримання екологічних норм щодо технологічних процесів і продукції, яка виготовляється, мінімізувати втрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього природного середовища і втрати ринків з жорсткішими нормами екологічного законодавства, ніж ті, яким відповідає продукція підприємства. Досягнення цього завдання відбувається за рахунок дотримання діючих екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього середовища, аналізу ефективності заходів для забезпечення екологічної складової.

Безпека зовнішньоекономічної діяльності є складовою тих суб'єктів малого бізнесу, які виходить на міжнародні ринки чи перебувають під впливом міжнародної конкуренції. Під час ведення зовнішньоекономічної діяльності на бізнес впливають численні ризики і загрози: господарсько-правові ризики; крайній або політичний ризик; власне міжнародні ризики тощо. За змістом

вони утворюють особливу систему загроз, яка потребує розроблення і застосування спеціальних методів їх подолання, що застосовуються в міжнародній практиці [12].

Наведені складові економічної безпеки бізнесу характеризують основні напрями його забезпечення, а також ідентифікують основні види ключових ресурсів бізнесу та його ринкові позиції, які потребують захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Отже, забезпечення економічної безпеки малого бізнесу є одним із найголовніших елементів менеджменту на підприємстві. Від рівня економічної безпеки багато в чому залежить ефективність бізнесу, рівень його прибутковості, а також ділова репутація суб'єкта підприємництва.

1.2. Передумови формування економічної безпеки бізнесу

Формування та підтримання достатнього рівня економічної безпеки за сучасних умов господарювання, стає невід'ємною складовою системи менеджменту всього без винятку бізнесу. Не становлять виключення й малі підприємства, які функціонують не лише в мінливих, ризикових, а й поки що в кризових умовах, зумовлених глобальними викликами й широкомасштабною війною на території України.

Особливістю малих бізнесів є те, що вони можуть створюватися в будь-яких умовах, оскільки не потребують значного фінансування та особливої уваги з боку держави для свого розвитку, але при цьому відіграють важливе соціально-економічне значення у розвитку будь-якої держави. Проте, загальна несприятлива ситуація в середовищі господарювання національних підприємств всіх форм власності об'єктивно зумовлює необхідність побудови постійно діючої системи виявлення, прогнозування, оцінювання і запобігання негативному впливу на підприємство реальних і потенційних загроз, мінімізації втрат від їх здійснення.

Тобто, саме здатність цього сектора до ринкоутворення висуває завдання його становлення та розвитку до розряду пріоритетних заходів реформування економіки України.

Звісно, в умовах сьогодення визначальною передумовою формування економічної безпеки малого бізнесу є війна і пов'язані з нею негативні тенденції в національній економіці України.

Унаслідок широкомасштабної агресії РФ проти України значно підвищився рівень усіх ризиків, що впливають на стабільність фінансової системи. Втрати ВВП України у 2022 році будуть суттєвими. За різними прогнозами падіння ВВП у 2022-му році становитиме від -10% до -30–40% (за умови, що розмір окупованих територій не збільшиться, а активна фаза триватиме кілька місяців), що відповідає скороченню споживання електроенергії приблизно на 35% (за оцінками ДТЕК). На дев'ять найбільш постраждалих регіонів України припадає 30% національного ВВП. Інфляційний тиск залишається високим через руйнування виробничої й транспортної інфраструктури та зростання вартості виробництва. Як наслідок, обсяги бюджетних видатків на підтримку поступового відновлення бізнесу та економіки стрімко зростають.

За результати опитування Європейської Бізнес Асоціації, проведеного на початку серпня 2022 року, в Україні кожен п'ятий суб'єкт малого бізнесу через війну зазнав втрат на понад 100 тис. доларів США. (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Втрати малого бізнесу від війни (% від загальної кількості)

*за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації

Так, 27% суб'єктів малого бізнесу втратили до 10 тис. дол. США, 28% – від 10 до 50 тис. дол. США, 13 % – 50-100 тис. дол. США, 20% - більше 100 тис. дол. США і менше 5% підприємців повідомили про відсутність втрат, тому війна – це головна передумова формування економічної безпеки малого бізнесу в умовах сьогодення.

Разом з цим бізнес продовжує відновлення після пандемії та жорстких карантинних заходів у 2020-2021 рр., що майже повністю зупинили цілі сектори економіки. Так, 11 березня 2020 року урядом було прийнято постанову про запобігання поширенню на території України коронавірусу, якою було запроваджено карантин з 19 по 3 квітня 2020 року. Ця постанова кардинально змінила умови діяльності малого бізнесу, оскільки нею було заборонено відвідування закладів, проведення масових заходів з великою кількістю учасників. Такі зміни спочатку було сприйнято досить позитивно, як можливість перепочити від шаленого темпу сучасного життя. Але надалі Кабінетом Міністрів було подовжено карантинні обмеження. При цьому було випробувано різні формати обмежень. Від їх поступового послаблення до посилення, від кольорового зонування територій до карантину вихідного дня.

Після перших трьох тижнів жорсткого локдауну більше не йшлося про розширення бізнесу, а натомість про його виживання. Так, згідно з результатами опитування Unlimit Ukraine, 18% респондентів розглядали варіант закриття власного бізнесу, 78% повідомили про втрати до 75% від доходів, і тільки 4% могли заявити про збільшення прибутку [30].

Опинившись в таких критичних умовах, кожен п'ятий представник малого бізнесу мав тоді думку закрити власну справу. Незважаючи на складнощі, підприємці намагалися захистити своїх працівників.

Узагальнено основні виклики економічній безпеці малого бізнесу України в умовах пандемії та війни, що обумовлюють необхідність її формування, відображено на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Виклики, що постали перед малим бізнесом

* Складено автором [29]

Саме завдяки досвіду, здобутому в період пандемії, наразі формат дистанційної роботи можна вважати вже більш менш налагодженим механізмом, який завдяки розробці локальних актів дозволяє роботодавцям оптимізувати робочий процес на власних підприємствах. Додатково державою було запроваджено поняття часткового безробіття на період карантину та запропоновано інструмент отримання допомоги по частковому безробіттю власникам малого та середнього бізнесу, які мають найманих працівників та відповідають визначеним критеріям.

Рис. 1.5. Найбільш проблемні статті витрат бізнесу в 2020 році

* Складено за даними Ukrainian Business Index [29]

Наразі податкове навантаження виступає одним з найбільш серйозних викликів для малого бізнесу. Його зменшення в кризових умовах є найбільш

очевидним та дієвим рішенням держави, спрямованим на підтримку бізнесу. Владою України в цьому напрямку було здійснено багато кроків, які проте інколи були несвоєчасними та суперечливими.

Для малого бізнесу проблеми, пов'язані з перебоями в діяльності контрагентів і невиконання зобов'язань з їх сторони може бути фатальними, оскільки багато малих бізнесів є вузькоспеціалізованими та локальними, а отже мають не так багато постачальників та контрагентів. Під час першої хвилі дослідження було виявлено, що проблеми з постачанням сировини складають 15%. Останньою ж хвилею було виявлено підвищення впливу даної статті до 18%.

Наразі більшість підприємців відчувають різке зниження попиту та проблеми із замовленнями. Багато людей не впевнені в доцільності витрачання грошей в такий невизначений час. Оскільки під час карантину люди почали купувати онлайн ті товари, які раніше не купували (мило, продукти харчування, антисептики), можна говорити про зміну поведінки споживачів. Тобто, люди очікують максимально швидкої та зручної доставки та обслуговування. В умовах пандемії величезною перевагою для бізнесу стала наявність доставки продукції. Проте в умовах війни через руйнування інфраструктурних об'єктів, бойові дії та обстріли всієї території України вагомими є логістичні проблеми.

Багато компаній перевели своїх співробітників на віддалену роботу. Через це може постраждати налагоджена комунікація в компанії. Таким чином, під час роботи у працівників можуть виникати питання до поставленого завдання, може не бути обладнаного місця для ефективної роботи з дому, можуть виникати проблеми з передачею інформації та документів між співробітниками або різними відділами.

Таким чином, поширення Covid-19 створило багато перешкод для розвитку і діяльності малого бізнесу, з якими багато підприємців впоратись не змогли. Наразі держава намагається впровадити різні заходи щодо підтримки малого бізнесу в умовах війни.

1.3. Загрози економічній безпеці малого бізнесу в сучасних умовах

Функціонування малого бізнесу в сучасних умовах значною мірою залежить від ступеня його захищеності та запасу фінансової стійкості, сформованої у докризовий період. Необхідність захисту бізнесу від несприятливих чинників різного походження актуальна для будь-якого суб'єкта підприємництва, незалежно від того чим він займається, чи має популярність серед інших організацій, де знаходиться і скільки має персоналу. Тому рано чи пізно доводиться вирішувати проблеми, пов'язані із формуванням економічної безпеки бізнесу з позицій захисного підходу. Це має неабияке значення не тільки в кризові періоди, але і при ефективній та стабільній його роботі, а також при сприятливому економічному середовищі.

Ефективній побудові системи захисту бізнесу, як правило, заважає невисокий рівень знань у співробітників з цього питання, дефіцит професійних кадрів, здатних ефективно побудувати систему безпеки компанії, відсутність практичного досвіду роботи. Керівники змушені практично щодня приймати ряд рішень і шукати відповіді на десятки питань, що стосуються сфери економічної безпеки бізнесу.

Стійке забезпечення та максимально ефективне функціонування, створення високого рівня потенціалу розвитку і зростання в майбутньому є головною метою безпеки малого бізнесу. У свою чергу, вагомим елементом функціонування економічної безпеки малого бізнесу є механізм його забезпечення, який реалізується через стратегічне та оперативне планування заходів з забезпечення економічної безпеки. Управління системою безпеки бізнесу – це організовані дії, що забезпечують злагоджене функціонування всіх служб, підрозділів і співробітників організації з метою запобігання чи усунення загроз діяльності бізнесових структур.

Забезпечення економічної безпеки малого бізнесу є одним із найважливіших питань, яке потребує розгляду в українських реаліях. З найголовніших обов'язків для підтримання економічної безпеки на макрорівні, від чого на

пряму залежатиме економічна безпека малого бізнесу є мінімізація ймовірних ризиків, розробка дієвої стратегії, яка дозволила б підготувати і реалізувати відповідні програми дій по нейтралізації зовнішніх і ліквідації внутрішніх, постійно виникаючих загроз.

Забезпечення належного рівня безпеки бізнесу є однією із фундаментальних засад підтримання його життєздатності в умовах динамічного економічного середовища. Також це системна робота щодо своєчасного виявлення, попередження, припинення самих задумів загроз у злочинців, конкурентів, персоналу компанії. Тобто всіх, хто може завдати матеріальної чи іміджевий збиток бізнесу. Щоб ефективно підтримувати безпеку бізнесу на необхідному рівні потрібно постійно відслідковувати можливі загрози, особливо плануючи кроки, що мають принципове вплив на подальшу роботу підприємства.

Поняття «загроза безпеці» стало мінливим: в список загроз постійно входять нові пункти і перестають бути актуальними старі. Справа в тому, що загрози і ризики сфери безпеки відображають зміни в зовнішньому середовищі підприємства, які призводять до негативної зміни самого предмета безпеки. Внутрішній устрій і ведення бізнесу також постійно змінюється [15].

Загроза безпеки бізнесу – це потенційно або реально можлива подія, процес, дія чи явище, яке здатне порушити її стійкість і розвиток або призвести до зупинки діяльності. Різноманіття процесів, які відбуваються в межах суб'єктів господарювання, численність і складність чинників зовнішнього середовища визначають широкий спектр загроз, які можуть впливати на їх діяльність (рис. 1.6).

Наведена класифікація відповідає доволі широкому характеру категорії «економічна безпека суб'єктів бізнесу». Вона відображає значну кількість загроз впливу на неї і відповідно потребує комплексного підходу до діяльності, яка повинна проводитись для її зміцнення.

Суттєвими системними загрозами щодо функціонування та розвитку будь-якого бізнесу в умовах ринкової трансформації економіки є недостатній

рівень сформованості конкурентного середовища, наявність проявів монополізму, що веде до створення нерівних умов функціонування на ринку. Зазвичай така ситуація може бути виправлена за рахунок ефективної антимонопольної політики органів державного управління. Проте за високого рівня корупції, в тому числі в системі державного управління, формуються такі системні ризики для економічної безпеки бізнесу, як сприяння афільованим структурам; кримінальне лобіювання; інвестування за рахунок державного бюджету; створення псевдопідприємств спорідненими особами до осіб представників органів державної влади та управління.

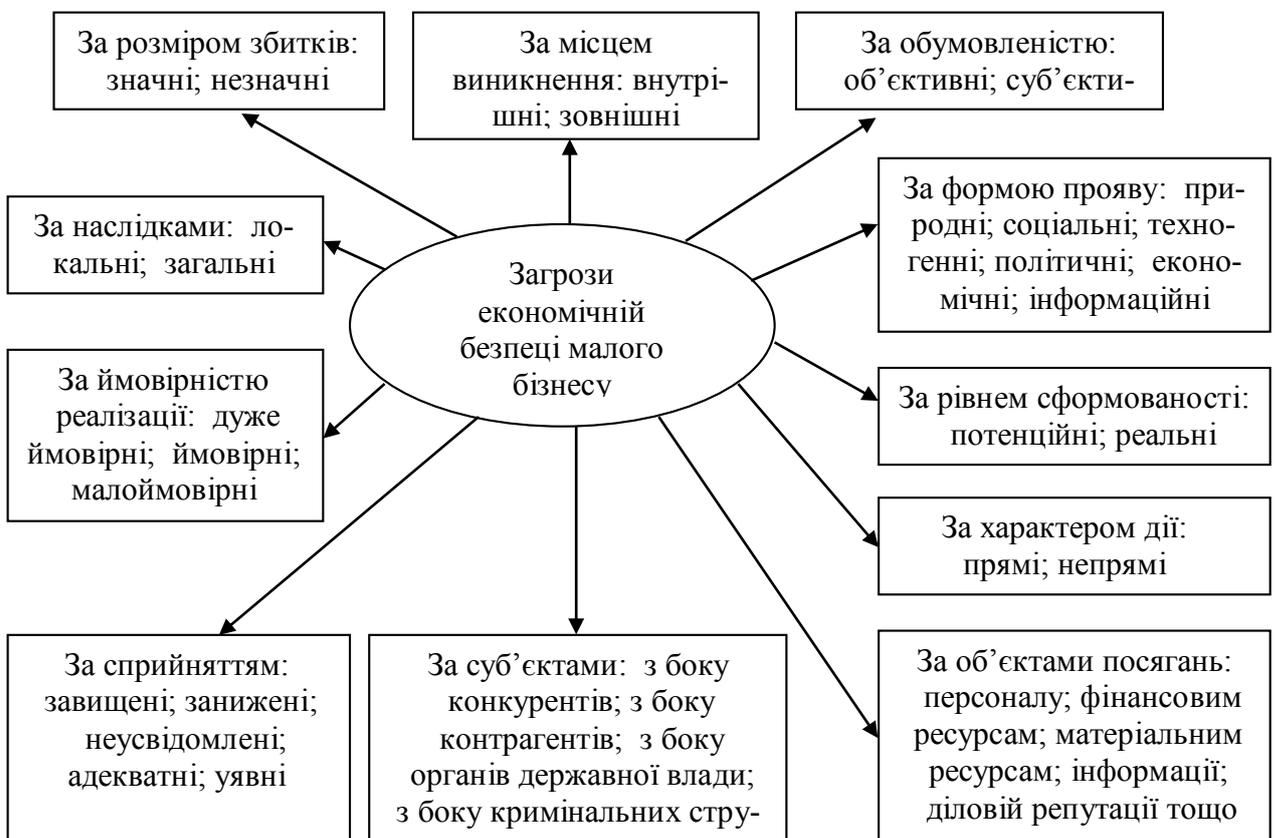

Рис. 1.6. Узагальнена класифікація загроз економічній безпеці суб'єктів бізнесу

Дослідження, що проводяться з метою виявлення чинників, що ускладнюють захист безпеки бізнесу до питомої значущості, дозволили ранжувати ці фактори в такий спосіб (рис. 1.7).

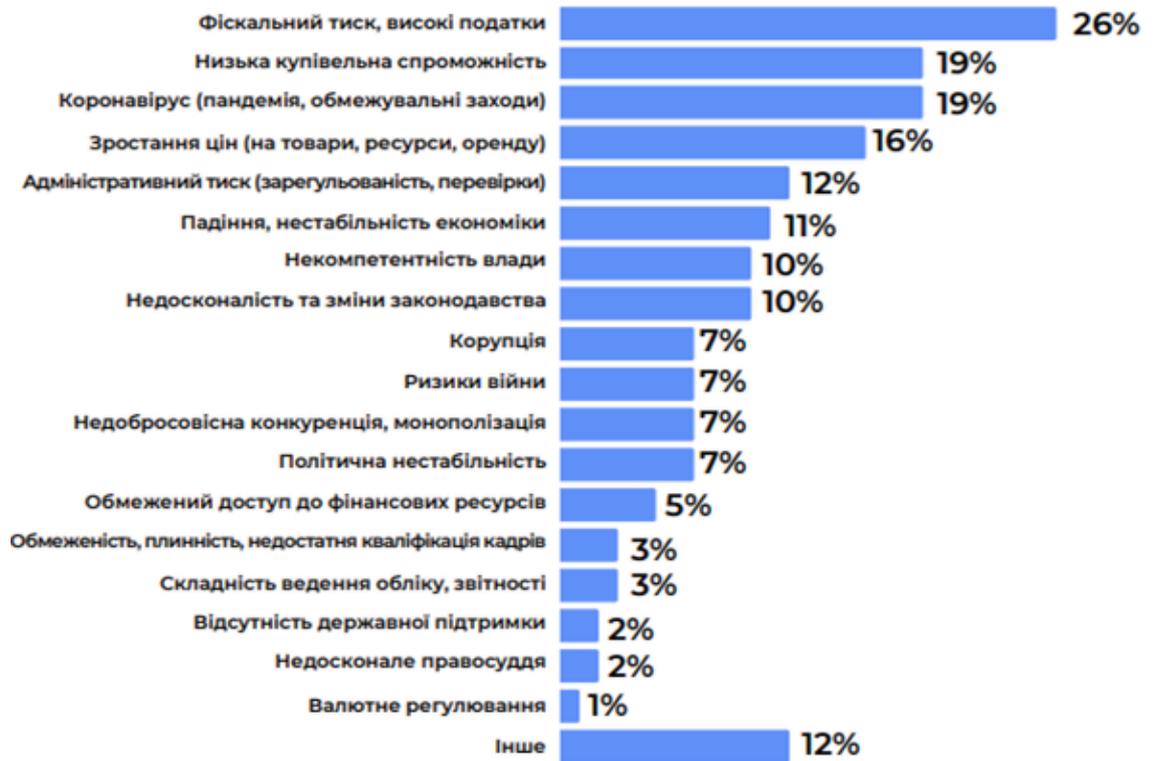

Рис. 1.7. Рейтинг факторів, що заважають розвитку бізнесу в Україні

До зазначених вище проблем, з якими доводиться стикатися українському бізнесу (перш за все, мається на увазі малому бізнесу), хотілося б додати наступні фактори:

- значний ступінь монополізації ринку;
- низький рівень доходів населення, плинність кадрів, що знижує ступінь відповідальності і збільшує ймовірність схильності працівника до продажу секретів фірми та інших незаконних дій;
- відносна молодість українського бізнесу і пов'язане з цим недосконалість засобів і методів його захисту;
- явний недолік досвідчених фахівців в області безпеки бізнесу.

Відповідно до розглянутих проблем щодо забезпечення безпеки бізнесу, можна сказати, що з часом безпечнішим український бізнес не став. Це свідчить про те, що недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство стали більш «цивілізованими», що призводить до поширення організованої економічної злочинності та тіньової економіки.

Таким чином, виходячи з ранжирування загроз і ризиків безпеки, можна вибудувати організацію безпеки конкретного бізнесу. При цьому безпека не може бути абсолютною. На таку безпеку, наприклад, у підприємства не вистачить ні сил, ні коштів. Безпека бізнесу повинна бути оптимальною, тобто забезпечувати сприятливі умови функціонування підприємства при прийнятних витратах на її забезпечення. Так, для малих підприємств більш доцільно, як правило, забезпечення безпеки бізнесу без організації або залучення на постійній основі державних і недержавних структур безпеки.

У цьому випадку власникам і керівникам підприємств краще пройти спеціальний курс навчання і замовити у консалтингової фірми організаційний проект системи безпеки. Додатково можна укласти договір на супровід такого проекту. Найчастіше малі підприємства користуються послугами різних зовнішніх спеціалізованих організацій. До таких організацій можна віднести торгово-промислові та реєстраційні палати; фірми по підборі і атестації кадрів; кредитні бюро, які надають інформаційні послуги; центри маркетингових досліджень; приватні охоронні і детективні організації.

Важливим етапом, у період кардинальних економічних перетворень, коли в країні створюється потужний недержавний сектор економіки, а також відбуваються процеси, що потребують швидкого і коректного реагування є, насамперед, прийняття адекватних економічних та політичних рішень, керування виключно національними інтересами, які у свою чергу подбають про добробут країни, розвиток ефективної співпраці з іноземними партнерами, а також забезпечення належної економічної безпеки бізнесу. Саме вдосконалення законодавства України дозволить забезпечувати сталий розвиток економічних зв'язків та дотримання необхідного рівня безпеки бізнесових структур [33].

Отже, економічна безпека бізнесу – це система заходів, які дозволяють уникнути загроз для бізнесу або звести їх до мінімуму.

Сучасний бізнес характеризується як внутрішньої багатоплановістю, так і безліччю зовнішніх зв'язків на всіх рівнях – фінансових, виробничих, соціальних і т.д. Така відкритість є конкурентною перевагою, що дозволяє легко пристосовуватися до мінливих умов ринку, але вона ж і призводить до уразливості бізнесу з точки зору його безпеки. Будь-який конфлікт з державними контролюючими органами, партнерами, конкурентами та соціальним середовищем може породити ситуацію, яка загрожує бізнесу.

Перш за все, йдеться про кримінальні аспекти, у тому числі рейдерські захоплення, адже будь-який успішний бізнес завжди привертає до себе увагу з боку нечесних людей і структур, які прагнуть пожитися за чужий рахунок. Не варто думати, що безпека бізнесу – це тільки фізична охорона, наприклад складу продукції. Найчастіше зловмисники атакують бізнес набагато більш витончено, ніж просте пограбування, наприклад, підробляючи документи на право власності.

Важливо враховувати, що безпека бізнесу актуальна для всіх підприємств, незалежно від їх розмірів – від великих корпорацій до малого бізнесу. Аналізуючи загрози важливо враховувати не тільки зовнішні фактори, але і внутрішні. Наприклад, практика показує, що якщо власник особисто не бере участі в контролі свого бізнесу, то найняті ним керують часто будують роботу таким чином, щоб досягати своїх особистих цілей, в тому числі і незаконно збагачуючись за рахунок власника. У таких випадках логіка бізнесу перевертається з ніг на голову – практично не власник вирішує, скільки платити менеджерам, а менеджери через виправлення звітності вирішують, скільки прибутку дати власнику, а скільки залишити собі.

Найчастіше керівнику складно перебудувати мислення і поглянути на свій бізнес з точки зору забезпечення безпеки, а не максимізації прибутку. У цьому його можуть допомогти спеціальні компанії, які готові забезпечити весь комплекс необхідних заходів захист законних прав та інтересів підприємства і його співробітників; збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку обстановки; вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу;

забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей; отримання необхідної інформації для розроблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії тощо.

Таким чином, можна спостерігати велику кількість факторів, що породжують загрози економічній безпеці бізнесу, що ще раз доводить необхідність ретельного контролю за ситуаціями, які сприяють виникненню загроз економічній безпеці малого бізнесу постійної готовності до боротьби з ними.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що економічна безпека малого бізнесу є комплексною категорією, зміст якої розглядається з позицій захисного, ресурсно-функціонального, інформаційного підходів, й передбачає захист суб'єкта бізнесу від зовнішніх і внутрішніх загроз задля забезпечення його економічного розвитку та високого потенціалу у майбутньому.

Вділено складові економічній безпеці малого бізнесу, зокрема: фінансова, ринкова, силова, інформаційна, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, політико-правова. Саме від виділення складових економічній безпеці малого бізнесу залежить ефективність сформованих заходів та цілеспрямованість дій із забезпечення економічній безпеці малого бізнесу.

Систематизовано передумови формування економічній безпеці малого бізнесу в сучасних реаліях. Вагомість війни серед них безумовно є найвищою, що обумовлює необхідність розробки комплексної системи забезпечення економічній безпеці малого бізнесу в сучасних кризових умовах підприємницької діяльності.

Досліджено основні загрози економічній безпеці малого бізнесу з метою вироблення ефективних механізмів протидії їх деструктивному впливу на параметри економічній безпеці малого бізнесу.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ОСНОВА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу

У ринковій економіці найважливішою сферою є малий бізнес, який протистоїть монополіям і служить економічним фактором для втримання від зростання цін та насичення ринку товарами і послугами. Розвиток малого бізнесу є важливим також для сталого розвитку України. Ця частина підприємницької діяльності, яка створює попит на робочу силу, збільшує самозайнятність, створює конкурентне середовище, сприяє розвитку регіонів та насиченню ринку товарами і послугами, є важливою частиною ринкової економіки та може вирішити економічні проблеми країни.

Хоча сфера діяльності малих підприємств обмежена з точки зору їхнього внеску у зайнятність та ВВП, ці компанії є значною частиною світової економіки. Згідно з останніми дослідженнями, малі та середні підприємства забезпечують дві третини світових робочих місць, вносять 35-50% світового ВВП та створюють понад дві третини нових робочих місць.

Особливістю малих бізнесів є те, що вони можуть створюватися у будь-яких умовах, оскільки не потребують значного фінансування та особливої уваги з боку держави для свого розвитку, але при цьому відіграють важливе соціально-економічне значення у розвитку будь-якої держави. Тобто, саме здатність цього сектора до ринкоутворення висуває завдання його становлення та розвитку до розряду пріоритетних заходів реформування економіки України.

Суб'єкти малого бізнесу виконують багато важливих економічних та соціальних функцій, найважливішими серед яких відображено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Функції малого бізнесу

* Складено автором [32]

Через наявність факторів, що уповільнюють розвиток малого бізнесу, таких як відсутність законодавства, невизначеність щодо податкового тягара, відсутність державних процедур сприяння розвитку малого бізнесу, обмеженість технічних ресурсів, необхідна фінансова підтримка. Термін «фінансування» визначається як сукупність заходів, призначених для задоволення потреб компанії у капіталі, включаючи мобілізацію фінансових ресурсів та їх повернення [33].

Фінансове забезпечення розвитку малого бізнесу є необхідною умовою для його діяльності, а отже, і для насичення ринку товарами, роботою та послугами. Узагальнення трактувань сутності фінансового забезпечення різними науковцями здійснено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Визначення сутності фінансового забезпечення різними науковцями

Автор	Сутність поняття «фінансове забезпечення»
Л. Зяцьковська	Фінансове забезпечення діяльності підприємств передбачає формування і використання фінансових ресурсів для задоволення потреб суб'єкта господарювання, регламентованих відповідними нормативними актами, що визначають способи їх мобілізації, розподілу і використання на всіх рівнях господарського управління
Л. Павлова	Фінансове забезпечення підприємництва – це управління капіталом, діяльність з його залучення, розміщення та використання
В. Федосов	Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфери
М. Карасьова	Фінансове забезпечення діяльності підприємств – це забезпеченість фінансовими ресурсами
О. Романенко	Фінансове забезпечення – покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання та державою

* Складено автором

У широкому розумінні термін «фінансове забезпечення діяльності підприємства» узагальнює комплекс заходів та умов, які сприяють стійкому розвитку компанії, покриваючи витрати, залежно від розміру та фінансового стану виробництва [4]. Фінансова допомога – це сукупність фондів фінансових ресурсів, які створюються і використовуються для виробництва та продажу продукції, робіт, послуг у різних галузях, а також для фінансування іншої діяльності компанії.

При цьому фінансування може здійснювати через використання власного капіталу (самофінансування), кредитування або зовнішнє фінансування. Деталізація видів фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу наведена на рис. 2.2.

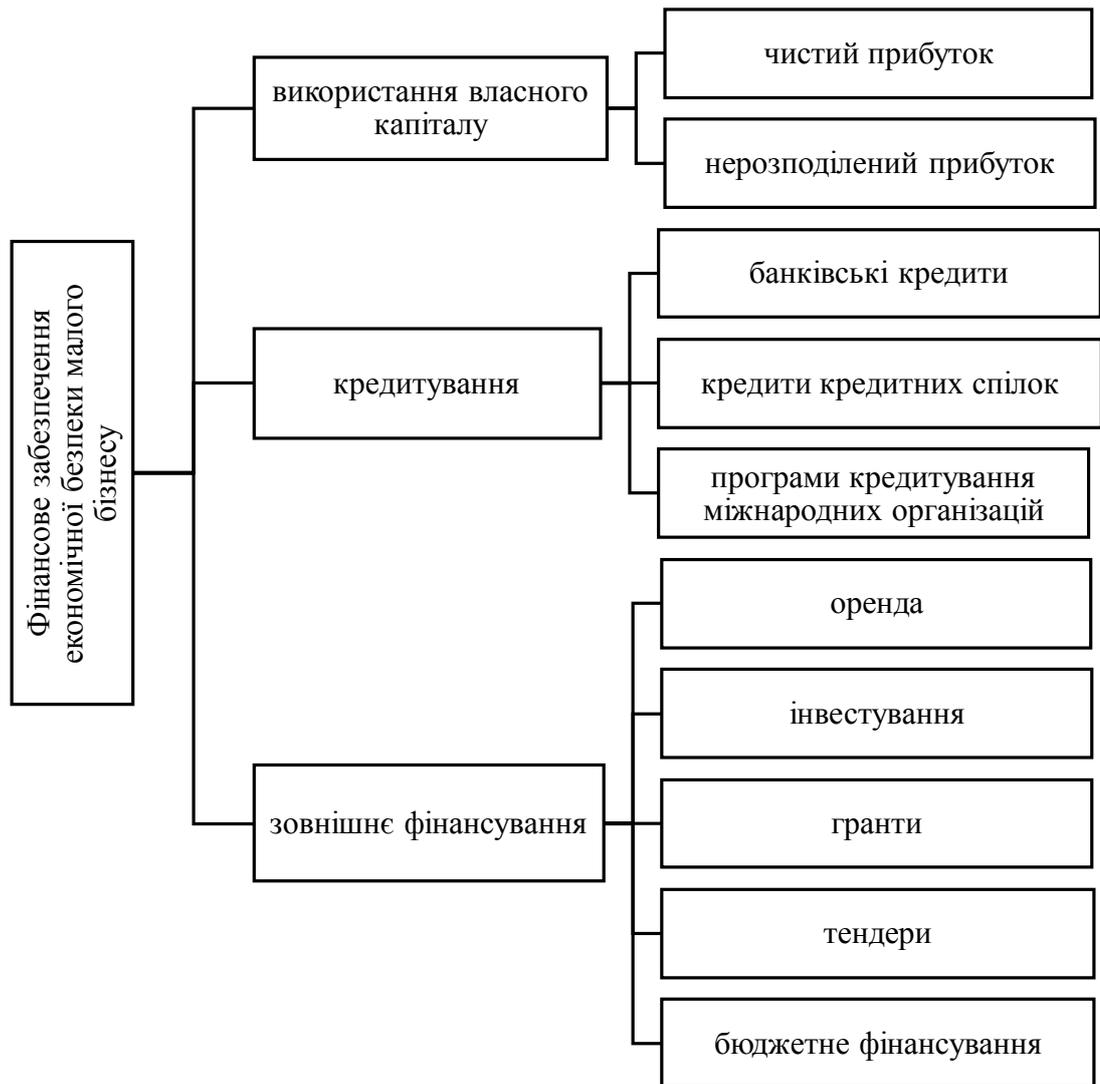

Рис. 2.2. Види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу залежно від джерел фінансування

* Складено автором [16]

Самофінансування – фінансування бізнесу за рахунок власних коштів, які служать результатом основної діяльності підприємства, тобто це чистий і нерозподілений прибуток підприємства. Самофінансування – економічна категорія, що виражає незалежне ведення господарюючого суб’єкта в умовах ризику і обмеженості ресурсів. Самофінансування пов’язано з пошуком і вибором інвестицій, які принесуть дохід компанії. Дане джерело є найбільш пріоритетним, але при цьому в умовах кризи використання даного джерела може бути ускладненим, оскільки на ринку відбуваються зміни, попит падає і зменшується прибуток підприємства [18].

Кредитування – це сукупність фінансових відносин, що виникають між позикодавцем та позичальником, шляхом передачі позики (майна чи грошей) в розпорядження на умовах повернення, терміновості, платності та цільового використання [17].

Терміновість показує, що позика завжди має межі, з настанням яких позичальник втрачає право продовжувати використовувати надані ресурси і має їх повернути в обумовлений договором термін. Невиконання цієї умови є достатньою причиною для позикодавця накладати на позичальника фінансові санкції у вигляді збільшення відсотка та в подальшому подання фінансових вимог до суду.

Повернення передбачає, що в певний договором строк вся сума кредиту повинна бути повністю повернена. Недотримання цього принципу, виключення поворотного грошового потоку в ситуації кредитного шоку знищує кредитні відносини, перетворюючи категорію кредиту, в категорію фінансів. Відповідно в будь-яких видах і формах кредиту дотримання принципу зворотності обов'язково.

Платність – тобто, за використання тимчасово наданих кредитором коштів має бути сплачена певна сума. Даний принцип діє стимулом для кредитоержувача максимально ефективно та економно використати наданий кредит.

Забезпеченість кредиту – кредити надаються позичальнику, здатному за рахунок власних або зовнішніх ресурсів сформувати будь-які альтернативні грошові потоки для компенсації втрат при прояві кредитного ризику. Наявність матеріального забезпечення створює реальну можливість повернення кредиту у встановлений термін. В якості забезпечення вчасного повернення позики кредитори за договором приймають заставу, поручительство, гарантію і зобов'язання в інших формах, передбачених законодавством. Також у деяких випадках може бути надано кредит без забезпечення, тоді він називається бланковим.

Принцип цільового характеру кредиту, а саме використання кредитних ресурсів строго на ті цілі, які були озвучені в кредитному запиті, дуже важлива, якщо при оцінці кредитоспроможності позичальника і управлінні поворотними грошовими потоками кредитори орієнтуються на адекватні грошові потоки, які ініціюються самим проектом кредиту. Крім того, в приватних і комерційних кредитах нецільоспрямовану використання позикових коштів негативно сприймається кредиторами по морально-етичних міркувань.

У даний момент Україна розширює співробітництво з іншими країнами та організаціями і фондами, це дає можливість отримати кредит від міжнародних організацій.

Бюджетне фінансування здійснюється відповідно до встановлених принципами шляхом використання спеціальних форм і методів надання бюджетних коштів; в ході бюджетного фінансування діє державний фінансовий контроль за цільовим, економним і ефективним витрачанням коштів [18].

Донорське фінансування здійснюється на безоплатній основі іноземними державами, урядами іноземних держав, спеціальними міжнародними фондами та організаціями, як правило, у вигляді грантів у рамках міжнародної технічної допомоги. Гранти для бізнесу в основному бувають двох типів: для відкриття бізнесу і для підтримки або модернізації вже існуючого бізнесу [18].

Крім того, гранти можуть бути націлені на якийсь певний вид бізнесу. Наприклад, можна отримати фінансування для розвитку агробізнесу. Наприклад, програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» оголосила грант на розробку онлайн-тренінгів з ощадливого виробництва для меблевого сектору.

Також існують гендерно обумовлені гранти – деякі організації дають кошти спеціально для розвитку бізнесу, яким керують жінки [18]. Так, в 2021 році Гараж 48, Естонська рада у справах біженців та Запорізький благодійний фонд «Єдність» за майбутнє» презентували Програму розширення можливостей жіночого підприємництва. У процесі навчання можна визначитися зі

своюю бізнес ідеєю, а за результатами конкурсу проектів 20 найкращих команд отримують цільові гранти в розмірі від 60 000 до 80 000 грн.

У той же час деякі програми допомагають не грошима, а направляють до підприємців бізнес-консультантів, які дають рекомендації щодо поліпшення бізнесу. Прикладом може слугувати програма від USAID «Економічна підтримка Східної України» «Бізнес-консультації щодо ведення та розвитку бізнесу». Проект створено для сприяння економічному відновленню Східної України, стимулювання інвестицій, створення нових робочих місць і розвиток підприємництва в регіоні.

У своїй фінансово-господарській діяльності суб'єкти ринку дуже рідко використовують лише один метод фінансового забезпечення, а в більшості випадків оптимально поєднують різні методи.

Функціями фінансового забезпечення є:

– забезпечувальна – знаходить своє відображення у виборі видів та форм капіталу та встановленні джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб, і характеризують опосередкований вплив фінансового забезпечення;

– регулятивна функція стосується впливу на процес розширеного відтворення та розвитку суб'єкта господарювання, включає використання конкретних методів фінансового забезпечення та характеризує активний вплив фінансового забезпечення [18].

Отже, малий бізнес відіграє важливу роль в економіці країни. Тож важливим питанням є фінансове забезпечення малого підприємництва, яке незважаючи на свою мобільність та гнучкість в даний момент зазнає негативного впливу епідемії. Фінансове забезпечення ґрунтується на принципах самоопитності та самофінансування. Але під час кризи фінансування за рахунок власних ресурсів може бути недостатньо. Виходом в даній ситуації є звернення до зовнішніх джерел.

2.2. Програми підтримки малого бізнесу

У фінансовому забезпеченні економічної безпеки малого бізнесу вагомою складовою є державні та донорські програми, що спрямовані на збереження бізнесу як фундаментальної основи підтримки національної економіки.

На даний момент в Україні склалась важка ситуація у зв'язку з війною та наслідками Covid-19, яка часто унеможлиблює функціонування малого бізнесу взагалі. Тому на даному етапі дуже важлива підтримка МСП з боку держави і організацій. Саме тому було запроваджено різні програми підтримки малого бізнесу. Так, з боку держави було вжито багато заходів щодо спрощення ведення справи для підприємств.

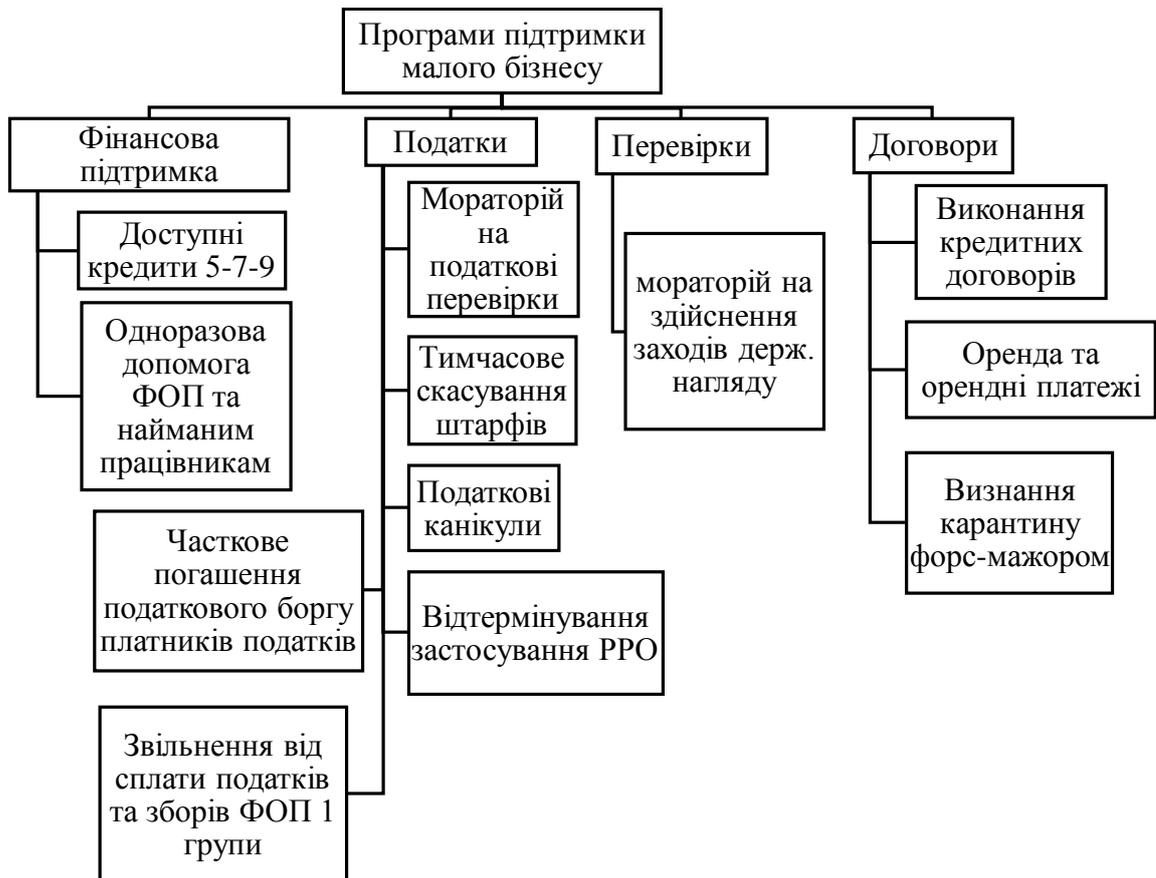

Рис. 2.3. Основні заходи держави для підтримки малого бізнесу в умовах війни й пандемії

* Складено на основі порталу для підприємців [34]

Загалом, урядом за участю громадських організацій пророблена досить велика робота щодо програм підтримки бізнесу, в тому числі малого, в умовах війни. Доступ до розроблених програм підтримки є вільним з використанням он-лайн платформи Національного проєкту Дія.Бізнес, розробленої Міністерством цифрової трансформації України та ДУ «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» [42].

Найбільш популярними є Урядова грантова програма «єРобота», а також програми компенсації за працевлаштування ВПО та тимчасового переміщення (релокейту) підприємств з постраждалих під час війни регіонів.

Державна програма компенсації за працевлаштування ВПО передбачає компенсацію за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету витрат підприємця на оплату праці кожної працевлаштованої внутрішньо переміщеної особи.

Окрім цієї державної програми розроблені й користуються попитом програми у сільському господарстві у формі дотацій, зокрема:

- урядова програма підтримки утримання корів (5000 гривень на голову);
- до 50 % відшкодування вартості об'єктів із зберігання та переробки зерна
- до 80 % відшкодування на закуплені племінні тварини, бджоли, сперму та ембріони
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва (25% вартості техніки).

Під час війни з'явилося чимало можливостей для залучення грантових коштів на розвиток малого бізнесу. Найбільш масштабною є державна грантова програма «єРобота», що охоплює усі сфери діяльності малого бізнесу та спрямована на уворення нових робочих місць.

Державні програми грантової підтримки та забезпечення економічної безпеки малого бізнесу і їх особливості узагальнено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Гранти для малого бізнесу, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів

Назва програми	Розмір	Схема підтримки
Грант на переробне підприємство	до 8 млн грн	На витрати з купівлі, доставки і введення в експлуатацію обладнання. Власний внесок претендентів у досягненні задекларованих цілей має становити 30%. Умовою отримання гранту є створення щонайменше 25 робочих місць, працювати не менше трьох років і сплачувати податки. Загальний бюджет програми – 500 млн грн.
Грант на власну справу	від 50 тис.грн до 250 тис.грн	Отримати може кожен українець з ідеєю для створення власного малого бізнесу. На придбання чи лізинг обладнання, сировину, орендну плату (не більше 25% від суми гранту). Умовою отримання гранту є створення щонайменше 1 робоче місце, працювати не менше трьох років і сплачувати податки. Загальний бюджет програми до кінця 2022 року – 480 млн грн.
Грант на сад	до 10 млн грн	На більшу частину витрат із закладання саду площею 1-25 га. На 1 га землі можна отримати від 140 тис грн до 400 тис грн. Можуть отримати ФОПи та юридичні особи, які мають землю чи право користування нею мінімум на сім років. Підприємцям, які створять першу тисячу гектарів садів, держава компенсує 70% вартості проекту, усі наступним – 50%. Решту вони повинні покрити самостійно. Потрібно пропрацювати не менше 5 років.
Грант на теплицю	до 7 млн грн	Компенсація до 70% вартості побудови теплиці площею до 2 га. за 1 рік. Можуть отримати ФОПи та юридичні особи, які мають землю чи право користування нею на 7 років. Умовою отримання є створення 40 робочих місць, працювати щонайменше 3 роки після завершення будівництва та сплачувати податки.

* Складено за даними Дія.Бізнес [42]

Суб'єкти малого бізнесу України також мають можливість отримати гранти від Українського фонду стартапів та міжнародних організацій, зокрема, ООН, USAID, мережі стартап-асоціацій Євросоюзу, Данської ради в справах біженців (DRC) та ін. (табл. 2.3).

Український фонд стартапів пропонує грант до 8 млн грн на стартап, який можна витратити на зарплати, консультації, обладнання для виробничих цілей та досліджень, а також на просування продуктів. На етапі, коли продукт ще не вийшов на споживчий ринок, розмір гранту обмежується 25 тис. дол.

Якщо стартап має готовий продукт, то його засновники можуть претендувати на 50 тис дол. Стартап може отримати до 75 тис дол на поточну діяльність, до 10 тис дол у межах програми інноваційного ваучера, а також до 10 тис дол на навчання в одному з акредитованих акселераторів.

Таблиця 2.3

Гранти міжнародних організацій для малого бізнесу

Назва програми	Організація	Розмір	Схема підтримки
Проект підтримки українських стартапів	Мережа стартап-асоціацій Євросоюзу	60 тис євро	На стартапи малих підприємств України. Основні цілі грантової підтримки – інтеграція українського бізнесу з ринком ЄС, підтримка української економіки. Загальний бюджет грантової програми – 20 млн євро.
Грант для прифронтового бізнесу	Данська рада в справах біженців (DRC)	до 15 тис дол США	Для малого бізнесу, який належить внутрішньо-переміщеним особам або жителям прифронтових територій, де не ведуться активні бойові дії (у східних та південних областях, які перебувають під контролем України). Гроші можна отримати на релокацію бізнесу в безпечніші регіони, відновлення інфраструктури та активів, переорієнтацію діяльності для виходу на нові ринки.
Грант для бізнесу в аграрному секторі	Данська рада в справах біженців (DRC)	до 20 тис дол на умовах 50% співфінансування	Для малого бізнесу, який працює в аграрному секторі. Результатом проекту має бути збільшення прибутків місцевого населення на території, яку він охоплює, в тому числі за рахунок їхнього прямого залучення у виробничо-збутові ланцюжки.
Конкурентоспроможна економіка України	USAID	50 грантів на загальну суму 36 млн грн	На IT-рішення, розробку продукту та інновації, створення або відновлення ланцюгів поставок, посилення підготовки персоналу та забезпечення персоналом, покращення онлайн-маркетингу та просування на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення конкурентоспроможності бізнесу, покращення доступу до фінансування для МСП, або подібну діяльність, що пов'язана з підтримкою безперервності та відновлення бізнесу.

Також Український фонд стартапів надає до 35 тис дол проектам, які «наближають перемогу» (25 тис дол можна витратити на діяльність компанії, 10 тис дол – на оплату послуг одного з акредитованих акселераторів). На отримання цього гранту може претендувати бізнес у сферах оборони, інфраструктурної відбудови, кібербезпеки, охорони здоров'я та освіти. У пріоритеті – проекти, що створюють інноваційну продукцію.

Цікавою є Програма мікрогрантів від Українського ветеранського фонду для ветеранів, переселенців та членів їх сімей, яка дає можливість отримати до 20 тис грн. на придбання обладнання чи товарів для ведення бізнесу. Бюджет програми становить 10 млн грн.

Це лише основні найбільш популярні серед малого бізнесу грантові програми його підтримки та забезпечення його економічної безпеки в умовах війни. Підприємці досить високо оцінили інформаційну підтримку бізнесу. 82% малих підприємств не відчуває брак інформації. При цьому, якщо говорити про малий бізнес, то частка тих, хто потребує більше інформації складає 30%. Отже, можна зробити висновок, що чим більше підприємство, тим обізнанішим є керівник. Також у більших підприємств є більше можливостей отримати консультації чи професійну допомогу.

Окрім зазначених державних програм підтримки, малі підприємства мають можливість скористатись програмами, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів. Загалом, зараз на порталі для підприємців запропоновано 17 бюджетні програми з різними видами допомоги. До запропонованих видів допомоги відносяться:

- компенсація – 8;
- матеріальна допомога – 1;
- навчання – 2;
- гранти – 6.

Окрім даних програм, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів, на порталі для підприємців пропонуються ще 22 проекти, які запуснені іншими компаніями:

- навчання – 7;
- гранти – 6;
- пошук партнерів – 2;
- консультації – 7 [34].

Для підвищення рівня інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки малого бізнесу, покращення фінансового стану малого бізнесу, розширення знань та вмінь по управлінню бізнесом для підприємців та отримання інформації та порад щодо започаткування і ведення бізнесу для охочих створити власну справу запропоновано програми по навчанню. У рамках програми для тих, хто бажає знайти роботу, було створено тренінги від професійних рекрутерів, які навчають стратегіям пошуку роботи, допомагають знайти корисні контакти. Також створено тренінги для тих, хто бажає займатись бізнесом, на яких розкривають основи ведення власної справи, бізнес-планування, складання звітності та оподаткування. Тренінги ведуться успішними підприємцями з великим досвідом ведення бізнесу.

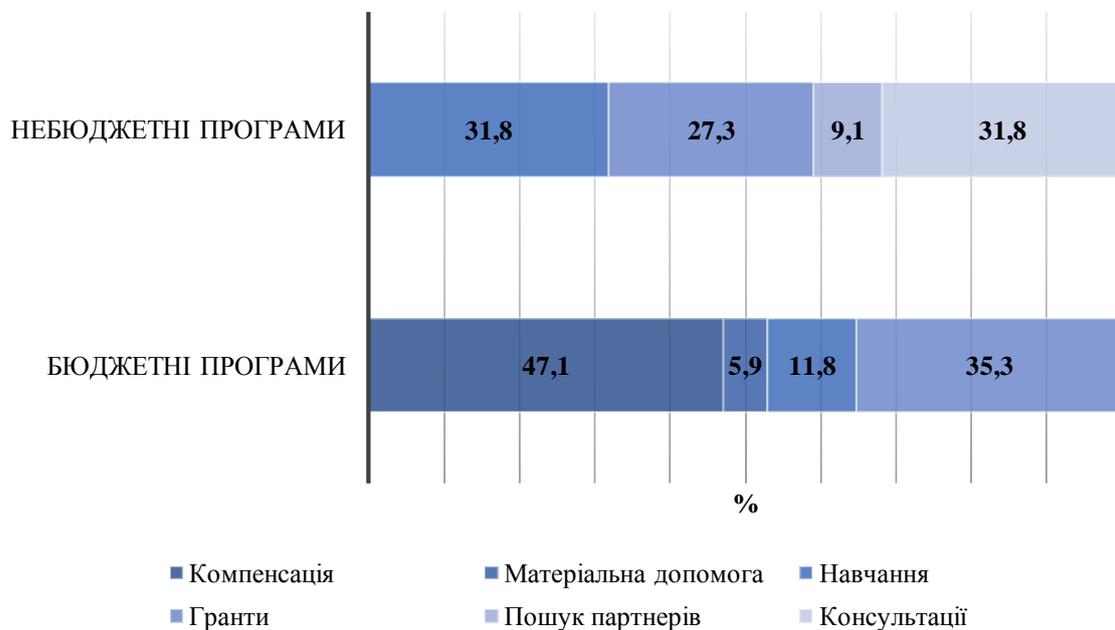

Рис. 2.4. Програми підтримки малого бізнесу, %

* Складено за даними Порталу для підприємців [34]

Окрім навчання за рахунок бюджетних коштів є досить багато програм, що фінансуються організаціями. Ці проекти створені для можливості отримання малим бізнесом консультацій, які дають змогу подолати наслідки кризи і продовжити розвивати бізнес за складних умов [36].

Задля зменшення тиску на малий бізнес також започатковано програми компенсації. Серед представлених програм є проекти, що спрямовані на відшкодування відсоткової ставки за кредитами та частини вартості придбаних основних засобів.

Таблиця 2.4

Систематизація програм компенсації малому бізнесу наслідків пандемії

Програма	Схема підтримки
Конкурс бізнес-проектів для підприємців Житомирської області	Часткове відшкодування вартості придбаних основних засобів у рамках Програми економічного і соціального розвитку Житомирської області на 2021 рік пропонується .
Конкурс інвестиційних проектів для представників малого бізнесу на відшкодування відсоткової ставки за кредитом	Програма пропонує відшкодування частини відсоткової ставки за позикою, яка складає 1,5 облікової ставки НБУ на дату підписання Генерального договору з кредитно-фінансовою установою. Суб'єкти малого підприємництва мають можливість отримати кредит на суму не більше як 2 млн гривень на будь-який термін, але відсотки відшкодовуватимуться за період не більше ніж 3 років.
Програма Житомирської міської ради щодо відшкодування відсотків за кредитами для суб'єктів МСП	В рамках програми пропонується відшкодування сплачених відсотків за користування кредитами на поповнення обігових коштів, реалізацію заходів з розширення та відновлення виробничих потужностей.
Часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів МСП в Житомирській області	Часткове відшкодування відсоткових ставок за позиками, наданими банківськими на реалізацію бізнес-проектів малого та середнього бізнесу.
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	Компенсація надається позичальникам за нараховані і сплачені у відсотки за користування у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів.
Відшкодування частини відсотків за кредитами для малого бізнесу у Львівській області	Програма пропонує відшкодування відсотків за кредитами, сума якого не перевищує 3 млн. грн і який взятий на термін не більше 3 років.
Часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами банків для суб'єктів малого і середнього підприємництва	Для підприємців Тернопільської області пропонується часткове відшкодування відсотків за кредитами у гривні на придбання та модернізацію устаткування або приміщень.

* Складено за даними Порталу для підприємців [34]

Окрім фінансової та інформаційної підтримки є програми, пов'язані з обміном підприємницьким досвідом. До таких програм відносяться Erasmus for Young Entrepreneurs та Програма Федерального міністерства економіки та енергетики Німеччини для менеджерів “Fit for Partnership with Germany”

Erasmus for Young Entrepreneurs – це програма, створена для обміну підприємницьким досвідом у Європі. В рамках програми підприємець, який нещодавно відкрив власний бізнес, їде в іншу країну для отримання нових знань та навичок від досвідченого підприємця. Під час програми обміну, тривалістю 1-6 місяці, підприємці співпрацюють, допомагаючи один одному у веденні та розвитку бізнесу.

Erasmus for Young Entrepreneurs для молодих підприємців допомагає підприємцям, що прагнуть до розвитку, надати навички, необхідні для створення і успішного ведення малого бізнесу в Європі. Підприємці обмінюються знаннями і ідеями з досвідченим підприємцем. Програма є корисною для обох сторін. Підприємці-початківці мають можливість попрацювати із досвідченими підприємцями, поділитись новими ідеями, почути іншу точку зору, отримати нові навички і знання про бізнес, ринок і культуру інших країн.

Приймаючий підприємець може скористатися новими ідеями, запропонованими мотивованим новим підприємцем, у власному бізнесі. Це справді взаємовигідна співпраця, завдяки якій обидва підприємці можуть відкрити нові європейські ринки або ділових партнерів, різні способи ведення бізнесу.

Програма обміну фінансується Європейською. У кожній країні, яка бере участь в програмі, створено локальні контактні. Їх діяльність координується на європейському рівні Офісом підтримки Програми. Протягом роботи даної програми було залучено 45 країн та проведено 10026 обмінів [37].

В рамках двостороннього співробітництва між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Німецьким товариством між-

народного співробітництва за дорученням Федерального міністерства економіки та енергетики Німеччини було засновано Програму для керівників “Fit for Partnership with Germany” (Готові до співпраці з Німеччиною).

Програма діє для підприємств з 21 країни. При цьому, уряд Німеччини планує розширювати співпрацю в рамках даної Програми і з іншими країнами світу задля підвищення можливості співпраці підприємств по всьому світу. В рамках даної програми підприємці мають можливість підвищувати свій професійний рівень, а також отримувати нові знання, навички та контакти для збільшення ділових партнерів з різних куточків світу.

Вже на середину 2020 року більше 15000 керівників прийняли участь в Програмі. Випускники програми мають можливість утворювати асоціації випускників з метою обміну досвідом. Програма фінансується Німеччиною та включає харчування, проживання, страхування та подорожі по Німеччині в рамках програми проекту [38].

Отже, для малого бізнесу, який постраждав у 2020-2021 роках під час локдауну через пандемію та не відновившись повністю змушений функціонувати в умовах воєнного стану в Україні, є дуже важливою підтримка з боку держави та організацій. Хоча не всі заходи оцінюються бізнесом на високому рівні, але їх впровадження і в майбутньому розвиток є основою для того, щоб відновити та прискорити розвиток малого бізнесу в повоєнний період.

2.3. Міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу

Економічний спад, спричинений пандемією, негативно вплинув на малий бізнес. Велика кількість підприємств по всьому світу зачинились з початку карантинних обмежень через неспроможність витримати обмеження, пов'язані з поширенням хвороби.

При цьому, малі підприємства в даних умовах мають менше доступу до фінансів, ніж великі компанії, особливо під час економічних криз. Тож, зважаючи на важливість розвитку підприємництва, уряди держав вжили різноманітних заходів, щоб допомогти малому бізнесові.

У недавньому дослідженні, проведеному в 132 країнах, майже дві третини мікро- та малих фірм повідомили, що криза, спричинена COVID-19, вплинула на їхню роботу, а п'ята частина МСП підтвердила, що вони стикаються з ризиками остаточного закриття протягом трьох місяців. На цьому тлі країни запроваджують заходи, щоб допомогти МСП пережити поточну пандемію [11]. Згідно з інструментом відстеження політики COVID-19, ці політичні заходи можна класифікувати на наступні п'ять основних категорій, які представлені на рисунку 2.5.

Рис. 2.5. Заходи, вжиті країнами щодо допомоги бізнесу під час коронакризи

* Складено автором [11, 12]

З метою надання фінансової допомоги МСП, постраждалим від пандемії, країни оголосили про тимчасове замороження виплат боргу. Наприклад, в Індонезії, як частина пакету стимулів, виданого урядом, виплата основної суми та відсотків відкладається на 6 місяців. Подібним чином комерційні банки Малаві та Ботсвани також оголосили тримісячний мораторій на обслуговування боргу МСП.

Державні гарантії позик можуть стимулювати банки надавати кредити МСП, особливо в нинішніх умовах, коли існує підвищена невизначеність щодо якості кредитування. Наприклад, в Албанії було впроваджено програму гарантування позик, яка надає всім підприємствам, включаючи МСП, 11 мільярдів леків (приблизно 100 мільйонів доларів) як гарантію кредиту для виплат заробітної плати та ще 15 мільярдів леків (приблизно 140 мільйонів доларів) для гарантування позик на оборотний капітал.

Щоб допомогти МСП у ліквідності, декілька країн прийняли заходи щодо зниження процентних ставок за кредитними лініями. Наприклад, в Єгипті пільгова процентна ставка за кредитами для МСП була знижена з 10 до 8%.

Податкові пільга у вигляді знижених податкових ставок або затримки подання податків є одним із інструментів полегшення фінансового тягаря МСП. Наприклад, в Есватіні урядові заходи включають відшкодування податків до 90 мільйонів свазілендських лілангені (приблизно 5 мільйонів доларів) для МСП, які виконали податкові зобов'язання, зберегли робочі місця працівників та продовжували платити їм під час пандемії. У Чаді передбачуваний податок для МСП до 2020 року зменшився на 50 відсотків.

Багато країн також підтримали МСП шляхом надання фінансової допомоги найбільш вразливим галузям економіки. У випадку з Вірменією гранти отримували підприємці та фірми, а одноразові перекази надавались фізичним особам, включаючи працівників МСП, які стали безробітними після спалаху COVID-19 [11].

На початку епідемії висловлювалися побоювання, що новий вірус може завдати шкоди великій китайській економіці, зважаючи на досвід 2003 року.

Вже за перший квартал 2020 року ВВП Китаю скоротився на 6,8%, це перше таке падіння за 30 років.

із 130 країн

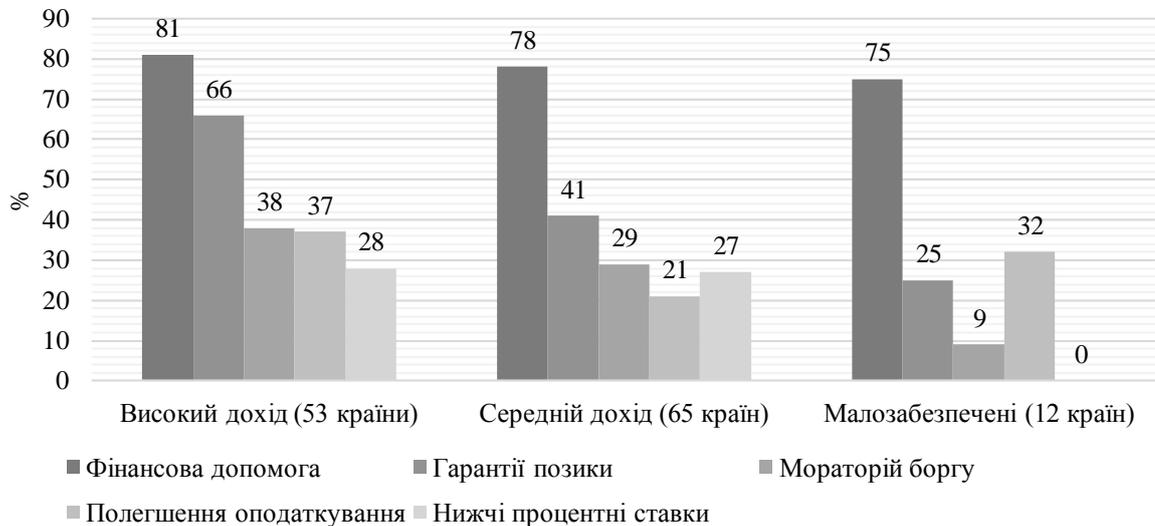

Рис. 2.6. Основні види допомоги країнами малому бізнесу

* Складено за даними Міжнародного Валютного Фонду

МСП важко протистояти наслідкам пандемії, оскільки вони мають значно менше каналів для отримання грошових ресурсів. При цьому, плани діяльності на випадок непередбачуваних ситуацій виявились недостатньо обґрунтованими. При виникненні труднощів у партнерів, підприємницький ризик МСП значно підвищується. З боку попиту малі та середні підприємства часто працюють у галузях, які найбільше постраждали від епідемії, таких як роздрібно торгівля, побутові послуги та туризм.

Результати опитування, проведеного Китайською асоціацією малих та середніх підприємств, показали, що станом на 14 лютого 2020 року 38,9% компаній повідомили, що їх діяльність тимчасово перебуває в режимі призупинення, 29,43% компаній повідомили, що через епідемію вони отримують збитки, і 18,13% компаній повідомили, що їх діяльність ледь підтримується, близько 30% компаній очікують, що їх доходи скоротяться більш ніж на 50% у річному обчисленні в першій половині року [13].

Зниження ринкового попиту стало основною складністю, з якою стикаються малі і середні підприємства в цілому. 48% МСП відповіли, що стикаються з проблемою зниження попиту. Для порівняння, тільки 21%, 13% і 21% МСП відповіли на питання про високі операційні витрати (важкий тягар для підприємств), труднощі з фінансуванням або жорсткої конкуренції в тій же галузі, відповідно[14].

Ці фактори змусили багато малих та середніх підприємств закритися під час епідемії. Статистика показує, що під час карантину, запровадженої урядами навесні та на початку літа 2020 року, рівень банкрутства МСП подвоївся. Хоча нові компанії можуть заповнити вільні місця, цей процес займе значну кількість часу.

Для підтримки бізнесу в Китаї було вжито комплекс заходів.

1. Центральний банк розширив можливості перекредитування на 1,8 трлн юанів для підтримки виробників медичних товарів та предметів щоденного вжитку, мікро-, малих та середніх фірм та сільського господарства за низькими процентними ставками.

2. Центральний банк зменшив відсотки за надлишкові резерви з 72 до 35 базисних пунктів, щоб заохотити банки краще розподіляти кошти та підтримувати реальну економіку, особливо мікро, малі та середні підприємства.

3. Центральний банк знизив коефіцієнт цільових обов'язкових резервів на 50-100 базисних пунктів для великих та середніх банків, які відповідають критеріям всеохоплюючого фінансування на користь мікро- та малим підприємств.

4. Політичні банки збільшили кредитний ресурс на 350 млрд юанів для підтримки МСП із пільговими процентними ставками.

5. Центральний банк запровадив нові інструменти підтримки кредитування МСП, включаючи схему «фінансування для надання позик» з нульовою процентною ставкою (400 млрд. юанів).

6. Уряд також зробив ряд кроків щодо обмеження жорсткості фінансових умов, включаючи заходи щодо пом'якшення фінансового тягаря для надання фінансової допомоги постраждалим домогосподарствам, корпораціям і регіонам, що зазнають труднощі з погашенням кредитів. Основні заходи включають:

- стимулювання кредитування МСП, включаючи беззаставні кредити МСП від місцевих банків і підвищення цільового показника зростання кредитування МСП великими банками з 30 до 40 відсотків;

- відстрочка платежів по кредитах з продовженням терміну до кінця березня 2021 року пом'якшення обмежень на розмір кредиту для онлайн-кредитів та інші заходи кредитної підтримки для мають на це право МСП і домогосподарств;

- терпимість до більш високих непрацюючих кредитів і зниження вимог до покриття непрацюючих кредитів резервами по кредитах постраждалих від епідемії секторів і МСП;

- підтримка випуску облігацій фінансовими установами для фінансування кредитування МСП;

- збільшення фіскальної підтримки кредитних гарантій [15].

На початку кризи Covid-19 Японія, здавалося, була однією з країн, які найбільше постраждають від вірусу. Близькість до Китаю – джерела спалаху – в поєднанні з густонаселеними містами та великим населенням, безсумнівно, зробила Японію однією з країн з найвищим ризиком.

На відміну від Китаю, чия економіка до пандемії демонструвала зростання, в Японії все було не так спокійно. ВВП у першому кварталі 2020 року скоротився на 3,4% в річному нарахуванні.

Також через пандемію експорт Японії в квітні скоротився на 22% (найбільше падіння з кризи 2008 року), а імпорт – 7%, постраждала туристична галузь. Рекордне падіння за 10 років пережив прибуток японських компаній. За підсумками першого кварталу цього року він скоротився на 32%.

На запитання, чи відбулася зміна продажів порівняно з періодом до розповсюдження інфекції, 68% компаній відповіли, що продажі зменшились. Найбільш поширеною відповіддю було "зменшення приблизно на 30%" (29%) та значне зменшення продажів на 50% і більше (16%). З іншого боку, 23% компаній сказали, що вони не змінилися, а 9% сказали, що збільшилися [16].

На відміну від багатьох інших країн, в Японії немає спеціального закону, що регламентує питання, пов'язані з неплатоспроможністю. Однак японський уряд, а також певною мірою й приватний сектор зробили інші кроки, спрямовані на пом'якшення завданої пандемією шкоди.

1. Уряд розширив обсяг пільгових кредитів (без відсотків та застави), головним чином, для мікро-, малого та середнього бізнесу, що постраждав від COVID-19. Уряд також розширює доступ до гарантованих позик на тих же умовах від місцевих фінансових установ.

2. Заохочувальні заходи також включали грошові перекази МСП, які отримали збитки, та відстрочення податкових платежів та внесків на соціальне забезпечення.

3. 22 травня центральний банк запровадив новий захід забезпечення фінансування МСП, надаючи кошти під безвідсоткові та незабезпечені позики, надані правомочними контрагентами на основі надзвичайних економічних заходів уряду. Загальний розмір виділеної суми для нового заходу щодо фінансування складає близько 90 трильйонів євро (838 мільярдів доларів США)[15].

Крім того, у рамках спеціальної програми підтримки бізнесу японський уряд виділятиме адресну фінансову допомогу для підприємств малого та середнього бізнесу. Цією програмою передбачається виділення щонайбільше 2 мільйонів ієн (16 051 євро) для підприємств малого та середнього бізнесу, а також максимум 1 мільйон ієн для самозайнятих, доходи яких внаслідок коронавірусної кризи скоротилися більш ніж на 50 відсотків.

Згідно з японським законодавством, компанія, що звільняє чи відправляє у безстрокову відпустку працівників у зв'язку з тимчасовим припиненням економічної діяльності, з «причини, що пов'язана з працедавцем», зобов'язана

відшкодувати працівникам за час вимушеного простою. Нині діє програма під назвою «Дотації на підтримку зайнятості». У рамках цієї програми компанії отримують дотації на відповідні виплати своїм працівникам за час простою.

Корея вперше повідомила про підтвержені випадки COVID-19 у січні 2020 року. Влада швидко впровадила комплексну стратегію боротьби з вірусом, засновану на широкомасштабному тестуванні, агресивному відстеженні контактів та оперативній ізоляції та лікуванні випадків. Поряд із добровільним соціальним дистанціюванням, цей підхід уповільнював зараження, дозволяв більшості підприємств залишатися відкритими та влітку призводив до нових випадків близько нуля[15].

Згідно з даними дослідження KOSBI, 39,7% в 2020 році МСП передбачали погіршення ділового середовища у 2021 році порівняно з 2020 роком, і лише 7,6% відповіли, що воно покращиться. 52,7% МСП відповіли, змін не буде. Частка респондентів, які передбачають погіршення бізнес-середовища у 2021 р. порівняно з 2020 р., була найвищою серед компаній із 5-9 працівниками.

Епідемія коронавірусу, епіцентром якої став Китай, привела до розриву ланцюжків постачання, в результаті чого деякі південнокорейські компанії були змушені зупинити виробництво. Цей фактор, а також різке скорочення споживчих витрат, ймовірно, обмежить економічне зростання в країні.

Згідно з опитуванням управлінців малого та середнього бізнесу, 70,3% корейських малих та середніх підприємств зазнають збитку через поширення Covid-19, а 42,1% відповіли, що не можуть витримати тиску, пов'язаного з поширенням вірусу більше 3 місяців, і заходи уряду щодо підтримки мають бути терміновими [17].

Для покращення ситуації в Південній Кореї.

1. Щоб збільшити доступне фінансування для малого та середнього бізнесу, центральний банк збільшив граничний показник Банківської програми посередницького кредитування на загальну суму 10 трлн. вон і знизив процентну ставку до 0,25 відсотка (з 0,5-0,75 відсотка).

2. 24 березня 2020 р. було запущено план фінансової стабілізації на 100 трлн. вон. Основними елементами є:

– розширене кредитування як державними, так і комерційними банками для МСП, дрібних комерсантів, середніх фірм та великих компаній (останні для кожного випадку), включаючи екстрене кредитування, часткові та повні гарантії та забезпечення застави зобов'язання.

3. 22 квітня 2020 року були оголошені додаткові заходи на загальну суму 25 трильйонів вон, направлені головним чином на створення спеціального механізму придбання корпоративних облігацій та комерційних паперів (10 трильйонів вон) та додаткових коштів для кредитування МСП (10 трильйонів вон).

4. 22 вересня 2020 року Національні збори прийняли 4-й додатковий бюджет на 7,8 трлн. вон, в рамках якого додатково буде витрачено на підтримку малого бізнесу та МСП (3,9 трлн.).

5. 25 березня 2021 року Національні збори затвердили додатковий бюджет на 14,9 трлн. вон. Заходи включають допомогу для постраждалих власників малого бізнесу та робітників, підтримку зайнятості, розповсюдження вакцин, фінансову підтримку малого бізнесу та підтримку домогосподарств з низьким рівнем доходу [14].

У ЄС мільйони малих та середніх підприємств є основою європейської економіки, представляючи 99% підприємств ЄС. Вони генерують більше половини ВВП Європейського Союзу і до кризи працювали близько 100 мільйонів робітників. ЄС зобов'язаний допомогти їм пережити кризу COVID-19.

В Німеччині перший підтверджений випадок захворювання на COVID-19 було зареєстровано 27 січня 2020 року. Уряд відповів цілим рядом заходів щодо стримування поширення вірусу через закриття кордонів, закриття шкіл та несуттєвих підприємств, вимоги щодо соціального дистанціювання, застосування маски та заборона публічних зібрань. Після стабільного зниження кількості хворих з початку квітня кількість захворівших знову зростає, і щоденні

випадки нових випадків поступово зростають з кінця липня і зараз перевищують попередній пік. Рівень смертності, хоча і зростає, на сьогодні залишається низьким порівняно з іншими країнами.

Відповідно до опитування, проведеного Торгово-промисловою палатою (ІНК) Середній Нижній Рейн у грудні та січні, на початку року більшість малих підприємств та самозайнятих людей повідомили про погану ділову ситуацію (40 відсотків). Лише чверть оцінила власну ситуацію як добру, третина – як задовільну. Загалом, протягом 2020 року 34% компаній заявили про 100% зменшення продажів. В 2021 році ця кількість зменшилась до 6,9%. При цьому спостерігається підвищення частки компаній, які планують отримати зменшення обсягів продажів на 0-25% [18].

З березня 2020 року на сьогодні до економічної допомоги під час коронакризи було виділено близько 100 мільярдів євро.

1. Негайна допомога для малих підприємств: Програма має обсяг до 50 млрд. євро і призначена для малих підприємств, що мають до 10 працівників. Програма забезпечить:

– одноразові виплати до 9000 євро протягом 3 місяців для підприємств, що мають максимум 5 працівників (еквіваленти на повний робочий день),

– одноразові виплати до 15 000 євро протягом 3 місяців для підприємств, що мають максимум 10 працівників (еквіваленти на повний робочий день).

2. Нова спеціальна програма KfW-Corona-Hilfe до 2020 року була розпочата 23 березня 2020 року і може допомогти малому, середньому та великому бізнесу. Програма пропонує нижчі процентні ставки та спрощену оцінку ризиків для позик до 10 мільйонів євро. Спеціальна програма KfW включає суттєві гарантії позик із гарантією до 100 відсотків у рамках програми швидкого кредитування для МСП.

Уряд також вдавався до зменшення ПДВ, розширення кредитних гарантій для експортерів та банків, що фінансують експорт. Нові хвилі захворювання та пов'язані з цим обмеження підштовхнули уряд прийняти додаткові

заходи для підтримки постраждалого бізнесу, зокрема компенсацію доходів за листопад-грудень 2020 року (до 75%) [15].

В Італії досить швидко відбулось розповсюдження Covid-19. Перший випадок був підтверджений 31 січня 2020 року, та вже з середини березня Італія займала 3 місце по світу за темпами поширення вірусу, а з кінця березня посіла 2 місце.

У звіті Обсерваторії малого італійського бізнесу зазначається, що 42% малих підприємств у промисловості, 36% у торгівлі, 75% у будівництві та 48% у сферах послуг довелося закрити в період карантину, запровадженого законом навесні минулого року. Хтось встиг запровадити нові послуги, такі як доставка додому, але не без труднощів. Лише меншість заявляє, що вони не зазнали негативного впливу на бізнес: 16% у промисловості та торгівлі, 5% у будівництві та 13% у сфері послуг. Хоча наслідки пандемії включають негативний вплив на заплановані інвестиції, збільшення запиту на фінансування в 2020 році (головним чином для відновлення ліквідності та оплати постачальників), падіння обороту, відсутність суто консервативних стратегій або планів на наступні місяці.

Зокрема, 60% малого бізнесу зафіксували падіння доходів у межах від 10% до 30%. Як наслідок, кожній третій компанії стає важко навіть збирати платежі, а також оплачувати персонал, управляти поставками та розраховуватися з рахунками-фактурами. Лише незначна меншість намагатиметься подолати кризу, інвестуючи та просячи нових коштів для виходу подолання кризи. З цієї точки зору, найбільш оптимістичними компаніями з точки зору збільшення майбутніх інвестицій є ті, що працюють у галузях торгівлі та послуг, зокрема приватні підприємці.

За даними Istat, більше половини компаній (з 37,8% найманих працівників) передбачають недостатню ліквідність для покриття витрат, з якими доведеться стикатися до кінця 2020 року. 38% повідомляють про операційні ризики, а 42,8% просять підтримати ліквідність [19].

Для допомоги МСП було вжито такі заходи.

1. Італія повідомила Європейську комісію в рамках тимчасових обмежень про державні гарантії для підтримки боргового мораторію для МСП, який включає відстрочку виплат за овердрафтом, банківським авансами, кредитами, іпотекою та лізинговими операціями.

2. Гарантія охоплює чітко визначений набір фінансових ризиків і обмежена в часі:

– схема діяла до 30 вересня 2020 року, а гарантія поширюється на 18 місяців після закінчення мораторію.

– гарантія покриває платіжні зобов'язання, що підпадають під дію мораторію,

– ризик, який бере на себе держава, обмежується 33 відсотками, і, у будь-якому випадку, перед тим, як звернутися до державної гарантії, фінансові посередники повинні самі докласти зусиль для відновлення.

3. 15 травня 2020 року уряд прийняв додатковий пакет фіскальних заходів на суму 55 млрд. Євро, який включав гранти для МСП та відстрочку податків (16 млрд. Євро).

4. 20 травня 2020 року для сприяння використанню кредитних вимог як застави та стимулювання кредитування малих та середніх підприємств Банк Італії розширив додаткові рамки кредитних вимог, включивши позики, забезпечені державою, пов'язаною з COVID-19 секторні гарантії.

5. 8 серпня 2020 року уряд прийняв третій пакет підтримки. Ключовими заходами є продовження мораторію на погашення боргу МСП та час погашення податкових зобов'язань.

6. 27 жовтня 2020 р. Уряд прийняв пакет у розмірі 5,4 млрд. євро. Заходи включають гранти 460 тис. євро для МСП та самозайнятих, а також подальшу підтримку доходів сімей. Уряд також розширив пільги щодо соціальних внесків для постраждалих підприємств.

7. 19 березня та 15 квітня (2021) уряд затвердив додаткові пакети підтримки на суму близько 72 млрд. Євро, спрямованих на розширення підтримки бізнесу та працівників, які постраждали від пандемії, а також стимулювання

економіки. Ключові заходи включають компенсацію бізнесу та самозайнятим (пропорційно втраті обороту до 2020 року), а також продовження заборони на звільнення[15].

Перший випадок зараження Covid-19 в Іспанії був виявлений 25 лютого 2020 р. Під час першої хвилі надзвичайний стан був введений з 14 березня по 21 червня 2020 р. З 30 березня по 9 квітня 2020 року всі несуттєві заходи були припинені. Тимчасові обмеження діяли з 15 по 24 травня 2020 року на в'їзді через порти та аеропорти з країн Шенгенської зони, в'їзд дозволявся лише громадянам Іспанії, жителям, прикордонним працівникам та медичним працівникам. Поширення вірусу та необхідні заходи із стримування призвели до значного падіння активності в першій половині 2020 року.

Друге видання ECOVID-IE підрахувало, що з 1873 564 компаній у країні 86,6% зазначили, що вони постраждали від пандемії. Порівняно з першим виданням, в якому 93,2% компаній повідомили, що відчули вплив епідемії, спостерігається зниження майже на 7 процентних пунктів. Зниження доходу є основним типом впливу, про яке повідомили 79,2% компаній. В першому виданні про даний тип впливу повідомили 85,1% компаній. Падіння попиту – це другий вплив, про який повідомляють компанії; спостерігається зменшення компаній з падінням попиту, оскільки у другому виданні зазначено 51,2% компаній, що зазнали такого впливу, тоді як для першого видання про даний ефект повідомили 67,6% компаній, зменшення на 16,4 відсоткових пунктів. Брак дефіцитних матеріалів та / або продуктів посідає третє місце за значимістю в обох виданнях, зменшившись майже на 9 відсоткових пункти.

Влада країни порекомендувала роботодавцям по можливості перевести співробітників на дистанційний режим роботи, але якщо такої опції немає, то іспанцям дозволено відвідувати робочі місця. Окрім того, для покращення ситуації було запроваджено.

1. Уряд надає до 100 млрд. євро гарантій позики, в тому числі для покриття позик самозайнятим та МСП на суму до 80 відсотків.

2. Додаткові гарантії позики для МСП та самозайнятих через Compañía Española de Reafianzamiento (1 млрд. Євро).

3. Малий та середній бізнес, а також самозайняті особи, отримали податкову відстрочку терміном до 6 місяців, продовження термінів подання податкових декларацій.

4. Гнучкість для розрахунку податку на прибуток та сплати ПДВ для МСП та самозайнятих на основі фактичного прибутку в 2020 році (близько 100 млн. євро) [14].

COVID-19 у Великобританії почав поширюватися в січні 2020 року, де перший випадок був виявлений 31 січня у двох членів сім'ї китайських громадян, які проживають в Йорку, після чого почалася епідемія з швидким збільшенням числа випадків в березні. 23 березня уряд здійснив низку заходів, включаючи обмеження на поїздки, заходи щодо соціального обмеження, закриття бізнесів, пов'язаних зі сферою розваг, готелів, магазинів та посилення тестування.

В 2020 році 37,5% МСП заявили, що їх головним викликом було отримання доходів. Але деталізуючи по галузям, опитуванням Niscox виявлено, що 42% галузі охорони здоров'я в основному турбувались про психічне здоров'я працівників. Тим часом 45% компаній бухгалтерського, банківського та фінансового сектору сприймали як основну складність утримання персоналу. Індустрія гостинності та подій зазнала впливу через те, що часто вони взагалі не могли працювати, тому головною проблемою цих підприємств у 2020 році був ризик закриття. При цьому, 37% компаній заявили, що основним викликом на 2021 рік для них є отримання прибутку. 31% , що основним викликом є психічне здоров'я та добробут працівників та 28% – збереження клієнтів [20].

На відміну від інших країн, які сфокусувалися на податкових відстрочках для бізнесу, уряд Великобританії вирішив ввести «податкові канікули». Компанії у сферах роздрібної торгівлі та гостинності, вартістю менше 51 тис. фунтів, не сплачуватимуть податок на нерухомість протягом року. Окрім того, Схема позикових операцій з переривання коронавірусу надає державні позики

на суму до 5 мільйонів фунтів стерлінгів малому та середньому бізнесу з оборотом до 45 мільйонів фунтів стерлінгів. Уряд гарантуватиме позики до 80% для підвищення довіри кредиторів до фінансування МСП.

Схема позикових платежів надає 100-відсоткову державну гарантію. Підприємства можуть позичати від 2 000 до 50 000 фунтів стерлінгів на строк до 6 років. Уряд виплачуватиме відсотки протягом перших 12 місяців, і протягом перших 12 місяців погашення кредиту не здійснюватиметься. Схема була доступна до 4 листопада 2020 року.

Також для вдосконалення трансмісійної та грошово-кредитної політики 11 березня центральний банк запустив нову схему строкового фінансування (TFSME) із спеціальними стимулами для банків розширювати кредитування МСП. Протягом 12 місяців TFSME запропонує чотирирічне фінансування щонайменше 10% акцій учасників, що надають кредити в реальній економіці за процентними ставками за банківською ставкою або дуже близькою до неї. Додаткове фінансування буде доступне для банків, які збільшують кредитування, особливо малим та середнім підприємствам.

Covid-19 суттєво вплинув на Францію. Уряд запровадив низку заходів стримування пандемії з середини березня 2020 року, коли було запроваджено перший загальнодержавний карантин, щоб зменшити поширення COVID-19 [15]. Вже за останні два місяці 2020 року дві третини компаній (65%) зазнали падіння товарообігу порівняно з аналогічним періодом 2019 року.

На 2021 рік прогноз неоднозначний, але не катастрофічний. У той час як 52% респондентів очікують падіння обороту в найближчі місяці, 48% передбачають підтримку або навіть збільшення. Так само, хоча 25% планують скоротити кількість робочих місць, 66% планують підтримувати їх стабільними, а 9% планують їх збільшити.

Загалом, обсяг державних коштів, мобілізованих між початком кризи та кінцем березня 2021 року для фінансування чотирьох основних механізмів підтримки економіки (часткова діяльність, фонди солідарності, позики, гарантовані державою (PGE), та відстрочки) склав 206 млрд євро. Ці заходи допомоги

становлять еквівалент 9% ВВП, що укладає Францію в середньому серед європейських країн. Також запроваджено:

1. Наступні надзвичайні заходи запровадили Banque Publique d'Investissement (BPI) для малого бізнесу:

- рівень гарантії підвищений до 90 відсотків;
- на 3-7 років позики, надані приватними банками;
- для овердрафтів, затверджених банком компанії на термін від 12 до 18 місяців;
- гарантія VriFrance доступна для середніх компаній.
- незабезпечені 3-5-річні позики від 10 000 до 5 мільйонів євро для МСП. Ці позики включатимуть пільговий період для повернення;
- призупинення виплати строків погашення за позиками станом на 16 березня.

2. Створено фонд солідарності у розмірі 1 млрд. євро для мікробізнесу, МСП та незалежних працівників, оборот яких становить менше 1 млн. Євро і які зазнали 70-процентного зниження обороту між березнем 2019 року та березнем 2020 року.

– починаючи з 1 квітня, суб'єкти, що відповідають вимогам, можуть запитувати щомісячну грант у розмірі 1500 євро.

– станом на 15 квітня, за певних умов, юридичні особи можуть вимагати додаткової виплати від 2000 до 5000 євро.

3. Протягом березня-листопада 2020 року влада запровадила чотири поправки до бюджетного законодавства, збільшивши антикризовий пакет до 180 млрд євро. Серед іншого він передбачав пряму фінансову підтримку, а також відстрочення орендної плати та комунальних платежів для постраждалих мікропідприємств та незалежних працівників. Уряд також дозволив відстрочення платежів із соціального страхування, розширив підтримку бізнесу наданням гарантій для банківських позик, а також виділив додаткові асигнування на інвестиції в акціонерний капітал або націоналізацію компаній, що перебувають у скрутному становищі [15].

Висновки до розділу 2

Основою забезпечення економічної безпеки малого бізнесу є достатність фінансового забезпечення безперервності його діяльності. Це є проблемним питанням в умовах браку фінансових ресурсів в кризових умовах сьогодення.

Визначено сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. Доведено, що самофінансування в умовах воєнного стану є обмеженим, тому пріоритетними видами фінансування малого бізнесу в Україні є бюджетні програми та грантова підтримка від урядових, неурядових і міжнародних організацій.

Систематизовано програми підтримки малого бізнесу в Україні в умовах воєнного стану, виділено найбільш затребувані з них у контексті забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Проаналізовано та систематизовано міжнародний досвід фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу в кризових умовах пандемії, який може бути адаптований в Україні в умовах воєнного стану. Дослідження заходів, що впроваджені в різних країнах світу є досить важливим аспектом при розробці заходів в Україні. Цей досвід може стати гарною базою для протидії негативним наслідкам війни на економічну безпеку малого бізнесу.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Методичні засади оцінювання економічної безпеки бізнесу

Методи оцінки рівня економічної безпеки бізнесу залежать від реального змісту, що має вкладати у саме твердження «економічна безпека бізнесу», тому через велику кількість підходів до формулювання поняття немає цілісного показника, який би повною мірою адекватно оцінив це явище.

Підхід до оцінювання економічної безпеки бізнесу – це сукупність дій щодо опису економічної безпеки бізнесу. Такі дії виконуються у заданій послідовності з використанням певних прийомів і методів, базуються на принципах порівняння та відношення. Підхід до оцінювання економічної безпеки бізнесу формується на підставі сукупності операцій оцінювання і формалізується за допомогою простору цих операцій. У науковій літературі існує декілька точок зору на вибір направленості дослідження економічної безпеки. Така направленість визначається спектром питань, що досліджуються, методологією оцінювання, тощо [34].

Проаналізуємо переваги та недоліки найбільш відомих підходів до оцінки рівня економічної безпеки бізнесу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Переваги та недоліки підходів та методів оцінки рівня економічної безпеки малого бізнесу

Підходи та методи	Переваги	Недоліки
1	2	3
Індикаторний підхід	Спроможність комплексно оцінювати рівень економічної безпеки бізнесу за умов науково-обґрунтованого визначення індикаторів та визначення їх граничних значень для певної галузі	Складність визначення вихідної системи показників та граничних значень індикаторів. За неправильного їх визначення рівень економічної безпеки бізнесу може бути визначено некоректно, що є небезпечним

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Ресурсно-функціональний підхід	Підхід надає змогу комплексно оцінити рівень економічної безпеки бізнесу на основі функціональних складників економічної безпеки	Необхідне детальне вивчення процесів, що мають вплив на стан економічної безпеки бізнесу, що ускладнює вибір функціональних складників до оцінювання за даним підходом
Програмно-цільовий підхід	Метод надає можливість отримати достовірні результати рівня економічної безпеки бізнесу, адже відображає принципи та умови управління та розвитку бізнесу	Відрізняється високим ступенем складності правильного визначення і відбору показників та визначення методів їх інтегрування
Економіко-математичний підхід	Метод дозволяє виявити головні прями (зворотні), лінійні (нелінійні) співвідношення між різними факторами, що визначають економічну безпеку бізнесу	Під час розрахунку окремих показників виникають проблеми, оскільки для визначення функцій, що встановлює залежність за показниками, слід проводити ґрунтовні дослідження
Методи прогнозування банкрутства	Простота в розрахунках та доступність даних для розрахунків	Оцінка здійснюється лише з огляду на платоспроможність бізнесу. Більшість моделей оцінки ймовірності банкрутства бізнесу адаптовані переважно під діяльність закордонних бізнесових структур
Підхід до оцінки стану фінансового складника	Дозволяє оцінити фінансово-економічний стан бізнесу за умови визначення граничних значень множини фінансово-економічних показників	Надає можливість дослідити лише фактичний економічний стан бізнесу, а не визначити рівень його економічної безпеки

На основі розгляду існуючих методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки бізнесу, зосереджуємо увагу, на головних аспектах забезпечення комплексності оцінки рівня економічної безпеки бізнесу:

1) бере до уваги своєрідність діяльності, що дасть змогу швидко виявити загрози та причини їх появи загроз, а також вчасно відреагувати на них та дослідити заходи щодо їх усунення;

2) для того щоб розкрити причини загроз для бізнесу, найкраще рівень економічної безпеки визначати окремо за кожним складником, а затим приводити до узагальнюючого або інтегрального показника;

3) точність та об'єктивність висновків розрахунку рівня економічної безпеки бізнесу залежить від тотожності оцінки системи показників, за якими впроваджується оцінка економічної безпеки, тому вона має максимально точно виділяти усі аспекти діяльності бізнесу;

4) якщо обраний методичний підхід як засіб оцінки слугує для формування граничних значень оціночних показників, то порогові значення зобов'язані ґрунтуватися на об'єктивній основі, адже у розрахунках вони є основою для порівняння та мають вплив на кінцевий результат оцінки рівня економічної безпеки бізнесу [35].

У той же час, у науковій літературі має місце віднесення даних наукових підходів до методичних підходів щодо оцінки системи економічної безпеки бізнесу. Зокрема такими методичними підходами на думку Воропай В.А. є «індикаторний підхід; підхід оцінки стану фінансової складової діяльності бізнесу; підхід заснований на прогнозуванні банкрутства; програмно-цільовий підхід; ресурсно-функціональний підхід; системний підхід; підхід на основі використання економіко-математичних методів та моделей; підхід на основі використання методу експертних оцінок» [36].

Ресурсно-функціональний підхід у науковій літературі набув найбільшого дослідження в силу декомпозиційної єдності джерел функціональної небезпеки. В основі даного підходу лежить безпека виконання функцій будь-якого бізнесу, яка вимагає певних корпоративних ресурсів для її забезпечення. Аналітичні дослідження процесів, які реалізують даний підхід показали відсутність завершених наукових праць в частині цілісної концепції його реалізації. Наукові дослідження обмежуються визначенням корпоративних ресурсів та систематизацією методик їх оцінювання.

При цьому більшість авторів ресурсами, які формують стан захищеності бізнесу вважають корпоративні ресурси, а саме фінансові ресурси, персонал, інформацію та технологію, техніку та обладнання, права.

Оцінювання економічної безпеки за ресурсно-функціональним підходом базується на трьох методичних підходах:

- 1) оцінювання витрат ресурсів на захист функцій від ймовірних небезпек;
- 2) оцінювання ефективності використання ресурсів бізнесу;
- 3) оцінювання функціональних компонентів бізнесу.

Показовою методикою оцінки рівня економічної безпеки бізнесу на основі оцінювання витрат ресурсів є методика, запропонована Покропивним С.Ф., яка базується на ідентифікації функціональних складових бізнесу, визначенні витрат ресурсів на попередження величини збитку в результаті настання небезпек за кожною функціональною складовою [37].

Головною перевагою є те, що ресурсно-функціональний підхід дозволяє встановити інтегральне значення економічної безпеки суб'єктів бізнесу.

Але цьому передуює складна інформаційно-аналітична робота, пов'язана з підбором індикаторів, обґрунтуванням їх граничних значень та розрахунками фактичних показників за всіма функціонально-структурними складовими економічної безпеки. Надалі за кожною функціональною складовою безпеки визначається інтегральне значення рівня її безпеки, що є інформаційною базою встановлення інтегрального рівня економічної безпеки бізнесу. В основі розрахунків – визначення міри відхилення фактичних значень індикаторів від граничних, встановлення вагових коефіцієнтів індикаторів та визначення суми добутків вагових значень на коефіцієнти відхилення фактичних значень показників від граничних. Ці розрахунки здійснюються за формулою:

$$K_{\text{себ}} = \sum_{i=1}^n k_i \times d_i, \quad (3.1)$$

де $K_{\text{себ}}$ – інтегральний коефіцієнт безпеки; k_i – величина окремого критерію за i -тою складовою; d_i – частка значущості критерію; n – кількість складових.

Ресурсно-функціональний підхід до оцінювання економічної безпеки комплексно охоплює її параметри. Але спроба водночас охопити всі функціональні складові діяльності суб'єктів бізнесу може призвести до певного «розмивання» концептуального змісту економічної безпеки, а також відволікти увагу аналітика від найбільш проблемних сфер життєздатності суб'єктів підприємства. До того ж, до недоліків підходу віднесемо й суб'єктивність при врахуванні думок експертів відносно встановлення вагових коефіцієнтів індикаторів та функціональних складових безпеки.

Положення цього підходу багато в чому збігаються зі традиційним аналізом ефективності використання ресурсного забезпечення суб'єктів підприємства, що не зовсім відповідає вимогам до якісного оцінювання безпосередньо безпеки. Недоліки криються й у складності проведення розрахунків та в необхідності врахування поряд з кількісними якісних аспектів функціонування суб'єктів підприємства.

Разом з тим, підхід може використовуватися не лише в цілях оцінювання безпеки, але й для надання характеристики ефективності управління нею. У такому випадку вагові коефіцієнти вагомості функціонально-структурних складових безпеки враховуються при розрахунку коефіцієнта ефективності заходів (d_i):

$$d_i = \frac{Ш_{\text{від}}}{Ш_{\text{зап}} + B}, \quad (3.2)$$

де B – витрати на здійснення заходу, грн; $Ш_{\text{від}}$ – розмір відверненої шкоди, грн; $Ш_{\text{зап}}$ – розмір заподіяної шкоди, грн.

Застосування функціонально-ресурсного підходу можливе й для розрахунку коефіцієнта ефективності витрат на забезпечення економічної безпеки, що визначається як відношення витрат на організацію і функціонування служби безпеки до суми отриманого суб'єктом бізнесу прибутку за досліджуваній період.

Також доцільно розглянути економіко-математичний підхід, він полягає у забезпеченні комплексного оцінювання економічної безпеки суб'єктів бізнесу, проте не стільки шляхом розрахунків аналітиків, як із застосуванням для цього програмного забезпечення та засобів ЕОМ. В узагальненому вигляді економіко-математична модель оцінювання рівня економічної безпеки суб'єктів бізнесу ($P_{еб}$) набуває такої функціональної залежності:

$$P_{еб} = a_1 \times f(x_1) + a_2 \times f(x_2) + \dots + a_i \times f(x_n), \quad (3.3)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n – показники діяльності суб'єктів бізнесу;

$f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції (обираються окремо для показників ((1) стимуляторів, (2) де стимуляторів, (3) інтервальних) в залежності рівня економічної безпеки суб'єктів бізнесу від відповідних показників діяльності;

a_1, a_2, \dots, a_i – коефіцієнти, які показують значимість кожного показника для забезпечення економічної безпеки суб'єктів бізнесу.

Поряд із перевагами цього підходу, його недоліками є відсутність рекомендацій щодо формування системи оцінювальних показників, невизначеність видів локальних функцій тощо.

Раціональним підходом є прибутково-інвестиційний підхід, який дозволяє не стільки визначити рівень економічної безпеки суб'єктів бізнесу, як міру узгодження їх інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Критерієм безпеки виступає інвестиційна привабливість бізнесу:

$$P_{еб} = \frac{I_n}{I_{еб}}, \quad (3.4)$$

де I_n – обсяги фактичних інвестицій суб'єкта бізнесу, грн;

$I_{еб}$ – обсяги інвестицій суб'єкта бізнесу, необхідні для забезпечення його економічної безпеки, грн:

$$I_n = P_{\text{пр}} + P_{\text{пр}}^{\text{МН}} + P_{\text{пр}}^{\text{МБ}} \times \left(1 - \frac{K_c}{100}\right) - A, \quad (3.5)$$

де $P_{\text{пр}}$ – вартісна оцінка реінвестованої привабливості суб'єкта бізнесу, грн; $P_{\text{пр}}^{\text{МН}}$ – вартісна оцінка реінвестована привабливість суб'єкта бізнесу минулих років, грн; $P_{\text{пр}}^{\text{МБ}}$ – вартісна оцінка реінвестована привабливість суб'єкта бізнесу майбутніх років, грн; K_c – середній рівень кредитних ставок, %; A – амортизація.

Зрозуміло, що цей підхід не може використовуватися в якості єдиного методичного забезпечення оцінювання безпеки суб'єктів бізнесу. Він, скоріше, слугує доповненням до охарактеризованих вище підходів та дозволяє охарактеризувати обсяги і ефективність інвестиційного забезпечення політики зміцнення економічної безпеки суб'єкта господарювання. У його рамках прийнято виділяти такі рівні безпеки: підтримуючий; мінімальний; дуже низький; низький; середній; високий; дуже високий (табл. 3.2) [38].

Таблиця 3.2

Рекомендації щодо рівня економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу

Рівні безпеки	Межі рівнів безпеки	Характеристики станів безпеки
1	2	3
Підтримуючий	до 0,05	Нестійкість економічної безпеки (бізнесова структура знаходиться на рівні безпеки, через те що при невеликому зменшенні прибутку може її втратити)
Мінімальний	0,06-0,10	Бізнес перебуває у економічній безпеці й спроможне у найближчі 1-2 роки її підтримати
Дуже низький	0,11-0,19	Умови, що захищають економічну безпеку бізнесу, хочуть зберегти займану ринкову роль у поточному періоді, проте ставлять її під загрозу у найближчому періоді
Низький	0,2-0,29	Умови, що задовольняють економічну безпеку бізнесу, дають право не втрачати займану ринкову позицію у фактичному періоді та в найближчий (1-2 роки) час
Середній	0,3-0,49	Порядок, що забезпечує економічну безпеку бізнесу, дозволяє посідати займану ринкову позицію у фактичному періоді та у середній (2-4 роки) перспективі, а також заснувати основу для здійснення конкурентних переваг

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Високий	0,5-0,69	Бізнесові структури враховують головні вимоги ринку, що дозволяють зберігати його стратегічні позиції на ринку, отримати суттєві переваги
Дуже високий	понад 0,7	Стан економічної безпеки бізнесу стійкий, має на увазі майже усі правила ринку, що допускають бізнесу отримати доволі значні конкурентні переваги стратегічного характеру та стати лідером

Підхід щодо визначення ринкової вартості суб'єкта бізнесу засновується на припущенні, що стан економічної безпеки бізнесу відповідає його ринковій вартості, з чим погодитися складно. Разом з тим, можна визнати, що при збільшенні ринкової вартості суб'єктів бізнесу є підстави стверджувати й про посилення їх економічної безпеки. Відтак, вважаємо за доцільне використання цього підходу на практиці, проте більшою мірою в динаміці та в ув'язці з іншими підходами до оцінювання економічної безпеки суб'єктів бізнесу.

За аналізованого підходу ринкову вартість бізнесу ($P_{вп}$) визначають за формулою:

$$P_{еб} = P_{в} = РВП_{с} \times I_{чА} \times I_{к} \times I_{р} \times I_{лБ} , \quad (3.6)$$

де $РВП_{с}$ – скоригована ринкова вартість бізнесу; $I_{чА}$ – індекс зміни чистих активів; $I_{к}$ – індекс зміни капіталізації прибутку; $I_{р}$ – індекс зміни рівня ринку; $I_{лБ}$ – індекс зміни ліквідності балансу.

Цей методичний підхід доцільно застосовувати зокрема при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін. При цьому забезпечується постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності. Проте недоліком є непрямий характер зв'язку між ринковою вартістю бізнесу та рівнем його економічної безпеки.

Отже, право вибору наукового підходу залишається за дослідником і реалізується на основі його конкретних намірів, інтересів, навичок, умінь, цілей,

задач дослідження тощо. Вибір методичного підходу в рамках обраного для дослідження наукового підходу визначається його відповідністю задачам, які вирішуються в рамках обраного наукового підходу. На сьогодні автори щодо оцінки економічної безпеки бізнесу мають різну точку зору та виділяють декілька підходів.

Наприклад, Н.В. Іванова, є цінувальником підходу, який заключається у аналізі фінансово-економічного стану будь-якого бізнесу. Визначений алгоритм включає в себе основних п'ять етапів та надає право оцінити економічну безпеку бізнесу за допомогою комплексного показника. З ціллю оцінювання економічної безпеки бізнесу проводиться аналіз наступних фінансово-економічних показників: коефіцієнти автономії, маневреності, ліквідності, оборотності, фінансового ризику, показники ефективності, показники стану та матеріаломісткість. Кожний зазначений коефіцієнт передбачає бальну оцінку у залежності від обсягу відхилення фактичного його значення від граничного [39].

У методиці оцінки економічної безпеки бізнесу Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко, що є прихильниками прибутково-інвестиційного підходу, за критерій безпеки пропонується брати чистий прибуток, який порівнюється з мінімальним прибутком, необхідним для простого відтворення. Таке порівняння дозволяє визначити те, чи знаходиться бізнес в стані безпеки. Наступним етапом є зіставлення мінімального прибутку, необхідного для простого відтворення. Якщо у поточному періоді чистий прибуток дорівнює або більший розрахованого мінімального, то бізнес знаходиться у економічній безпеці, якщо чистий прибуток менший розрахованого мінімального, то економічної безпеки у бізнесу немає [32].

Сучасним є підхід до оцінки економічної безпеки бізнесу за відтворювальним підходом. Якщо передбачати певні переваги та недоліки щодо методики економічної безпеки бізнесу за прибутково-інвестиційним підходом, саме Шутяк Ю.В. пропонує розрахунок мінімального прибутку, який є необхідним для простого відтворення, тобто якщо бізнес функціонує за

рахунок власних коштів та залучає кредити та приносить додаткові фінансові витрати [40].

Розробниками тримірного підходу щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу є науковці С.Б. Довбня та Н.Ю. Гічова, даний підхід передбачає розгляд таких головних форм, як: поточної, тактичної та стратегічної економічної безпеки. Існує три складові, які визначають загальний стан економічної безпеки бізнесу. Для оцінки рівня поточної безпеки застосовується ряд фінансово-економічних показників, які визначають обсяг фінансової незалежності будь-якого бізнесу, становище ліквідності його активів та можливість у повному обсязі виконувати поточні фінансові зобов'язання, економічні результати діяльності бізнесу [41].

Для таких складових економічної безпеки, як ринкова та інтерфейсна, інтелектуальна й кадрова, технологічна, фінансова, силова, Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева та С.І. Ільяшенко пропонують окремі методики оцінки. Автори піддержують підхід, стосовно до якого дослідження економічної безпеки бізнесу можна здійснити на підставі оцінки його фінансової стійкості, рівень якої встановлюється достатністю оборотних засобів для реалізації виробничо-збутової діяльності [42].

Цікавою є пропозиція О.Я. Кравчука та П.Я. Кравчука, які пропонують характеризувати сукупний показник безпеки бізнесу як середньозважену часткових показників функціональних складових.

Суть питомої ваги значимості функціональних складових підбираються шляхом індивідуального підходу на основі експертного методу. Також, визначення часткового показника безпеки кожної відокремленої функціональної складової науковці пропонують розглянути подібно розрахунку сукупного показника безпеки [43].

При оцінці стану економічної безпеки бізнесу Г.Є. Долтатова та Л.О. Омелянович виділяють на їх думку, найбільш результативні методи, такі як: методи порівняльного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, бальної оцінки, методи факторного аналізу та основних компонентів [44].

Для якісного тлумачення здобутого рівня економічної безпеки бізнесу Скорук О.В. бере до уваги, три основні ступеня економічної безпеки залежно від важливості узагальненого показника: низький, середній та високий рівні.

Д. Ковальов і Т. Сухорукова є засновниками індикаторно-індексного підходу, автори рекомендують визначати рівень економічної безпеки завдяки індикаторів, які представлені у таблиці 3.3 [45].

Таблиця 3.3

Індикатори економічної безпеки малого бізнесу згідно індикаторно-індексним підходом за Д. Ковальовим та Т. Сухоруковим

№	Назва	Показник
1	Індикатори технологічної безпеки	Ступінь спрацювання основних виробничих засобів; завантаження спеціалізованого устаткування; частка витрат на НДДКР; середня зарплата наукового працівника за місяць; доступ до ноу-хау
2	Індикатори ресурсної безпеки	Запаси матеріальних ресурсів на складі; поставки; характер ресурсів; динаміка цін на енергоносії; коефіцієнт маневреності; матеріаломісткість; відсоток браку; забезпеченість виробництва основними видами ресурсів; коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами; енергомісткість; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів
3	Індикатори фінансової безпеки	Індекс обсягів виробництва; динаміка прибутку; розмір заборгованості; частка на ринку; частка державних інвестицій у ВВП; рентабельність; капіталовкладення; довгострокові кредити
4	Індикатори соціальної безпеки	Розмір мінімальної зарплати; середня зарплата; чисельність робітників зарплата яких нижча від прожиткового мінімуму; заборгованість по виплаті зарплати

До індикаторно-індексного підходу можна віднести групу науковців, які пропонують використовувати загальні та спеціальні показники. Найбільш узагальнюючим показником для економічної безпеки малого бізнесу є показник економічної дієвості, який характеризує здатність будь-якого бізнесу досягати поставлених завдань та виконувати власну місію у стратегічному аспекті.

Закономірним є висновок про те, що всі охарактеризовані підходи мають як переваги, так і недоліки і єдиного загальноновизнаного та досконалого підходу на сьогодні все ще не існує. Це доводить до переконання необхідність

врахування при проведенні оцінювання економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу більшості з наявних в економічній літературі підходів. При цьому для надання якісних висновків важливо дотримуватися певної послідовності їх застосування (рис. 3.1).

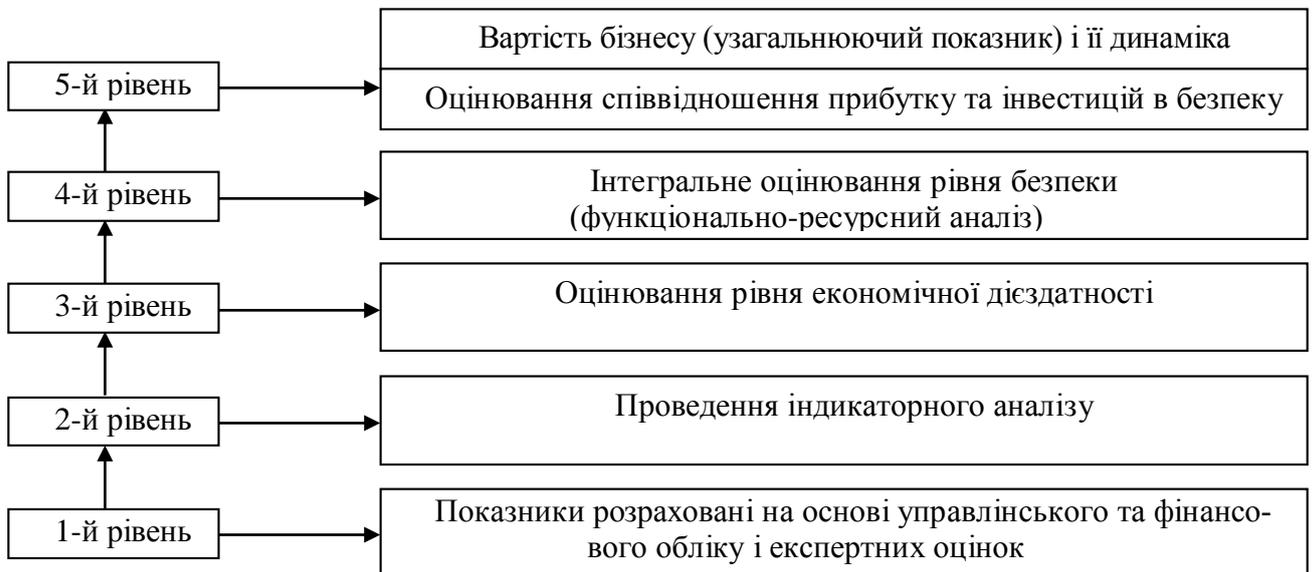

Рис. 3.1. Етапи оцінювання рівня економічної безпеки малого бізнесу

Логіка цієї послідовності полягає в наступному. За застосування будь-якого підходу необхідно попередньо проаналізувати поточний фінансово-економічний стан суб'єкта малого бізнесу та динаміку його розвитку, фінансово-інвестиційну та ресурсну забезпеченість. Розрахунок цих показників необхідний і з огляду на формування сукупності індикаторів та обґрунтування їх порогових і критичних (граничних) значень.

Загалом використання цієї послідовності дозволяє не лише провести оцінювання рівня економічної безпеки, але сформулювати портфель альтернативних стратегічних рішень його покращення у відповідності із формуванням пріоритетних векторів безпечного розвитку суб'єкта бізнесу. Відтак, на основі результатів поетапної перевірки можуть прийматись рішення різного рівня і цільової спрямованості щодо зростання вартості бізнесу, а засобами забезпечення вважатимуть стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності, покращення доступу до ринків та інше.

3.2. Загальна характеристика економічної безпеки малих підприємств в Україні

В кризових умовах саме малий бізнес є драйвером економічного розвитку. Це підтверджується статистичними даними щодо кількості зареєстрованих суб'єктів малого бізнесу в Україні в період воєнного стану. З моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну було зареєстровано майже 150 тис. нових суб'єктів бізнесу, з яких 132 тис. ФОП. Загалом з моменту поновлення роботи ЄДР та можливості реєстрації нових суб'єктів підприємництва на початку квітня 2022 року було зареєстровано 132 тис. ФОП.

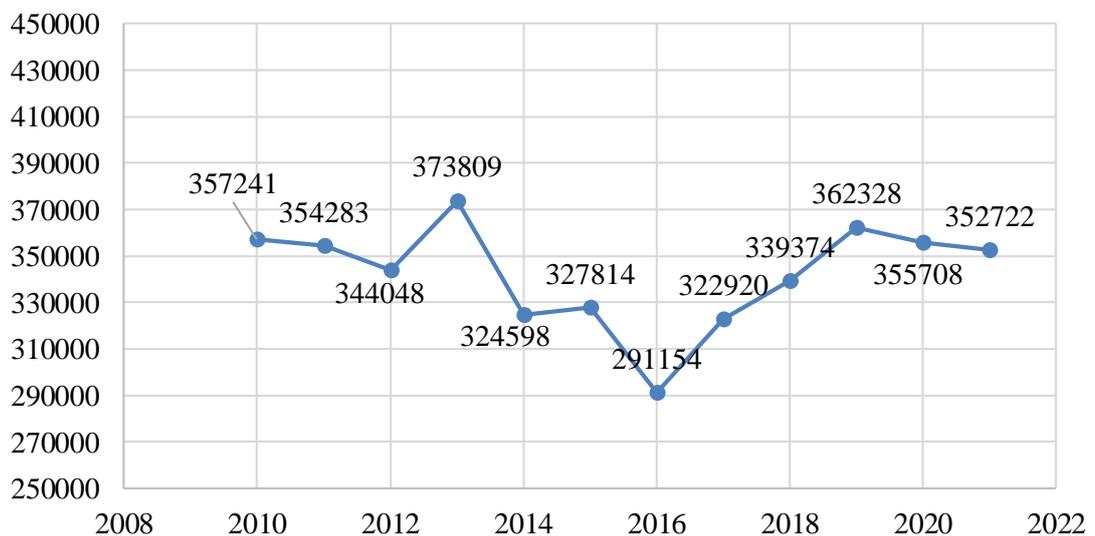

Рис. 3.2. Динаміка кількості малих підприємств в Україні протягом 2009-2021 рр.

* побудовано автором за даними Держстату [35]

Відповідно до рисунку 3.2. можна зробити висновок, що, незважаючи на невизначеність на ринку, з 2016 року спостерігається зростання кількості активних ФОП, що беззаперечно є позитивною тенденцією.

За період пандемії найменша кількість реєстрацій ФОП була у квітні 2020 року – на початку карантину зареєструвалось лише 5020 підприємців. При цьому кількість закритих все одно була меншою і становила 2470 ФОП. Рекордним місяцем по відкриттю бізнесів став жовтень 2020 р., під час якого

було зареєстровано 27924 підприємців. Жовтень 2020 р. також став місяцем, в якому більше всього підприємців закрили свою діяльність і ця кількість перевищила кількість відкритих ФОП, 29388 особи. При цьому, в жовтні 2020 року можна спостерігати швидке зростання кількості випадків захворювання на Covid-19.

Також у лютому 2020 року спостерігалась найбільша різниця між закритими та відкритими ФОП. При цьому за 2 наступні місяці відбулось велике зменшення кількості зареєстрованих підприємців. На це вплинуло те, що саме в березні 2020 р. було зареєстровано перший випадок коронавірусної хвороби в Україні і вже з 12 березня 2020 р. було впроваджено карантин.

Станом на кінець серпня 2022 року в Україні працювало 1,9 млн ФОП. За даними Опендатабот [36] у листопаді 2022 року було зареєстровано понад 14,5 тисяч ФОП, що в 7 разів більше у порівнянні з кількістю зареєстрованих інших суб'єктів середнього та великого бізнесу (рис. 3.3).

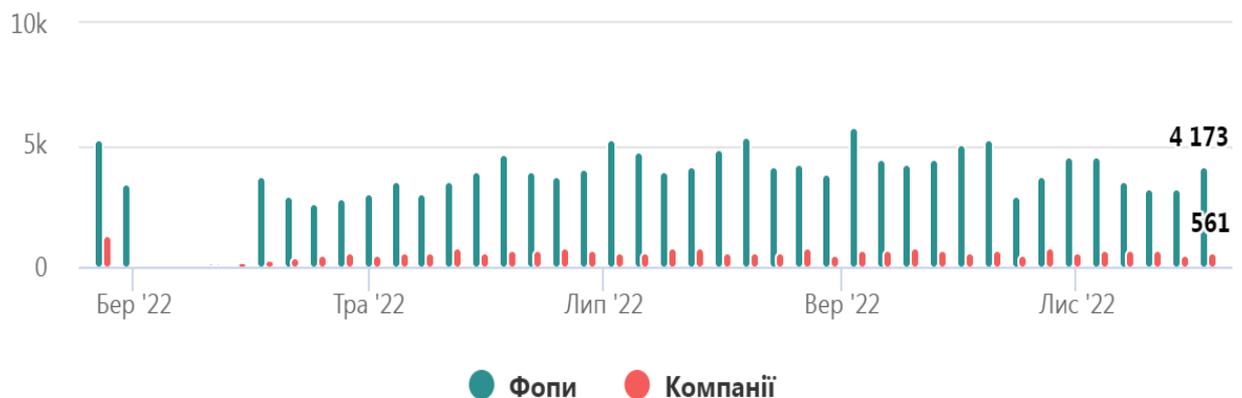

Рис. 3.3. Динаміка кількості зареєстрованих суб'єктів малого бізнесу в порівнянні з великими підприємствами

* за даними Опендатабот [36]

Блекаути та проблеми з комунікаціями в Україні критично не вплинули на відкриття нових суб'єктів малого бізнесу, різкого просідання кількості реєстрацій не помічено, адже малий бізнес є гнучким та спроможний швидко пристосовуватися до несприятливих умов бізнес-середовища. Натомість після

першого масованого обстрілу критичної інфраструктури України у жовтні 2022 року показник реєстрації нових суб'єктів малого бізнесу просів майже удвічі за тиждень через високу невизначеність та негативні очікування.

За даними української компанії з автоматизації закладів Poster POS, за листопад 2022 року, на який припала переважна більшість масованих обстрілів та тривалі блекаути, кількість активних кафе та ресторанів в середньому по Україні скоротилася на 5%, а їх виручка впала на 14%.

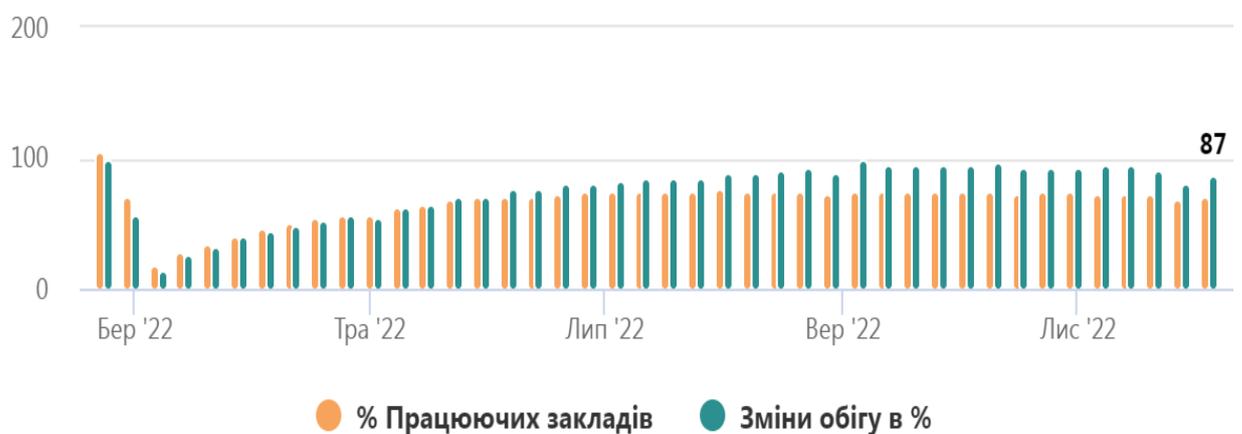

Рис. 3.4. Динаміка кількості працюючих суб'єктів малого бізнесу в сфері громадського харчування та їх виручки від реалізації

* за даними Опендатабот [36]

Натомість вже на першому тижні грудня 2022 року кафе та ресторани дещо адаптувалися до умов відключення електроенергії: +2% закладів, що працюють, та +6% по виручці від реалізації.

За час з 24 лютого 2022 року помітно змінилися напрямки діяльності малого бізнесу. Станом на кінець серпня 2022 року в структурі суб'єктів малого бізнесу переважають ФОП, пов'язані з роздрібною та оптовою торгівлею, які займають 30% від усіх нових ФОП, відкритих за півроку активної фази війни. Натомість зменшується кількість малих підприємств в ІТ-сфері, що займала лідируючі позиції за темпами зростання до початку війни (рис. 3.5).

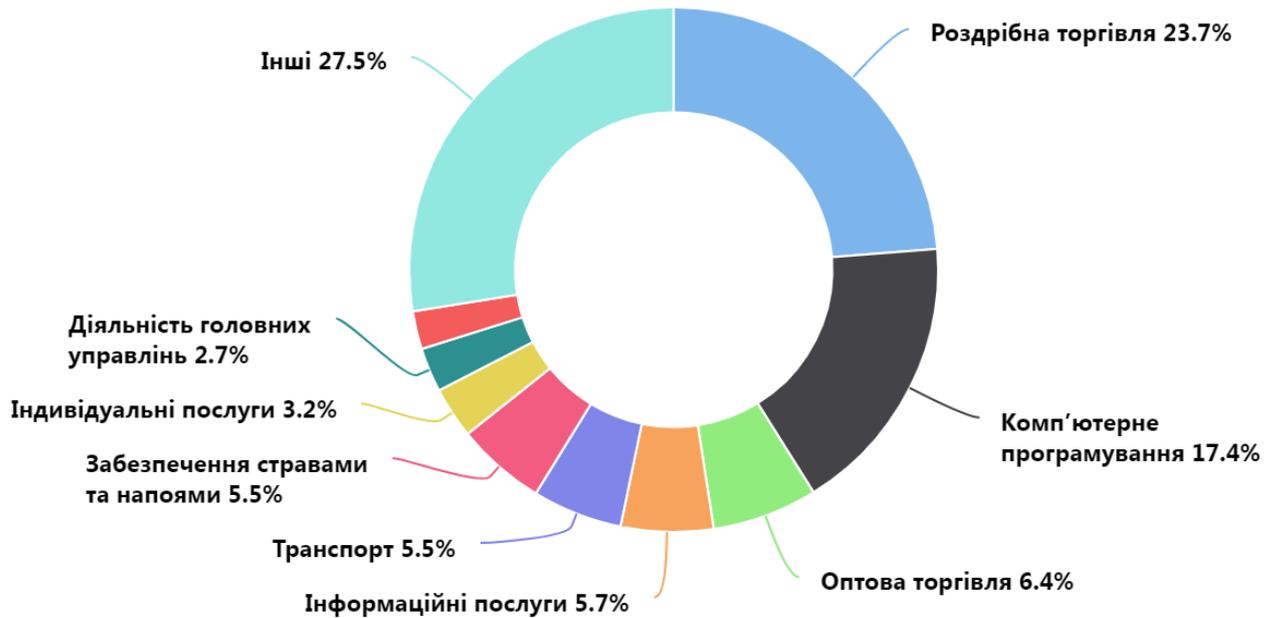

Рис. 3.5. Структура суб'єктів малого бізнесу України за видами діяльності

* за даними Опендатабот [36]

Відповідно до даних Опендатабот, за рік пандемії найбільше збільшилась кількість ФОП в сферах ІТ (55%), надання інформаційних послуг (11,7%) та надання індивідуальних послуг (10%). Так, в сфері ІТ було відкрито 30 025 ФОП, в сфері надання інформаційних послуг – 6 388 ФОП, у сфері надання інших індивідуальних послуг – 5 438 ФОП. Також зросли ФОП, пов'язані з кур'єрською діяльністю – на 2 760 ФОП.

При цьому, основними напрямками діяльності ФОП, що найбільше закривались протягом даного періоду є складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту (41.1%), оптова торгівля (21.3%), діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення (10.1%).

Щодо основних показників економічної безпеки малого бізнесу загалом простежується позитивна динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами України протягом 2010-2021 рр. наведена на рис. 3.6.

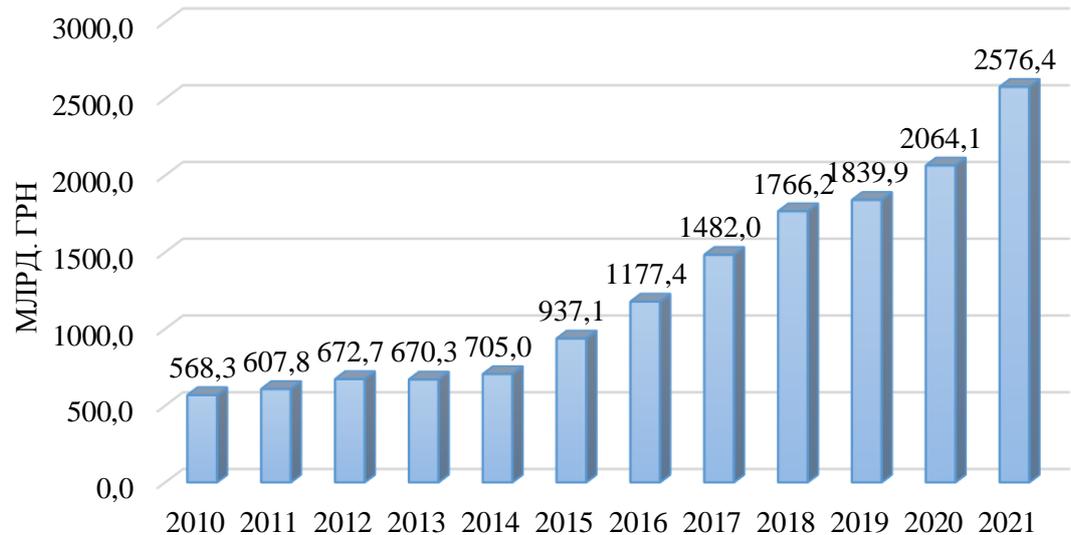

Рис. 3.6. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами України протягом 2010-2021 рр.

* побудовано автором за даними Держстату [35]

Протягом 2013-2021 рр. спостерігається позитивна динаміка до зростання величини власного капіталу малих підприємств України незважаючи на пандемію у 2020-2021 рр. (рис. 3.7).

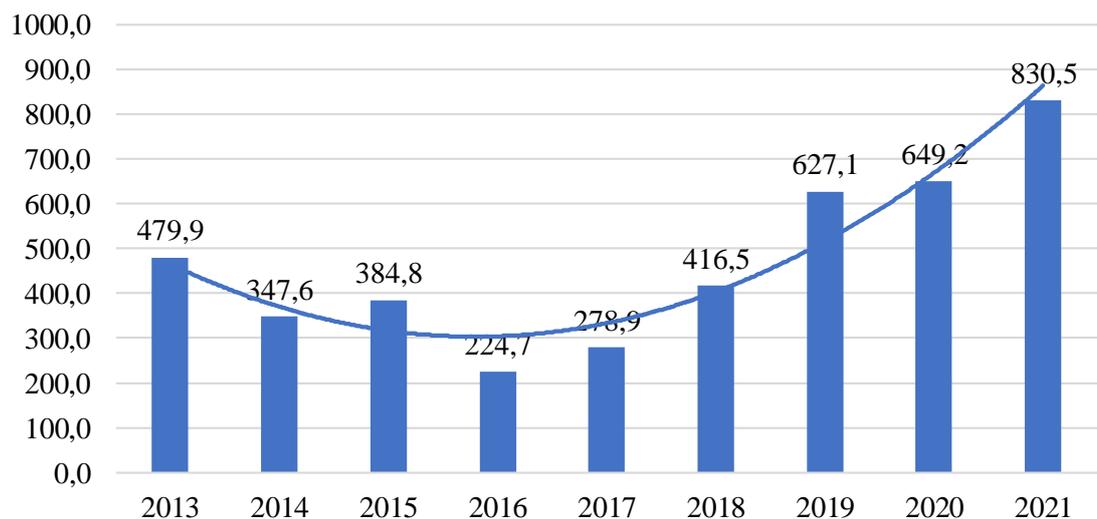

Рис. 3.7. Динаміка величини власного капіталу малих підприємств України протягом 2013-2021 рр.

* побудовано автором за даними Держстату [35]

За результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації переважна більшість суб'єктів малого бізнесу України в умовах війни працює з обмеженнями (рис. 3.8), що суттєво впливає на ключові показники економічної безпеки. 16% малих підприємств взагалі припинили свою діяльність.

Рис. 3.8. Оцінка діяльності малого бізнесу в умовах війни (% від загальної кількості)

*за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації

При цьому 34% опитаних малих підприємств виплачують зарплату своїм працівникам у повному обсязі, що обтяжує забезпечення належного рівня їх економічної безпеки в умовах падіння обсягів реалізації продукції (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Виплата заробітної плати суб'єктами малого бізнесу в умовах війни (% від загальної кількості)

*за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації

27% малих підприємств мають запас фінансової стійкості на кілька місяців, а в 32% малих підприємств станом на липень 2022 року фінансові резерви вже були відсутні (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Оцінка фінансової стійкості малого бізнесу в умовах війни (% від загальної кількості)

*за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації

Ще в 2019 році відповідно до дослідження, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією, Індекс настроїв малого бізнесу зріс до 3,07 балів з 5. Але в 2020 році спостерігається його зниження до 2,38. Окрім настроїв бізнесу, погіршились і очікування майбутніх змін.

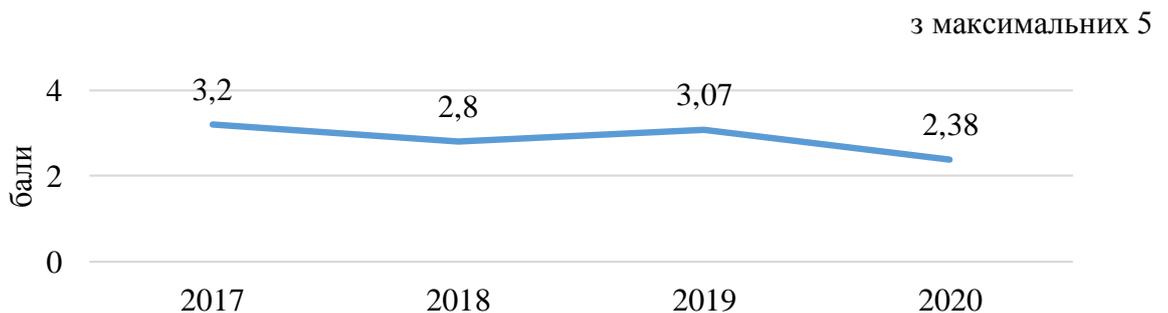

Рис. 3.11. Динаміка індексу настроїв малого бізнесу України

* Складено за даними Європейської Бізнес Асоціації [9]

Згідно з дослідженням Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, близько 49% опитаних малих підприємств повідомили про погіршення свого фінансового стану, 50% заявили, що COVID-19 не впливає на результати їх діяльності, а інші заявляють, що пандемія мала позитивний вплив.

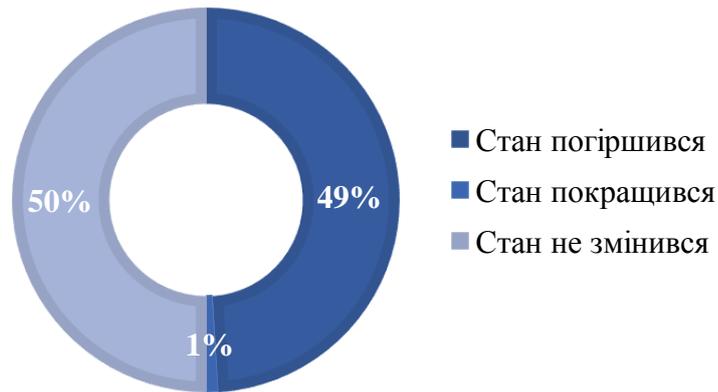

Рис. 3.12. Вплив карантину на економічну безпеку малих підприємств України, %

* Складено за результатами опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [24]

Відповідно до результатів дослідження Infosapiens, основною перешкодою для підприємств став чинник «високе податкове навантаження». 46% малих підприємств відзначили цей фактор як найбільш значимий. Також до найбільш вагомих чинників для малого бізнесу стала корупція (37%) та карантин (32%). Постраждала і купівельна спроможність споживачів, що призвело до низького попиту для малого бізнесу. Даний фактор відмітили 30% підприємств.

Рис. 3.13. Основні перешкоди для малих підприємств України в кризових умовах, %

* Складено за даними Infosapiens [25]

Отже, рівень економічної безпеки малого бізнесу суттєво знизився внаслідок поширення Covid-19 та війни і багато підприємств потребують підтримки з боку держави та більших компаній. Малий бізнес – це основа розвитку країни, яка закладає фундамент для покращення рівня життя населення та зменшення безробіття.

3.3. Аналіз показників кредитування малого бізнесу як основи його економічної безпеки

Найбільш пріоритетним джерелом фінансового забезпечення економічної безпеки малих підприємств є самофінансування. В разі недостатності власних фінансових ресурсів для виконання цільових параметрів та критеріїв економічної безпеки суб'єкти малого бізнесу використовують кредитування та державні чи міжнародні грантові програми.

В умовах сьогодення малий бізнес відчуває гострий дефіцит власних фінансових ресурсів малого бізнесу через падіння обсягів реалізації й недоотримання планової величини прибутку внаслідок війни. З рисунку 3.14 можна зробити висновок, що у 2021 році відбулося зростання загального фінансового результату до оподаткування малих підприємств, що свідчить про посткризове відновлення після гострої фази пандемії й жорстких карантинних обмежень у 2020 році. Проте за різними оцінками у 2022 році падіння обсягів прибутку малих підприємств буде значно вищим, ніж в період пандемії.

Водночас у загальній кількості малих підприємств кількість суб'єктів господарювання, що отримали прибуток постійно зменшується. Тобто, все більше підприємств, яким необхідно шукати додаткові джерела фінансування.

Часто підприємці в пошуках додаткових фінансових ресурсів вдаються до отримання позики. Багатьом сферам підприємництва досить важко протистояти карантину та обмеженням, а отже питання залучення додаткового фінансування є особливо актуальним.

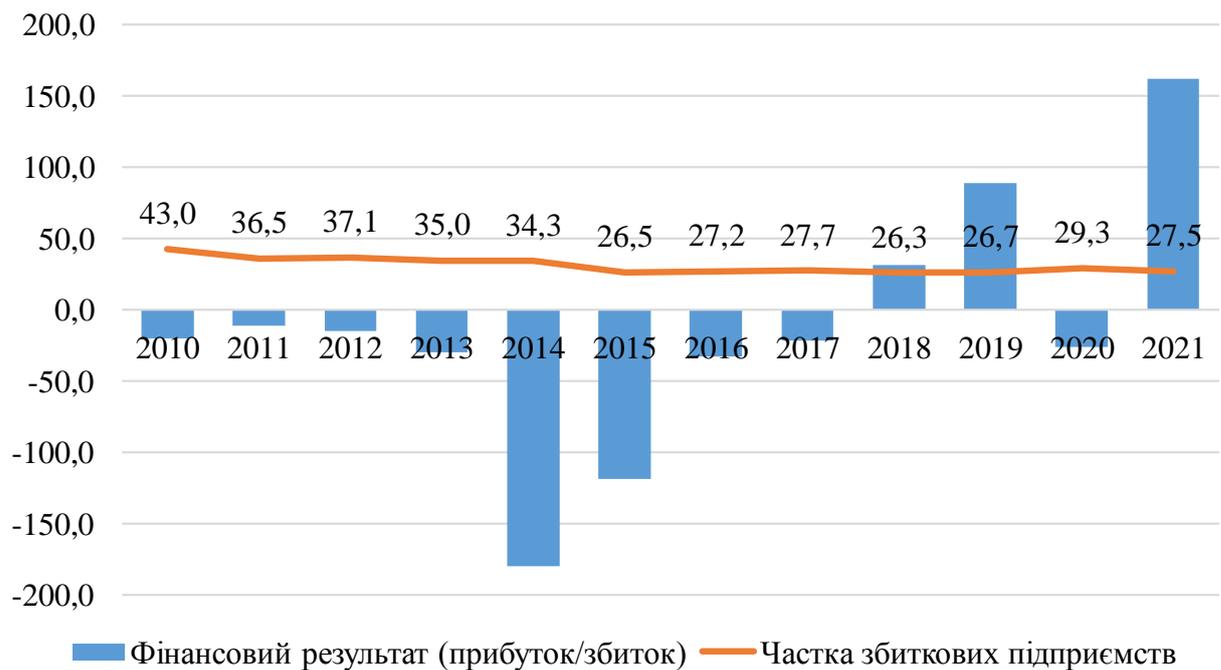

Рис. 3.14. Динаміка фінансового результату малих підприємств протягом 2010-2021 рр.

Банківська позика є найпопулярнішим варіантом залучення ресурсів та інвестицій. Звичайно, є багато переваг, до яких відносяться можливість залучення великих сум, прогнозованість погашення боргу та процентних ставок, можливість обрання банку з найкращими умовами кредитування. Однак цей вид позики має і недоліки. У даний момент відбувається ускладнення умов отримання кредиту, особливо це стосується позик малому та середньому бізнесу. Через це мікропідприємства та стартапи рідше отримують позитивну відповідь від банку.

Для отримання позики позичальник повинен мати гарну кредитну історію, усі необхідні документи та звітність, а також здебільшого необхідно надати заставу, якої зазвичай в МСБ немає.

Як правило, комерційні банки надають позики на поповнення оборотних коштів у формі овердрафту або кредитних ліній. Зазвичай, програми банківського кредитування для малого та середнього бізнесу розраховані на період від

1 до 3 років. При цьому, якщо сума кредиту становить від 1 до 10 мільйонів гривень, термін, на який надається позика може бути збільшений [39].

Гарною та досить поширеною альтернативою банкам є кредитні спілки. Для отримання позики від такої організації, треба стати її членом, сплативши членський внесок. Однак відсоткові ставки в кредитних спілках є вищими, ніж у банківських установах, і становлять зазвичай 30-50% річних. До того ж термін позики не довгий – один рік. До того ж, кредитні спілки не позичають великі суми, вони допомагають швидко отримати кошти для врегулювання поточних труднощів, поповнення оборотних коштів тощо. Тому кредитні спілки не слід розглядати як можливість середньо- або довгострокового фінансування.

Найкращі умови по отриманню кредитних коштів пропонують міжнародні фінансові організації. До таких організацій належать Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний фонд, WNISEF, Німецько-український фонд та інші. Відсоткові ставки в фінансових організаціях зазвичай нижчі, ніж у банках, але водночас кредит можуть отримати тільки компанії з гарною кредитною історією та хорошими фінансовими результатами. Окрім того, компанія має відповідати вимогам конкретної програми по кредитуванню. Насамперед міжнародні організації надають фінансування виробничим підприємствам, проектам у сфері енергетики, агробізнесу та стартапам. Зазвичай термін кредитування складає 3-5 років. При цьому, ставки по кредитуванню визначаються банками-партнерами, через які організації виділяють позики.

Банки часто віддають перевагу кредитуванню великого бізнесу або фізичних осіб, оскільки малий бізнес є досить ризикованою діяльністю через велику конкуренцію. Але оскільки великий бізнес активно зростає і ця сфера є висококонкурентною, а НБУ має намір ввести додаткові регуляторні вимоги до капіталу щодо кредитування фізичних осіб, то кредитування малого бізнесу здається досить перспективним напрямком [39]. При цьому, пандемія COVID-19 найбільш сильно вдарила саме по МСБ. Фінансові установи просто бояться,

що позичальники не зможуть обслуговувати борг. Наразі пропонується декілька бюджетних програм по кредитуванню малого бізнесу.

Таблиця 3.4

Бюджетні програми по кредитуванню малого бізнесу

Програма	Умови програми
Програма кредитування з покриттям державними гарантіями на портфельній основі	Програма пропонує МСП отримання кредиту, за яким державною гарантією забезпечується до 70% зобов'язань.
Програма часткового відшкодування процентних ставок за кредитами для суб'єктів малого і середнього підприємництва м.Києва. Фонд розвитку підприємства	У співпраці з Фондом розвитку підприємництва Київська міська рада пропонує МСП компенсацію відсоткової ставки за кредитом та фінансування на реалізацію своїх інвестиційних проектів
Державна програма Доступні кредити 5-7-9 % (кредит на оборотний капітал)	В рамках програми надається кредит на строк до 3 років з процентною ставкою 0% на період дії карантину та 90 днів, після – 3% річних, на: <ul style="list-style-type: none"> - фінансування оборотного капіталу суб'єкта підприємництва; - часткову кредитну гарантію – 80% від розміру кредиту; - відстрочку платежу щодо повернення тіла (або його частини) та % за кредитом – до 12 місяців, але не більше ніж до 31.12.2021 р.
Державна програма Доступні кредити 5-7-9 % (рефінансування кредиту)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рефінансування інвестиційного кредиту на строк до 5 років з процентною ставкою 5%, 7% або 9% в залежності від доходу від діяльності. 2. Рефінансування інвестиційного кредиту на строк до 5 років з процентною ставкою 0% (пільговий кредит протягом дії карантину та 90 днів, після цього – 3% річних) 3. Пільговий кредит на строк до 5 років з процентною ставкою 0% (до 31 березня 2021, а після цієї дати – 3% річних) на рефінансування заборгованості суб'єкта підприємництва за кредитом (кредитами), наданим (наданими) банком (банками) України
Державна програма Доступні кредити 5-7-9 % (інвестиційні кредити)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кредит на строк до 5 років з процентною ставкою 5%, 7% або 9% в залежності від річного доходу від діяльності. 2. Кредит на строк до 5 років (скористатися можливо під час дії карантину та 90 днів після) з процентною ставкою 0% на період дії карантину та 90 днів, після завершення – 3% річних. 3. Часткову кредитну гарантію: <ul style="list-style-type: none"> – 50% від розміру кредиту для діючого бізнесу – 80% для новоствореного бізнесу та виробництво лікарських засобів та/або медичних виробів та/або медичного обладнання 4. Відстрочку платежу щодо повернення тіла (або його частини) та % за кредитом до 12 місяців, але не більше ніж до 31/12/2021 р.

Станом на 12.12.2022 р. впродовж дії програми «Доступні кредити 5-7-9 %» було отримано майже 50000 кредитів на загальну суму 158,86 млрд грн.

- 59,96 млрд грн у якості антикризових кредитів;
- 32,54 млрд грн на підтримку бізнесу у воєнний час;
- 30,36 млрд грн були видані в якості рефінансування попередньо отриманих кредитів;

- 25,72 млрд грн на підтримку посівної компанії;

- 10,26 млрд грн підприємці отримали на інвестиційні цілі.

З початком війни різко збільшилася кількість та обсяг виданих кредитів за програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» (рис. 3.15).

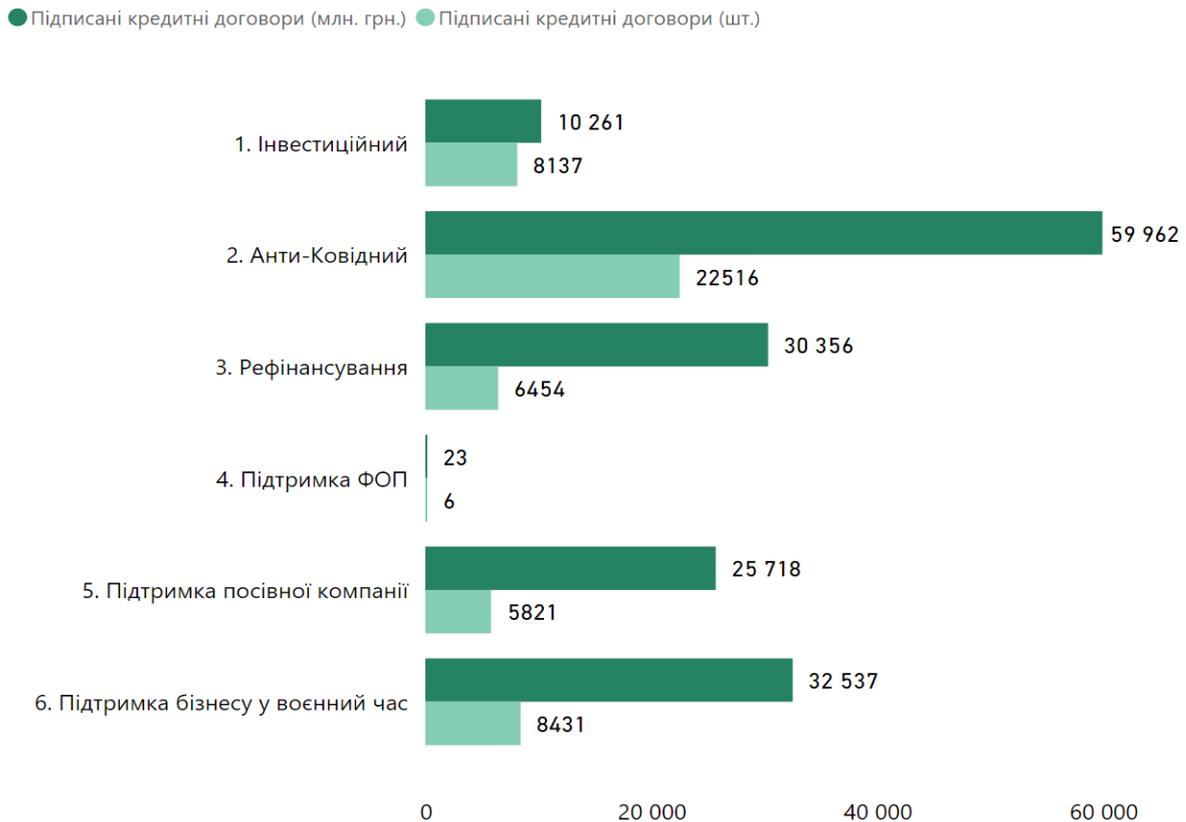

Рис. 3.15. Структура портфелю кредитів за Програмою «Доступні кредити 5-7-9%» з початку її дії

* за даними Офісу розвитку малого та середнього підприємництва/SME.DO [38]

При чому в структурі зростає частка кредитів на підтримку бізнесу у воєнний час та на підтримку посівної компанії (рис. 3.16).

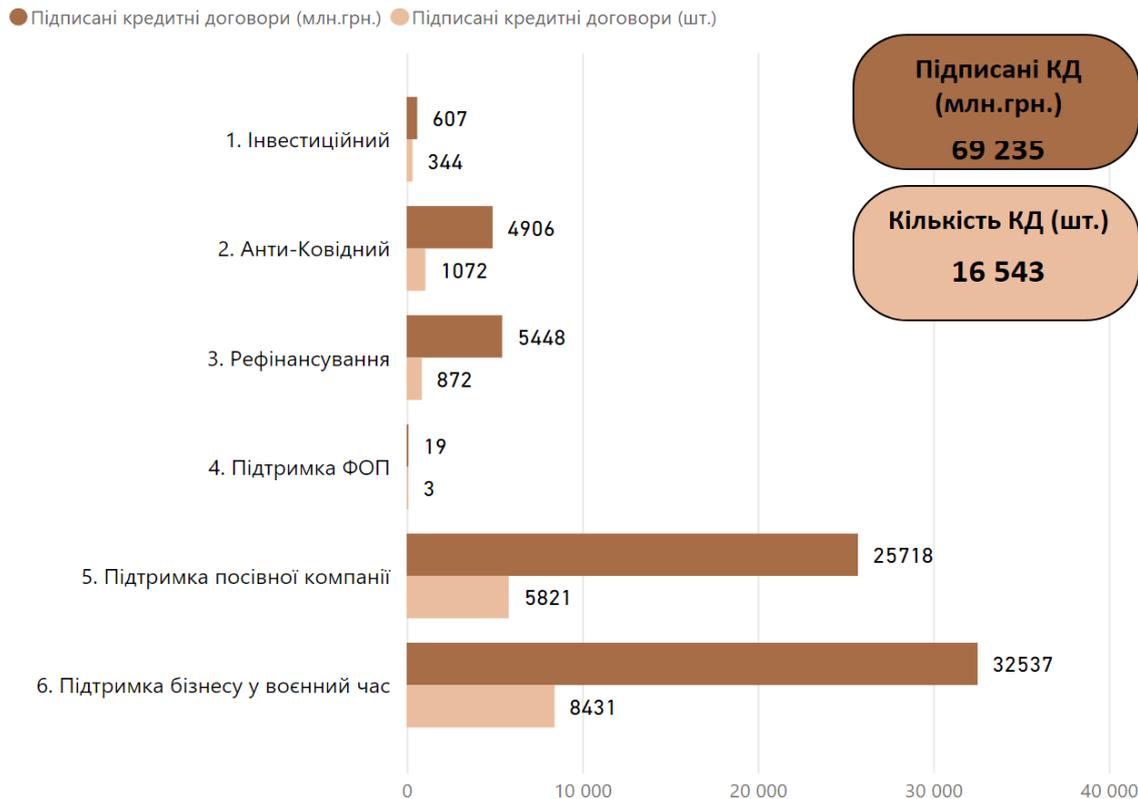

Рис. 3.16. Структура портфелю кредитів за Програмою «Доступні кредити 5-7-9%» з початку війни 24.02.2022 р., %

* за даними Офісу розвитку малого та середнього підприємництва/SME.DO [38]

Кредитний портфель за цілями фінансування, банками та у розрізі видів економічної діяльності станом на 12.12.2022 року наведено в додатку А. Варто відмітити, що найбільше кредитуються малі підприємства сільського господарства та торгівлі. Лідерами за кількістю наданих кредитів за цією програмою є Райфайзен банк, Пумб та Приватбанк.

Основними причинами відмов ММП в участі у Державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%» є:

- необґрунтованість бізнес-плану;
- недостатня кредитоспроможність;
- незадовільна ділова репутація;
- збиткова діяльність;
- перевищення обсягу виручки;
- перевищення допустимої кількості працівників;

- недостатня частка власного внеску;
- перевищення ліміту державної допомоги.

Для полегшення отримання додаткових ресурсів малим бізнесом також Нацбанк переглянув окремі вимоги до визначення банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Таким чином, Національним банком України було розширено коло позичальників, оцінка кредитного ризику яких може бути оцінена за спрощеною системою, тобто на основі стану обслуговування боргу. Спрощена процедура буде використана для оцінки позик, що не перевищують 0,1% основного капіталу банку.

Також наразі банки мають право здійснювати визначення категорії боржників, що належать до групи спільно підконтрольних юридичних осіб, враховуючи клас групи, визначеної на основі кредитного рейтингу материнської компанії за міжнародною шкалою. Крім того, Національний банк зменшив суму нижньої межі ймовірності дефолту при розрахунку кредитного ризику для боржників-юридичних осіб на груповій основі, до 0,005, що відповідає нижній межі діапазону, затвердженого для оцінки на індивідуальній основі. Дані вимоги діють з 1 березня 2021 року.

Щоб заохотити банки кредитувати малий бізнес, також було запроваджено схему гарантування кредитів на портфельній основі - до 70% за окрему позику та до 50% за портфелем. Так, банки можуть можливість передати частину ризику уряду. Це має усунути головну перешкоду для надання позик малому бізнесу, якою зазвичай є відсутність необхідного забезпечення [42].

Тож 2020 рік став новим випробуванням для малого бізнесу через поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, яка також змусила компанії звертатися до банків за кредитами на капітал. Як результат, українські малі та середні підприємства не отримують необхідного фінансування, що обмежує можливості розвитку. Урядом було запропоновано ряд заходів для покращення стану малого бізнесу, та, за даними опитувань, не всі впровадження були дієвими. Окрім того, було запропоновано багато програм в різноманітних напрямках, спрямованих на допомогу МСП. Дані програми покликані надати

консультаційні послуги для керівників бізнесів, можливості отримання знань від більш досвідчених підприємців, надання можливості розвитку бізнесу за рахунок грантів та інших заходів. Незважаючи на все різноманіття програм, вони підходять не для всіх бізнесів, оскільки більшість програм пропонуються для бізнесів конкретних сфер. Це означає, що за таких обставин позика - найкращий спосіб задовольнити тимчасові потреби бізнесу в грошових потоках. Банки неохоче видавали позики МСП через високі ризики, та НБУ розробив ряд заходів для полегшення цієї процедури для МСП.

Наразі спостерігається тенденція до збільшення кредитування банками малого бізнесу, що говорить про підвищення доступу малого бізнесу до фінансування за рахунок позикових коштів. Отже, незважаючи на нестабільну та досить мінливу ситуацію як в країні, так і загалом в світі, держава робить кроки для покращення умов функціонування та розвитку малого бізнесу в країні.

Висновки до розділу 3

Становлення, розвиток та активізація малого бізнесу в Україні є важливою частиною економічної безпеки, що забезпечує відносну стабільність ринкових відносин та повинна бути головним стратегічним орієнтиром держави, особливо в повоєнний період.

Функціонування бізнесу є фундаментом подолання економічної кризи, так як бізнесові структури забезпечують конкурентоспроможність національної економіки, позитивних структурних змін, вдосконалення національної економіки, зростання якості життя населення, формування додаткових робочих місць, активну структурну реорганізацію тощо.

Оцінювання економічної безпеки бізнесу, виявлення зовнішніх та внутрішніх загроз впливають на тенденції розвитку бізнесу, широко та системно досліджують чинники на зміни підсумків діяльності бізнесових структур, формуються можливості підвищення дієвості виробництва, опрацьовуються задуми та управлінські рішення, розробляється стратегія розвитку бізнесу.

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

4.1. Цифрова трансформація бізнес-процесів малих підприємств

Як показав досвід, набутий в період пандемії 2020-2021 рр., багато підприємств не готові до кризи, ризик виникнення якої завжди існує. Варто констатувати, що в умовах сьогодення підприємці мають завжди бути готовими до зміни ринкового середовища, швидко реагувати на них та адаптуватися.

У 2020 році основною проблемою, що постала перед економікою стало поширення пандемії Covid-19. Так, за 2020 рік спостерігалось спостерігалось сповільнення темпів економічного зростання, що відображається у збільшенні ВВП на 5,5%, проти 19,3% та 11,7% у 2018 та 2019 роках відповідно. Багатьом компаніям довелось зупинити свою діяльність, при цьому, найсуттєвіше постраждали сфери, пов'язані з наданням послуг та туризмом. Але при цьому слід зауважити, що основним продуктом експорту України є сільське господарство, яке зазнало найменшого впливу пандемії, тому в даному контексті Україна має переважно порівняно з деякими іншими країнами.

Уряд розробив низку заходів для підтримки малого бізнесу й для посткризового відновлення їх продовжено після карантину ще на деякий час, оскільки МСП зазнали чималого збитку за час карантинних заходів. Крім цього з 24.02.2022 року після початку широкомасштабної війни на території України розроблено комплекс антикризових заходів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки малого бізнесу в умовах воєнного стану.

Окрім цього, дуже важливо налагодити зв'язок між МСП та державою, оскільки тільки за умов державно-приватного партнерства можливе економічне зростання в сучасних умовах. Ефективний фінансовий менеджмент на рівні кожного МСП відіграє вирішальну роль, що проявилось в 2020 році під час

карантинних обмежень. В кризовий період підприємці вдавались до різних засобів: скорочення штату, зменшення заробітної плати, відпустка для працівників.

Загалом, для повного відновлення малому та середньому бізнесу знадобиться багато часу і зусиль. Вже зараз для запобігання кризового стану на підприємстві необхідно адаптуватися до нового кризового стану економіки та ринку. А також працювати над підвищенням ефективності роботи шляхом впровадження нових технологій та організаційних змін.

Але кризові явища несуть в собі не тільки негативні аспекти. Це може дати поштовх до розвитку підприємства та підготувати його до виходу на новий рівень. Так, пандемія стала стимулом до впровадження інноваційних процесів для забезпечення подальшого економічного зростання бізнесу й перегляду підходів до забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Кожна економічна криза відкриває нові можливості та є поштовхом для прискореного розвитку. Компанії, які мають власні розробки і дослідження відіграють важливу роль у сталому відновленні бізнесу. Проведення власних досліджень на початку кризи може збільшити витрати, які допоможуть краще подолати наслідки кризи, виходячи на інші ринки з новими продуктами. Розширення бази технологічних знань компанії, пошук нових економічних рішень під час економічного спаду за допомогою інновацій є важливим напрямком розвитку малого бізнесу, оскільки кумулятивний або тривалий характер змін, як правило, більш виражений під час кризи. Але, як правило, компанії, які займаються інноваційною діяльністю, є більшими, тоді як малі компанії схильні до пошуку нових рішень під час економічного спаду.

У період пандемії багато компаній впровадили значну кількість змін за досить короткий термін, які в нормальних обставинах зайняли б більше часу. Були досягнуті істотні зміни в робочих процесах, структурі продажів, асортименті товарів, групах споживачів та іншому. Актуальним питанням є чи зможуть ці зміни закріпитись на підприємствах після пандемії. Це стосується, зо-

крема, розробки нових продуктів або модулів, які були впроваджені в компаніях. Після кризи будуть перевірені інші процеси, такі як зміна корпоративної культури або реорганізація робочого часу та його структури, котрі мають багато наслідків для визнання виконаної роботи та оцінки результативності роботи. Оскільки цей процес вже розпочато компаніями, що стимулюють зміни, що екзогенна фаза впровадження та адаптації в останні роки призведе до змін, які призведуть до прийняття і, таким чином, до довших досліджень.

Перехід на онлайн режим роботи, стрімкий ріст продажів з використанням Інтернету, зміна звичок та поведінки споживачів сприяли цифровій трансформації діяльності бізнесу.

Цифрова трансформація – це впровадження сучасних технологій у бізнес-процеси підприємства. Цей підхід має на увазі не тільки установку сучасного обладнання або програмного забезпечення, але і фундаментальні зміни в підходах до управління, корпоративної культури, зовнішніх комунікаціях. У результаті підвищуються продуктивність кожного співробітника і рівень задоволеності клієнтів, а компанія здобуває репутацію прогресивної і сучасної організації.

Оцифрування загалом змінює підхід до управління компанією, оскільки у цифровому бізнесі важливими стають лише результативні показники, а не виконання завдань. Це допомагає зв'язати процеси та зрозуміти, що безпосередньо впливає на результат.

Діджиталізоване підприємство – інформаційна панель, де можна вирішити, який розрахунок потрібно скорегувати, щоб підвищити прибуток. Коли важливі розрахунки записуються в одному місці і регулярно контролюються, можливо побачити загальну картину, зрозуміти, як зміна одного впливає на інше. Окрім того, оцифрування дозволяє виявити проблеми з самого початку. Регулярно вимірюючи показники, можна побачити негативні тенденції заздалегідь.

Діджиталізація процесів актуальна не тільки на рівні окремих підприємств: цілі галузі вибирають для себе цей шлях розвитку як єдину можливість

відповідати стрімко мінливих умов навколишнього світу. На даний момент Європа використовує 12% свого цифрового потенціалу, коли ж США 18%. При цьому даний показник в Україні становить менше 1%.

EDIN, постачальник послуг електронного документообігу, зазначає, що сьогодні оцифрування стала важливим інструментом комунікації, розвитку проектів та суспільного добробуту. Тепер користувач може ознайомитись з компанією та її діяльністю за допомогою соціальних мереж за лічені хвилини. Наразі у бізнес-середовищі відбулося багато змін, що вимагають змін у бізнес-моделях. У першу чергу дані зміни викликала зміна поведінки споживачів та їх вимог: зараз важливим є можливість отримання послуги дистанційно, доставка стала великою перевагою.

Згідно з результатами проведеного дослідження компанії EVO, протягом 2020 року на інтернет-покупки українцями було витрачено 107 млрд. грн. Сума порівняно з 2019 роком зросла на 41%. Водночас на 20-45% знизилась відвідуваність торгових центрів. Дана статистика свідчить про зміну поведінки споживачів, до якої необхідно адаптуватися шляхом переходу до онлайн. Також зміни торкнулись системи управління. Введення нових технологій призвело до необхідності автоматизації управління технологіями та процесами та створило велику потребу в аналізі бізнесу для створення гнучких систем управління.

По суті, пандемія коронавірусу розділила суб'єктів малого бізнесу на два типи – ті, які можуть організувати віддалену роботу, та які працюють виключно офлайн. Таким чином, компанії, які в змозі ефективно перейти на віддалений режим, так чи інакше зберегли свою ефективність. З іншого боку, практично всі офлайн бізнеси – ресторани, магазини та інші, суттєво постраждали від карантину. Очевидно, що представникам ресторанного бізнесу досить складно перейти в онлайн-формат, але карантин став приводом для розвитку формату доставки і запровадження діджиталізації. Сьогодні багато компаній змінюють або вдосконалюють свою бізнес-модель у напрямі зменшення залежності від

офлайну. Наприклад, під час карантину заклади харчування почали активно приймати замовлення на своїх сайтах.

Пандемія стимулювала впровадження інтернет-оплати продукції. При цьому ріст електронної комерції провокує і необхідність просування в інтернеті. Але в даний час більше не можна покладатись на сформовані раніше уявлення про клієнтів, і навіть в маркетингу потрібно змінювати свою стратегію. В 2021 році для бізнесу є важливим розвиток бренду в інтернеті. Оскільки соціальні мережі набувають все більшої популярності, то очевидно, вони є найбільш доцільними платформами для розміщення реклами. Основною перевагою є можливість отримання статистики переглядів та реакцій. Також зі зростанням популярності таких платформ як TikTok, поширення набувають саме короткі та інформативні відеоролики, які було б зручно дивитись в будь-якому місці. Окрім того, дуже важлива співпраця з інфлюенсерами. Наразі навіть великі компанії починають співпрацювати з мікро-блогерами. Така тенденція спостерігається не тільки через менші витрати на рекламу, але й через більшу довіру споживачів до малих блогерів.

Поширення набувають також чат-боти, які не тільки можуть відповідати на питання та допомагати споживачам, але й розвивати діалог та взаємодіяти з клієнтами. Прикладом як можна використати чат-бот в роботі бізнесу є сервіс Coinпурау, який автоматизує процеси взаємодії з клієнтами. Так, в багатьох закладах можна розрахуватися за допомогою месенджера соціальної мережі Фейсбук, що сприяє зростанню виручки від реалізації бізнесу, отримання ним прибутків як ключового джерела фінансування в сучасних умовах.

Окрім того, багато людей продовжать уникати великого скупчення людей, тому гарним напрямом розвитку бізнесу може стати впровадження венді-нгових апаратів, можливості самообслуговування, фудтраків та інших заходів, які допоможуть мінімізувати людську взаємодію.

Карантин дав поштовх до діджиталізації підприємств, що продемонструє переваги онлайн діяльності, яка не зупиниться після закінчення пандемії.

Світовий Давоський економічний форум в аналітичних матеріалах визначає перелік цифрових технологій, які доцільно використовувати бізнесу: хмарні та мобільні технології, блокчейн, технології віртуалізації, ідентифікації, штучного інтелекту, біометричні технології, технології доповненої реальності, аддитивні (3D-друк) тощо. Вони дозволяють перевести бізнес-процеси на новий рівень, прискорити економічне зростання компаній і забезпечення його джерелами самофінансування.

Більшість підприємств певною мірою вже діджиталізовані, зважаючи на наявність у більшості компаній групових чатів в Telegram та Viber. Але при цьому для розвитку бізнесу за допомогою цифрових технологій необхідне впровадження CRM та Task-трекінгу.

CRM – система для ведення всіх комунікацій з клієнтами в цифровому форматі. Ведення карток клієнтів, замовлень і іншого – все це має бути в цифровому форматі. Таким чином компанія може оперативніше приймати рішення, проводити аналіз клієнтського портфеля, а також вашої продуктової лінійки. Task-трекінг системи – це важливий інструмент для планування і управління командами в цифровому форматі. Цей інструмент дає можливість формувати завдання, ставити терміни, і проводити обговорення в онлайн-режимі за допомогою подібних систем. Це дуже зручно для прискорення і цифровізації бізнесу.

Труднощі, які можуть виникати у компаній, можна поділити на дві групи: правильний підбір інструментів та опір колективу інноваціям.

По-перше, треба визначитися, який кінцевий продукт необхідно отримати і, виходячи з цього, почати підбір інструментів. Це і CRM, і Task-трекінг, 1С та інші інструменти для комунікації. Треба чітко визначити, з якими інструментами треба буде працювати, після чого вибрати софт.

По-друге, введення змін є досить важким процесом, а якщо мова йде про те, щоб повністю змінити модель комунікації і перейти в цифровий формат, то в колективі буде багато співробітників, які будуть проти переходу в цифровий

формат. Знайдуться сотні аргументів, але, по суті, причин декілька – це звичайне неприйняття всього нового, а також необхідність освоювати нові інструменти.

Цифровизацію не можна назвати універсальним інструментом розвитку компанії, оскільки розвиток організації – це набагато ширше поняття. Розвиток має включати у першу чергу команду і людей, якщо команда буде налаштована розвиватися – то вона буде освоювати і працювати з більш широким набором інструментів. А діджиталізація, це один з інструментів, який прискорює комунікацію і прийняття рішень. Більшість бізнесів в тому чи іншому форматі можуть використовувати подібні інструменти для свого розвитку. Простий приклад, для роботи з клієнтами і клієнтською базою наявність CRM або Task-трекінгу – це вже великий крок вперед.

Перехід на віддалену роботу вже давно почали впроваджувати різні підприємства. Але карантин пришвидшив дане явище. Для багатьох підприємств постало питання проведення зборів і організації роботи. Таким чином, 2020 рік став досить успішним для сервісу відеоконференцій Zoom. Окрім того, для злагодженої роботи важливі способи швидкої передачі інформації та документів. Так, дуже важливими стали месенджери та хмарні технології, де з документом можуть працювати багато співробітників одночасно. Тобто, для бізнесу дуже важливо мати зручні інструменти для роботи під час віддаленої роботи.

Для впровадження діджиталізації в компаніях необхідно запровадити заходи у декількох напрямках: розробка технічних та фінансових вимог до інформаційно-комунікаційних технологій та методів їх реалізації; фінансова підтримка та ресурси для інновацій; розширення клієнтської бази; розвиток доступу до міжнародних інформаційних ресурсів; навчання персоналу.

Щоб досягти успіху в нових умовах загального оцифрування, компанія повинна розробляти нові продукти за допомогою цифрових каналів компа-

нії. Іншими словами, цифровізація має на меті забезпечити новий вид інновацій та творчості у певній галузі, а не просто вдосконалити чи підтримати традиційні методи.

Компанія, яка вміє ефективно використовувати цифрові технології, має більше можливостей та ресурсів для зростання, модернізації та збільшення конкурентних переваг.

Отже, підвищення усвідомлення підприємств необхідності оцифрувати бізнес-процеси має каскадний або мультиплікативний ефект та стимулює розвиток бізнесу, промисловості та економіки в цілому.

Діджиталізація стосується не лише оновлення комп'ютерів, програм та цифрових технологій і комунікацій, а й нових процесів, інструментів, моделей та інновацій, що стали можливими в компаніях. Оцифрування також привертає увагу інвесторів, компаній світового рівня.

Впровадження цифрових технологій сприятиме розвитку бізнесу нового типу, розвитку нової якості фінансових відносин та відкриттю інтелектуального та творчого потенціалу всіх працівників. Це також є важливим для підвищення конкурентоспроможності компанії. Оцифрування допомагає створити нові привабливі, добре оплачувані та високотехнологічні робочі місця, а також збільшити державні доходи та вигоди майже у всіх секторах економіки.

Діджиталізація – важливий аспект для розвитку підприємства та його фінансового забезпечення. Підприємство має можливість підвищити дохід за рахунок збільшення ринків присутності, залучення нових клієнтів, і, відповідно, зростання обсягів продажів, а також можливість зекономити кошти за рахунок скорочення витрат часу на ведення справи та швидкої реакції на зміни на ринку та адаптації до них.

Збільшення кількості покупок в інтернеті вказує на важливість омніканальності компанії, що допоможе підвищити обсяги продажів та прибутку.

Світовий досвід використання систем електронної комерції свідчить про те, що економія від використання схем B2B може досягати 15 % в процесі

закупівель і 22 % – у процесі збуту завдяки оптимізації логістики, закупівель, зменшення посередницької маржі та встановленню оптимальної ціни.

Такі зміни допоможуть підприємствам підвищити ефективність роботи та можливості фінансування діяльності за рахунок власних коштів.

4.2. Бюджетування діяльності суб'єктів малого бізнесу як пріоритетний напрям фінансового забезпечення його економічної безпеки

В основі фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу знаходиться ефективне планування й бюджетування всіх бізнес-процесів. Звісно, в умовах високого рівня невизначеності цей процес значно ускладнюється, проте без його використання неможливо забезпечувати безперервність виробництва та забезпечувати поточну діяльність достатніми обсягами необхідних фінансових ресурсів.

Нажаль, малі підприємці недооцінюють важливість планування бюджету. Однак досвід зарубіжних країн та малих підприємств України свідчить про необхідність бюджетування діяльності підприємницьких структур, адже основною причиною банкрутства малого бізнесу є нездатність керівника правильно спланувати діяльність підприємства. Коронакризи стала поштовхом до більш відповідального ставлення підприємців до планування діяльності малого бізнесу, оскільки все більше підприємців усвідомлюють важливість прийняття рішень не тільки зважаючи на минулі події, а й з можливістю передбачення проблем у майбутньому задля їх швидкого та простого вирішення. Доцільним рішенням в даному випадку є впровадження бюджетування.

Бюджетування – це технологія ведення бізнесу, яка передбачає складання бюджету відповідно до цілей діяльності підприємства для забезпечення оптимальної структури та співвідношення доходів і витрат, активів та зобов'язань компанії та її підрозділів, враховуючи вплив середовища.

Упровадження бюджетування є необхідністю, яка надає конкурентоспроможності підприємству та допомагає підвищити ефективність діяльності суб'єкту господарювання. Основним завданням бюджетування є розроблення основного (генерального) бюджету, структурними компонентами якого є операційний і фінансовий бюджети.

Особливістю системи бюджетування на таких підприємствах є те, що існує можливість її спрощення, оскільки у системі оперативного обліку на підприємстві функціональний бюджет складається у формі документів бухгалтерського обліку (калькуляції, кошториси, розрахунки потреб у ресурсах тощо).

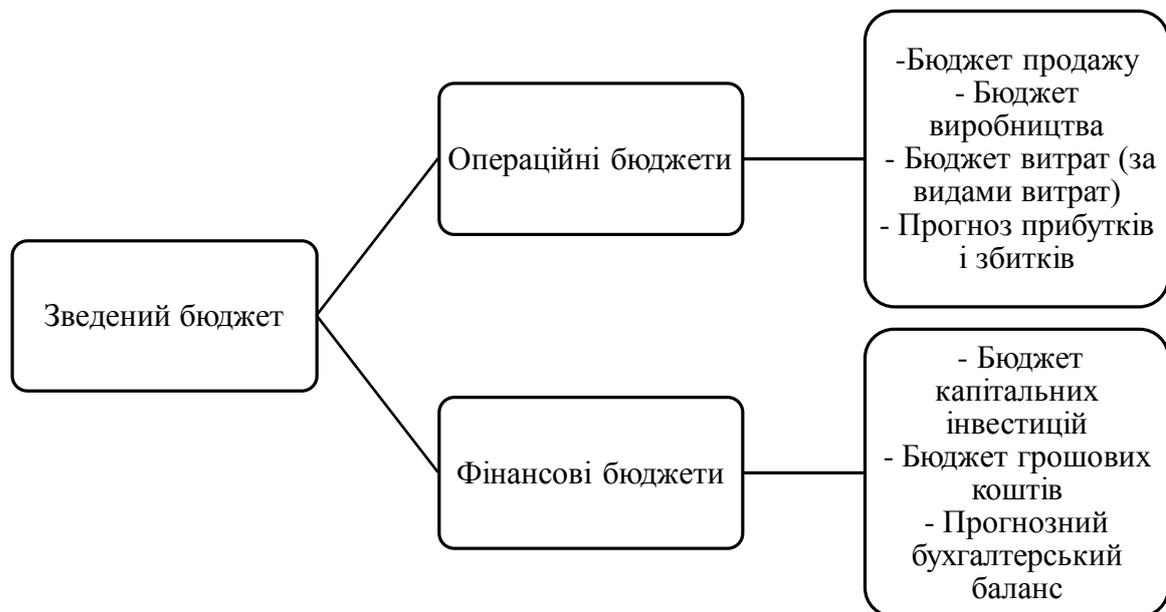

Рис. 4.1. Система бюджетів малого бізнесу

Відповідно, О. О. Терещенко пропонує наступні принципи побудови та функціонування бюджетування: повноти, координації, централізації, спеціалізації, періодичності, прозорості, точності, економічності. Використання наведених принципів бюджетування в процесі господарювання дасть змогу сформувати систему, яка допоможе підвищити ефективність роботи підприємства та полегшить роботу керівника.

Бюджетування приносить ефект тільки при умові його використання на основі науково обґрунтованих принципах. Правильне дотримання принципів створює основу для результативної та правильної роботи підприємства. Загалом, впровадження цих принципів забезпечить якісну систему бюджетування, яке допоможе узгодити всі напрямки діяльності підприємства, його підрозділів та працівників, допоможе сформувати ефективну структуру та розмежувати функції керівників різних рівнів, швидко прогнозувати достатність коштів у суб'єкта господарювання коштами та підвищить легкість керування та планування ресурсів підприємства та ефективності їх використання.

Важливими перевагами впровадження системи бюджетування на підприємствах є можливість для керівника отримати інформацію, яка допоможе в майбутньому уникнути перебоїв в постачанні ресурсів для виготовлення продукції, забезпечити виконання умов договорів, визначити майбутні доходи та витрати та забезпечити можливість оцінки та контролю ефективності діяльності підприємства.

Незважаючи на численні переваги, багато підприємців відмовляються від впровадження бюджетування через недостатність ресурсів, непідготовленість працівників, впевненість в його непотрібності на малих підприємствах або недостатня проінформованість керівника про переваги.

Незважаючи на всі переваги, на деяких підприємствах дійсно впровадження бюджетування є недоцільним. Так, можна говорити про недоцільність та неефективність складання великої кількості бюджетів для бізнесів, які здійснюють невелику кількість господарських операцій. Оскільки для багатьох малих підприємств зазвичай є характерним ведення бізнесу без структури, де основні функції виконує керівник, система бюджетів може негативно вплинути на прийняття рішень менеджером через те, що займає велику кількість часу. Крім того, наразі за досить нестабільної ситуації з цінами, які досить часто змінюються, керівникові малого підприємства зручніше складати план на короткострокову перспективу. Отже, можна виділити етапи впровадження системи бюджетування на малих підприємствах.

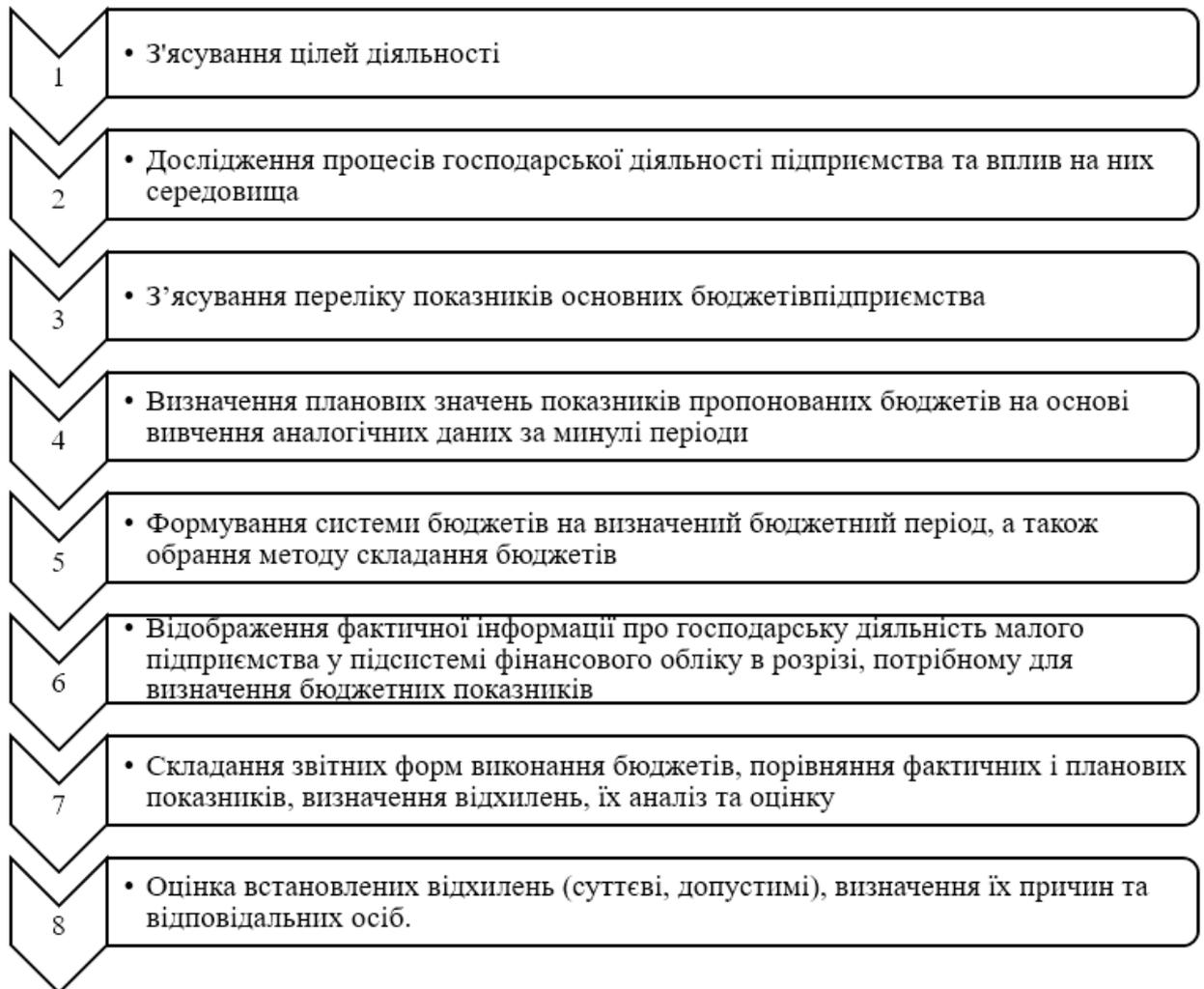

Рис. 4.2. Етапи бюджетування на малому підприємстві

Тобто, бюджетування за правильного застосування позитивно впливає на ефективність підприємницької діяльності. При цьому, при започаткуванні системи бюджетування на підприємстві необхідно враховувати особливості суб'єкта господарювання. В першу чергу мають розроблятися бюджети, які сформують основу фінансового плану діяльності підприємства та забезпечуватимуть оптимізацію витрат та допоможуть в складанні реалістичних планів діяльності підприємства та планових показників балансу.

Висновки до розділу 4

Загалом, карантинні обмеження істотно вплинули на діяльність МСП. Наразі підприємствам необхідно швидко реагувати та пристосовуватись до змін, які відбуваються на ринку. Основним методом адаптації до ситуації, що склалася в світі через поширення коронавірусу може бути цифрова трансформація підприємства задля розширення ринків, залучення нових клієнтів, а також економії за рахунок оптимізації процесів діяльності. Важливим аспектом, на який необхідно звернути увагу компаніям є зміна поведінки споживачів. В умовах сьогодення у сфері комунікації із споживачами, реалізація омніканального підходу є досить важливим фактором. CRM та CDP-системи можуть допомогти зберегти клієнтів та допомогти підвищити лояльність клієнтів до бренду.

У сфері внутрішньої комунікації та організації роботи важливим є впровадження Task-трекінгу, що допоможе ефективно співпрацювати робітникам, організувати роботу та визначати пріоритети завдань. Важливою складовою є також планування діяльності підприємства. Впровадження бюджетування може вирішити багато проблем, пов'язаними з перебоями постачання та виготовленням продукції та допомогти у прийнятті рішень і моніторингом за їх результатами.

Доведено, що бюджетування бізнес-процесів – вагома складова фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу, що потребує вдосконалення та ефективного впровадження з метою згладжування наслідків шоків умов діяльності малого бізнесу в умовах війни та забезпечення його економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Забезпечення економічної безпеки в умовах війни – пріоритетне завдання державної економічної політики. При цьому особлива роль має відводитися саме забезпеченню економічної безпеки малого бізнесу, що є гнучким і може створюватись навіть у кризових умовах. При цьому, за виникнення непередбачуваних ситуацій на макрорівні найбільше зазвичай страждає саме малий бізнес, оскільки через локальність та відносно малу кількість зв'язків може втратити основне джерело фінансування – прибуток. Тож, велике значення має фінансове забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

У роботі розкрито сутність економічної безпеки малого бізнесу, що є багатоаспектною категорією, яка передбачає захист суб'єкта бізнесу від зовнішніх і внутрішніх загроз задля забезпечення його економічного розвитку та високого потенціалу у майбутньому. Виділено складові економічної безпеки малого бізнесу, основні з яких фінансова, ринкова, силова, інформаційна, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, політико-правова.

Розглянуто передумови формування економічної безпеки малого бізнесу. У 2020 році, у зв'язку з поширенням Covid-19, багато малих підприємств зіткнулися з проблемами, пов'язаними з оплатою праці, сплатою податків, сплатою оренди, зниженням попиту. Найбільше постраждали бізнеси, пов'язані зі сферою розваг, туризму та готельного бізнесу.

Розкрито сутність та види фінансового забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. Визначено, що в умовах кризи самофінансування як основне джерело фінансового забезпечення економічної безпеки бізнесу, є обмеженим, тому збільшується обсяг кредитування малих підприємств та надання державної грантової підтримки, а також грантів від міжнародних організацій та урядів інших країн.

Узагальнено розроблені заходи та програм державної підтримки малого бізнесу, використання яких дозволяє малому бізнесу функціонувати в умовах війни. При цьому є необхідним врахування досвіду інших країн. Так, основними заходами, які вживають країни в умовах кризи є мораторій боргу, позикові гарантії, зниження процентних ставок, податкові пільги та фінансова допомога.

Оцінивши економічну безпеку малих підприємств в Україні варто відмітити, що незважаючи на нестабільність економічного середовища, відповідно до даних Опендатабот, можна спостерігати збільшення кількості відкритих ФОП. При цьому, дослідження Європейської Бізнес Асоціації свідчать про погіршення настроїв малого бізнесу. Так, перед початком війни індекс становить 2,38 балів, коли ж в 2019 році він становив 3,07. Дослідження показало, що 44% втратили до 50% доходу в 2020 році, 7% планують закрити бізнес, і лише 14% не мають змін у роботі або навіть збільшення доходів. У той же час більше половини компаній (60%) розглядали можливість переходу на повну або часткову віддалену.

Окрім того, за дослідженням Infosapiens 40% малих підприємств потребують додаткового фінансування. При цьому 58% респондентів заявили про неможливість отримання кредитних коштів через занадто велику відсоткову ставку. За даними НБУ, протягом перших трьох місяців 2021 року середня відсоткова ставка коливалась в межах 11,5-17,3%. При цьому також велику роль грає незацікавленість банків у видачі кредитів малому бізнесу через високий рівень ризику.

Проаналізовано показники кредитування та цільового фінансування малого бізнесу як основи його економічної безпеки. Задля полегшення виходу малого бізнесу з кризи, державою було запроваджено заходи в сфері податків, фінансування, перевірок та договорів. Так, було впроваджено карантинні канікули, звільнення першої групи платників єдиного податку від сплати податків та зборів, відтерміновано застосування РРО/ПРРО, запропонована одноразова допомога ФОП та найманим працівникам, впроваджено

Програма 5-7-9, впроваджено мораторій на перевірки, що дозволило підприємцям отримати відстрочення або зменшення орендних платежів та заборонено збільшувати проценти за користування кредитами. Окрім даних заходів було запропоновано багато різноманітних проектів, які включають різні види допомоги та фінансуються за рахунок бюджетних і небюджетних коштів. Але, звичайно, найпопулярнішим джерелом фінансування є банківський кредит, хоча, зазвичай, найвигідніші умови пропонують фінансові організації.

Таким, чином багато підприємств не змогли встояти перед ударом пандемії, а потім війни через значну зміну в економічному середовищі. Кризові умови дали великий поштовх до зміни підходу багатьох підприємців до ведення бізнесу. Основним напрямком змін має стати оцифрування бізнесу та запровадження системи бюджетування.

Діджиталізація надасть можливість бізнесу отримати переваги у сферах комунікації компанії зі споживачами, партнерами та внутрішньої комунікації. Оцифрування вимагає конкретних заходів у сфері впровадження нових каналів інформаційно-комунікаційних потоків, розробці нових технічних та фінансових вимог до інформаційно-комунікаційних технологій, а також механізму їх реалізації, навчання персоналу, розвитку сучасних інформаційних служб зв'язку для пришвидшення швидкого доступу до національних та глобальних інформаційних ресурсів, розширення бази клієнтів і забезпечення внутрішньої інформаційної підтримки клієнтів і працівників. Бюджетування, в свою чергу, допоможе приймати обґрунтовані рішення на основі сформованої інформаційної бази для керування підприємством, зміцнити фінансову дисципліну та підвищити ефективність використання ресурсів підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від №4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.04.2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20?fbclid=IwAR3KZ08DTBrdP9MZRK-nk-jCCdWzStFI5onUKSIkWA0z49huWnjCYjIStFA#Text>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 13.03.2020 р. № 591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-20#Text>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Закон України від від 04.12.2020 № 1072-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-20#Text>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо лібералізації застосування реєстраторів розрахункових операцій платниками єдиного податку та скасування механізму компенсації покупцям (споживачам) за скаргами щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій частини суми застосованих штрафних санкцій: Закон України від 01.12.2020 р. № 1017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-20#Text>

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 13.03.2020 року № 591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20?fbclid=IwAR3MFTCKd93bBZDOfm7bY1MadjnSAhu1Tq9WZ1slUPre3GlbaKZEicV9Tdw#Text>

8. Про скорочення строку дії обмеження в частині дії мораторію на проведення деяких видів перевірок: постанова Каб. Міністрів України від 03.02.2021 р. № 89. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skorochennya-stroku-diyi-obmez-a89>

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 29.03.2020, № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>

10. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020 - 2022 роки: Постанова КМУ від 27 травня 2020 р. № 534. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP200534?an=1>

11. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012. 386 с.

12. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Покришка Д. С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. Стратегічні пріоритети. 2014. № 2. С. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_9

13. Жихор О. Б., Тридід О. М., Орехова К. В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання : підруч. К. : УБС НБУ, 2013. 350 с.

14. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : підручник / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О.І. Іляш та ін.; за ред. З.С. Варналія. Чернівці: Техно-друк, 2020. 426 с.

15. Онищенко С. В., Пугач О. А. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 337 с.

16. Стефанишин О.Б. Теоретичні основи визначення сутнісних характеристик, функцій та складових фінансового забезпечення суб'єктів господарювання. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2016. Вип. 10. С. 40–43.

17. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У.О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2020, Т. 4, № 1. С. 63–71.

18. Стецевич А.І. Методичні підходи до фінансування суб'єктів малого і середнього бізнесу. Економіка та управління підприємствами. Львів, 2020. Вип. 59-2. С. 40–46.

19. Галицька Ю.М. Проблеми банківського кредитування малого і середнього підприємництва. Молодий вчений. 2016. №12.1 (40). С. 689-693. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/162.pdf>

20. Фролова Л.В., Роженко О.В. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2016. №3 (177). С. 199–209.

21. Васьківська К. В., Децик О. І., Прокопишак О. Б. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва: теоретичний аспект. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів, 2015. Вип. 3(125). С. 47–51.

22. Щетинін А. І. Гроші та кредит: навчальний посібник / ред. А.І. Щетиніна. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с.

23. Хамаїлі Акрам. Основні засади фінансового забезпечення стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Кривий Ріг, 2020. Том 31 (70), № 2. С. 54–59.

24. Гізатулліна О. М., Чучко О. П. Фінансова стійкість підприємства: економічна сутність та методика оцінки. Фінанси, грошовий обіг і кредит. 2010. № 3. С. 240–249.

25. Матросова В. О., Буряк Т. В. Фактори впливу на фінансову стійкість підприємств в період кризи. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». 2010. №56. С. 27-30.

26. Які заходи вживають країни Європи, що найбільше постраждали від коронавірусу? URL: <https://ces.org.ua/how-european-countries-fight-coronavirus/> (дата звернення: 12.10.2022).

27. EU Bank launches new scheme to support private sector in Ukraine, other EaP countries. 2017. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/20382/eu-bank-launches-new-scheme-support-private-sector-ukraine-other-eap-countries_en

28. Малий бізнес та пандемія, секрет боротьби з Covid - це цифровізація. URL: https://www.repubblica.it/dossier/economia/i-gioielli-del-made-in-italy/2020/12/21/news/piccole_impres_e_pandemia_il_segreto_per_battere_il_covid_e_la_digitalizzazione.278427453/?awc=15069_1620567894_d62495b4a4bb6155066ee5d5b522da5f&source=AWI_DISPLAY (дата звернення: 12.10.2022).

29. Презентація результатів дослідження Ukrainian Business Index. URL: https://export.gov.ua/news/3145-ukrainian_business_index_report

30. Індекс настроїв малого бізнесу за 2020 рік. UnlimitUkraine.

31. Почути український бізнес в умовах пандемії. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/get-ukrainian-business-heard-during-the-covid-crisis.html> (дата звернення: 16.10.2022).

32. Деякі питання надання допомоги в рамках Програми «єПідтримка». постанова Кабміну України від 09 грудня 2021 р. № 1272 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-2021-%D0%BF#Text>

33. Опитування про економічний вплив, спричинений COVID-19 у компаніях URL: <https://www.inegi.org.mx/programas/ecovidie/> (дата звернення: 29.10.2020).

34. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Портал для підприємців. URL: <https://sme.gov.ua/>

35. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

36. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/>

37. Щоквартальна оцінка ділового клімату (3 квартал, 2022). Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua>

38. Офіс розвитку малого та середнього підприємництва/SME.DO

39. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>

40. Національний банк розширив можливості для кредитування під іпотеку та МСБ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-rozshiriv-mojlivosti-dlya-kredituvannya-msb-ta-pid-ipoteku> (дата звернення: 14.05.2021).

41. Сайт МінФін. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

42. Звіт про дослідження мікро-, малого і середнього підприємництва. Infosapiens.

43. Policy Responses to COVID19. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#G> (дата звернення: 01.11.2022).

44. Падіння ВВП і безробіття: як пандемія вплинула на найсильніші економіки світу URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/06/02/stattja/svit/padinnya-vvp-bezrobittya-yak-pandemiya-vplynula-najsyl'nishi-ekonomiky-svitu> (дата звернення: 06.05.2021).

45. Як світові гіганти рятують бізнес від банкрутства через коронавірус. URL: <https://p.dw.com/p/3gRYr> (дата звернення: 03.11.2022).

46. Проблеми малого та середнього бізнесу: погляд експерта. URL: [https://appu.org.ua/main.news/predstavniki.vseukra%20%27nsko%20%27.gromadsko%20%27-rganizaczi%](https://appu.org.ua/main.news/predstavniki.vseukra%20%27nsko%20%27.gromadsko%20%27-rganizaczi%20) (дата звернення: 03.11.2022).

47. Вплив Covid-19 на МСП. URL: https://www3.nhk.or.jp/news/special/coronavirus/economic/indicators/detail/detail_14.html (дата звернення: 17.11.2022).

48. Демістифіковане опитування бізнесу Hiscox - виклики для малих та середніх підприємств Великобританії в 2020 році та пізніше. URL: <https://www.hiscox.co.uk/business-blog/demystified-survey-uk-sme-challenges-2020-and-beyond> (дата звернення: 17.11.2022).

49. Виконання у 2020 році плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу світового банку «Ведення бізнесу» («Doing Business»). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019&isSpecial=true> (дата звернення: 17.11.2022).

50. Сайт Данської Ради у справах Біженців - Данська Група з розмінування (DRC-DDG). URL: <https://lap.drc.ngo/>

51. Сайт Фонду швидкого реагування на коронавірус. URL: <https://www.gmfus.org/>

52. Інтернатūra бізнесу 2.0 - Збудуй свою власну справу. Business Community School. URL: <https://www.bc-school.com.ua/internatyra-2dnipro?fbclid=IwAR0nkkGHZl8XJI5slJnN7mwtvTbnbn/vS/gQ1p4ZL4tFygQIDMd73Pkyt6M>

53. Програма «Нові можливості адаптації внутрішньо переміщених осіб та ветеранів АТО у громаду м. Миколаєва». Сайт Миколаївської міської ради. URL: <https://mkrada.gov.ua/>

54. Erasmus for Young Entrepreneurs. URL: <https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/>

55. Мельник В.І. Основні аспекти використання сучасної концепції стратегічного управління фінансовою діяльністю підприємства. Економіка розвитку. 2004. №3 (31). С.104-106.

56. Лазарева З. В. Наслідки пандемії covid-19 та інноваційні процеси розвитку бізнесу в Україні у 2021 році. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Львів, 19 лютого 2021 р.). Львів : Львівський торговельно-економічний університет, 2021. С. 202–204.

57. Бердинець М. Д., Сурженко А. В. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 352 с.

58. Terrasoft: Як цифрова трансформація допоможе розвитку вашої організації? URL: <https://www.terrasoft.ua/page/ru/digital-transformation> (дата звернення: 19.11.2022)

59. Веретенникова Г. Б., Устименко О.С. Діджиталізація, як інструмент управління підприємством. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 22 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С.42–43

60. Що таке оцифровка бізнесу, і як вона допоможе збільшити прибуток. URL: <https://blog.units.bz/chto-takoe-ocifrovka-biznesa/?p=media&p2=chto-takoe-ocifrovka-biznesa-i-kak-ona-pomozhet-uvelichit-pribyl> (дата звернення: 19.11.2022).

61. Гудзь О.Є. Диджиталізація, як конкурентна перевага підприємств. «Економіка. Менеджмент. Бізнес». 2019. № 3 (29). С. 18–24.

62. EVO Business: 107 млрд грн витратили українці на покупки в інтернеті. Яким був е-commerce у 2020 році (дата звернення: 19.11.2022)

63. Наскільки глибоко потрібно оцифруватися компаніям, щоб вижити в нових умовах. URL: <https://finacademy.net/materials/article/cifrovizaciya-biznesa> (дата звернення: 19.11.2022)

64. Познякова О.І., Мацьків Л.Б. Удосконалення бізнес-процесів підприємств в умовах діджиталізації. Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-20 трав. 2020 р.). Львів, 2020. С. 144–146.

65. Політичні заходи забезпечують економічну безпеку лише кожному восьмому самозайнятому підприємству. URL: https://www.lexware.de/presse/pressemitteilung/lexware_corona-umfrage_2021/ (дата звернення: 19.11.2022).

66. Фокус на малий та середній бізнес 2021: Перспективи управління малим та середнім бізнесом та відповідальність за політичні завдання. KOSBI.

67. Як будувати бізнес онлайн. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course.v1:Prometheus+CXID101+2021_T1/course/ (дата звернення: 22.11.2022).

68. Хоча Н.В. Бюджетування діяльності малих підприємств України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. Том 30 (69). №2. С. 249–254.

69. Терещенко О.О. Теоретичні засади бюджетування на підприємстві. Фінанси України. 2001. № 11. С. 17-23.

70. Хромушина Л.А. Особливості фінансового планування діяльності підприємств малого бізнесу. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2018. Вип. 23. С. 574–578.

ДОДАТКИ

Додаток А

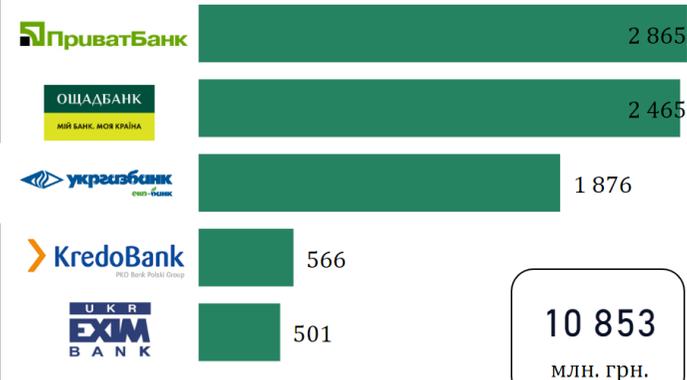

Кредитний портфель за цілями фінансування та банками станом на 12.12.2022

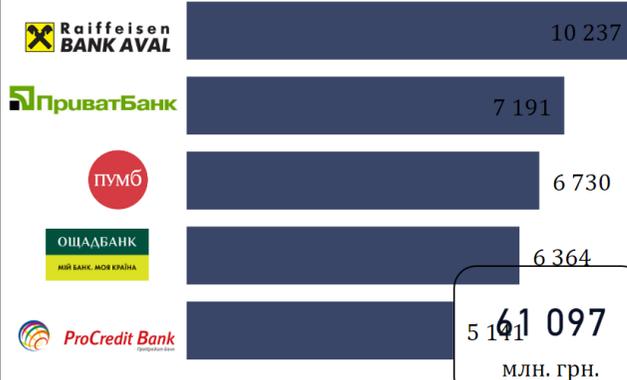

ТОП 5 банків

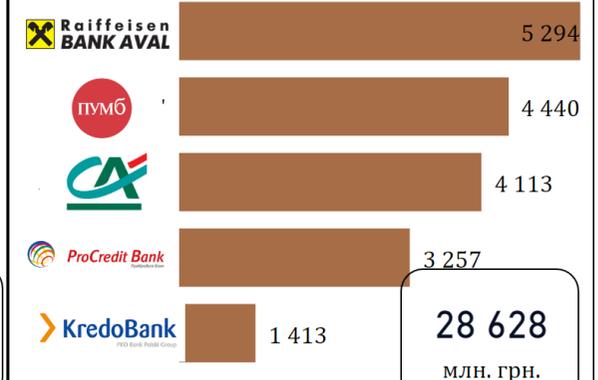
Інвестиційна ціль (млн. грн.)

Антикризова ціль (млн. грн.)

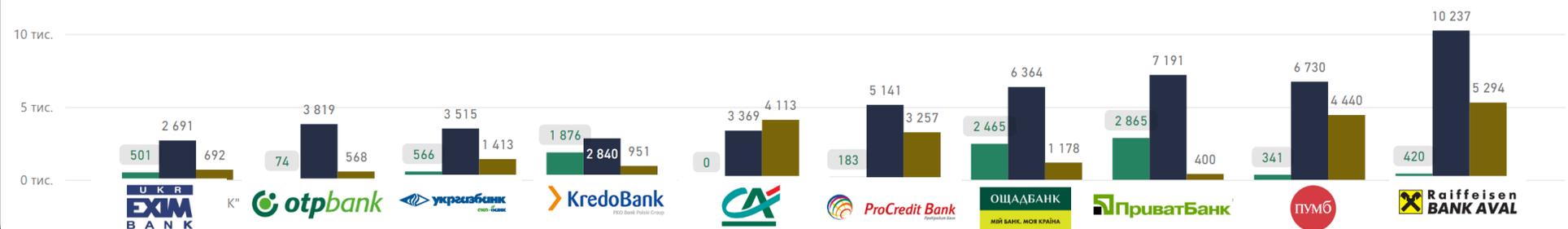

Рефінансування (млн. грн.)

ТОП 10 банків (млн. грн.)

● Ціль I. Інвестиційні кредити 5-7-9% ● Ціль II. Антикризові кредити 3% ● Ціль III. Кредити рефінансування 0%

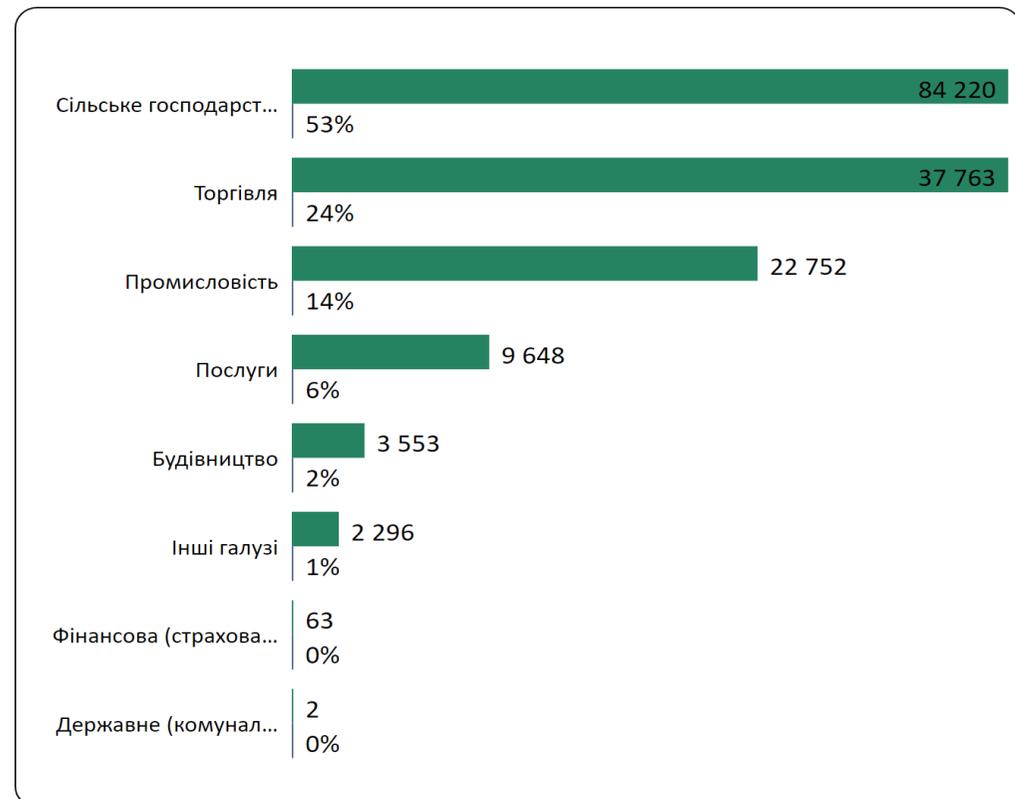
Додаток Б

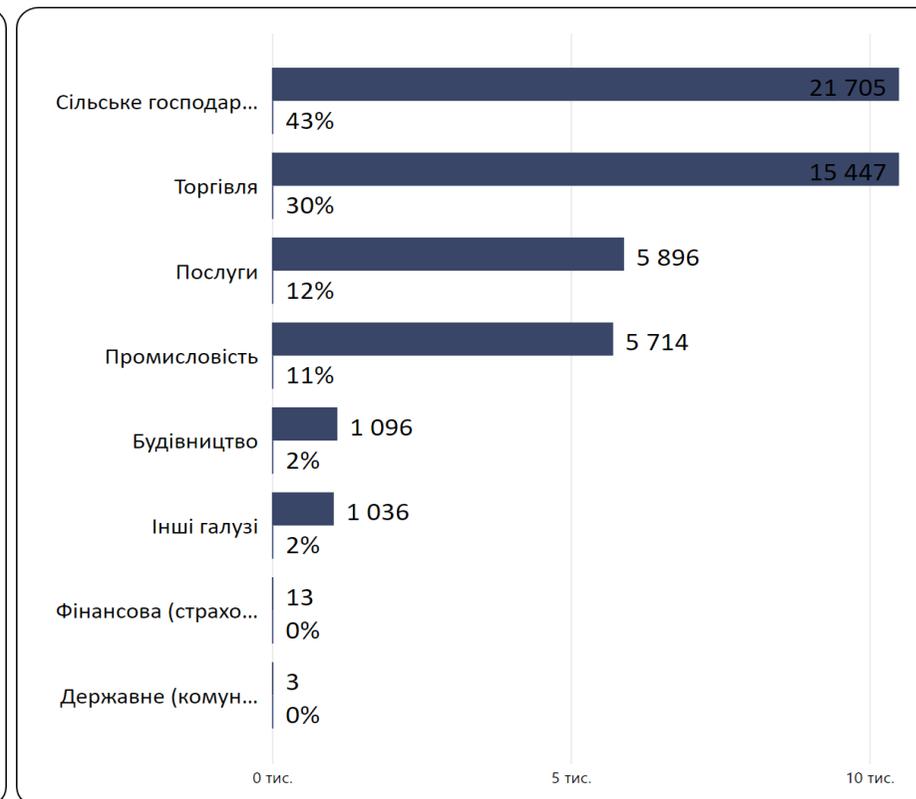
Структура кредитного портфелю у розрізі видів економічної діяльності станом на 12.12.2022

Обсяг і структура КП (млн. грн., %)

Кількість і структура КП (шт., %)

Додаток В

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства
у 2010–2021 роках

Роки/ Years	Усього, тис.грн / Total, thsd.UAN	великі підприємства/ large enterprises		середні підприємства/ medium enterprises		малі підприємства/ small enterprises	
		тис.грн/ thsd.UAN	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності/ percent (%) of the total turnover of enterprises of corresponding type of economic activity	тис.грн thsd.UAN	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності/ percent (%) of the total turnover of enterprises of cor- responding type of economic activity	тис.грн/ thsd.UAN	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності/ percent (%) of the total turnover of enterprises of corresponding type of economic activity
2010	3366228252,4	1401596805,6	41,6	1396364330,7	41,5	568267116,1	16,9
2011	3991239439,5	1775829049,7	44,5	1607627972,7	40,3	607782417,1	15,2
2012	4203169572,5	1761086007,6	41,9	1769430163,0	42,1	672653401,9	16,0
2013	4050214970,8	1717391283,6	42,4	1662565183,9	41,1	670258503,3	16,5
2014	4170659906,3	1742507894,5	41,8	1723151531,3	41,3	705000480,5	16,9
2015	5159067139,9	2053189492,2	39,8	2168764822,1	42,0	937112825,6	18,2
2016	6237535213,5	2391454263,0	38,3	2668695707,4	42,8	1177385243,1	18,9
2017	7707935218,8	2929516585,0	38,0	3296417896,8	42,8	1482000737,0	19,2
2018	9206049545,7	3515839460,5	38,2	3924059641,2	42,6	1766150444,0	19,2
2019	9639730603,3	3631415313,0	37,7	4168439400,3	43,2	1839875890,0	19,1
2020	10049870813,6	3626387990,9	36,1	4359362088,3	43,4	2064120734,4	20,5
2021	13616793216,9	5140366762,1	37,8	5900055014,1	43,3	2576371440,7	18,9

Додаток Г

Фінансові результати до оподаткування підприємств з розподілом на великі, середні та малі за 2010-2021 роки

Роки	Усього/Total				великі підприємства						середні підприємства				малі підприємства							
	фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис.грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток		фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис.грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток		фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис.грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток		фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис.грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток			
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн
2010	54405659,7	59,0	189640762,4	41,0	135235102,7	28471055,4	68,3	74278389,8	31,7	45807334,4	41581670,2	63,4	87592330,6	36,6	46010660,4	-15647065,9	58,6	27770042,0	41,4	43417107,9		
2011	118605574,4	65,1	255545931,6	34,9	136940357,2	92572136,8	69,2	131043536,3	30,8	38471399,5	31090697,3	66,3	87526739,5	33,7	56436042,2	-5057259,7	65,0	36975655,8	35,0	42032915,5		
2012	75670252,0	64,5	248035966,0	35,5	172365714,0	37182229,9	70,0	96928633,3	30,0	59746403,4	47742009,4	66,2	111313201,3	33,8	63571191,9	-9253987,3	64,4	39794131,4	35,6	49048118,7		
2013	11335680,7	65,9	209864472,8	34,1	198528792,1	28003514,3	68,6	88724783,7	31,4	60721269,4	8390069,9	65,0	81498827,4	35,0	73108757,5	-25057903,5	66,0	39640861,7	34,0	64698765,2		
2014	-564376825,3	66,3	233624717,1	33,7	798001542,4	-189934072,7	51,8	81040692,4	48,2	270974765,1	-199180355,7	62,6	103427946,8	37,4	302608302,5	-175262396,9	66,5	49156077,9	33,5	224418474,8		
2015	-348471649,1	73,7	387652306,1	26,3	736123955,2	-145403871,1	55,7	105387895,0	44,3	250791766,1	-91161821,3	71,1	186781418,8	28,9	277943240,1	-111905956,7	73,9	95482992,3	26,1	207388949,0		
2016	69887807,3	73,4	443012121,9	26,6	373124314,6	61222687,0	65,8	158665892,0	34,2	97443205,0	32816532,4	76,1	177033687,9	23,9	144217155,5	-24151412,1	73,3	107312542,0	26,7	131463954,1		
2017	236952071,4	72,8	593168150,9	27,2	356216079,5	156906296,0	73,3	266879072,0	26,7	109972776,0	90770593,2	76,6	208842546,8	23,4	118071953,6	-10724817,8	72,7	117446532,1	27,3	128171349,9		
2018	369212261,7	74,3	668893496,8	25,7	299681235,1	175176164,8	76,9	277607658,8	23,1	102431494,0	147165282,3	78,2	251823440,4	21,8	104658158,1	46870814,6	74,1	139462397,6	25,9	92591583,0		
2019	613044035,5	74,0	869642104,6	26,0	256598069,1	232020473,7	78,4	336446436,1	21,6	104425962,4	277195033,0	77,9	356527463,6	22,1	79332430,6	103828528,8	73,7	176668204,9	26,3	72839676,1		
2020	134734313,1	71,4	673978808,6	28,6	539244495,5	61955412,1	69,3	244892012,5	30,7	182936600,4	85065723,2	76,5	273619609,1	23,5	188553885,9	-12286822,2	71,1	155467187,0	28,9	167754009,2		
2021	1034012763,2	73,3	1266456317,8	26,7	232443554,6	534646084,0	84,7	595675221,7	15,3	61029137,7	320838902,1	79,3	425827064,6	20,7	104988162,5	178527777,1	72,8	244954031,5	27,2	66426254,4		